

บทสาธยาย
พระไตรปิฎกภาษาบาลี
พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธัมมปิฎก

โครงการอบรมพระไตรปิฎกสัญจร รุ่นที่ ๑๗
และงานสมโภชวิหารไม้ตำเสาศิลปะล้านนา ประดิษฐานพระพุทธเมตตาองค์คำ

eBook 68

๑ ในพระวินัยปิฎก

จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ, มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ, เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร. (วิ.มหา. ๔/๓๒)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมจากธรรมเพราะไม่ได้ฟัง ผู้รู้ธรรมจักมี

๑ ในพระสุตตันตปิฎก

อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา. (ที.มหา. ๑๐/๑๔๓)

ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ

๑ ในพระอภิธรรมปิฎก

กตมา ตสฺมึ สมเย วิปสฺสนา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, อยํ ตสฺมึ สมเย วิปสฺสนา โหติ. (อภิ.สं. ๓๔/๕๕)

วิปัสสนา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นไฉน ? ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าวิปัสสนาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น

ชื่อหนังสือ **บทสาธยายพระไตรปิฎกภาษาบาลี**
พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก

ผู้รวบรวม **พระมหาสมปอง มุทิโต**
สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
วัดวิหารธรรม ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

พิสูจน์อักษร **คณะนักศึกษาบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก**

จัดพิมพ์ **เนื่องใน วันมาฆบูชารำลึกครบรอบ ๒๖๑๒ ปี**
และงานสมโภชวิหารไม้ตำเสา ศิลปะล้านนา
ประดิษฐานพระพุทธเมตตาองค์คำ

พิมพ์เมื่อ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

จำนวนพิมพ์ ๓๐๐ เล่ม

สารบัญ

เล่มที่	ปิฎก / ข้อ	หน้า
๑	วินยปิฎกปาฬิ มหาวิภงฺค ปฐมภาค เวรญฺชกณฺฑ	
	ข้อ ๑-๒๓	๑-๑๐
๔	วินยปิฎกปาฬิ มหาวคฺค มหาขนฺธก โพธิกถา	
	ข้อ ๑-๓๕	๑๑-๓๓
๑๐	สุตฺตนฺตปิฎกปาฬิ ทีฆนิกาย มหาวคฺค มหาปรินิพพานสุตฺต	
	ข้อ ๑๓๑-๒๔๐	๓๕-๙๔
๓๔	อภิธมฺมปิฎกปาฬิ ธมฺมสงฺคณี จิตฺตุปฺปาทกณฺฑ	
	ข้อ ๑-๑๕๙	๙๕-๑๑๖
๔๐	อภิธมฺมปิฎกปาฬิ ปฏฺฐาน ปจฺจยุทฺเทส ปจฺจยนิทฺเทส	
	ข้อ ๑-๒๔	๑๑๗-๑๒๕

วินยปิฎกปาฬิ
มหาวิภงฺค ปฐมภาค
(เล่มที่ ๑/๑-๒๓)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. เวรญฺชกณฺฑ

[๑] เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺทมูเล มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. อสฺโสสิ โข เวรญฺโช พฺรา-หฺม-โณ “สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺทมูเล มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ‘อิติปิ โส ภควา, อรหํ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน, สุคโต, โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ, สตฺถา เทวมนุสฺสานํ, พุทฺโธ, ภควา’ติ. โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ. โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ. เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ. สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี”ติ.

[๒] อถ โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ. สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ “สุตํ เมตํ โภ โคตม, ‘น สมโณ โคตโม พฺราหฺมเณ ชิณฺเณ วุฑฺเฒ มหลฺลเก อทฺธคเต วโยอนุปฺปตฺเต อภิวาเทติ วา, ปจฺจุฏฺเจติ วา, อาสเนน วา นิมนฺเตตี’ติ. ตยิทํ โภ โคตม ตเถว. น หิ ภวํ โคตโม พฺราหฺมเณ ชิณฺเณ วุฑฺเฒ มหลฺลเก อทฺธคเต วโยอนุปฺปตฺเต อภิวาเทติ วา, ปจฺจุฏฺเจติ วา, อาสเนน วา นิมนฺเตติ. ตยิทํ โภ โคตม น สมฺปนฺนเมวา”ติ.

“นาหํ ตํ พฺราหฺมณ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณ-พฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย; ยมหํ อภิวาเทยฺยํ วา, ปจฺจุฏฺเจยฺยํ วา, อาสเนน วา นิมนฺเตยฺยํ. ยญฺหิ พฺราหฺมณ ตถาคโต อภิวาเทยฺย วา, ปจฺจุฏฺเจยฺย วา, อาสเนน วา นิมนฺเตยฺย. มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา”ติ.

[๓] “อรสรูโป ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย, เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อรสรูโป สมโณ โคตโม’ติ. เย เต พฺราหฺมณ รูปรสา สทฺทรสา คนฺธรสา รสรสา โผฏฺฐพฺพรสา, เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย, เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อรสรูโป สมโณ โคตโม’ติ, โน จ โข, ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๔] “นิพฺโภโค ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย, เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘นิพฺโภโค สมโณ โคตโม’ติ. เย เต พฺราหฺมณ รูปโภคา สทฺทโภคา คนฺธโภคา รสโภคา โผฏฺฐพฺพโภคา. เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘นิพฺโภโค สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๕] “อกิริยวาโท ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อกิริยวาโท สมโณ โคตโม’ติ. อหญฺหิ พฺราหฺมณ อกิริยํ วทามิ กายทุจฺจริตสฺส วจีทุจฺจริตสฺส มโนทุจฺจริตสฺส. อเนกวิหิตานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อกิริยํ วทามิ. อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย, เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อกิริยวาโท สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๖] “อุจฺเฉทวาโท ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อุจฺเฉทวาโท สมโณ โคตโม’ติ. อหญฺหิ พฺราหฺมณ อุจฺเฉทํ วทามิ ราคสฺส โทสสฺส โมหสฺส. อเนกวิหิตานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อุจฺเฉทํ วทามิ. อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อุจฺเฉทวาโท สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๗] “เชคุจฺฉี ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘เชคุจฺฉี สมโณ โคตโม’ติ. อหญฺหิ พฺราหฺมณ ชิคุจฺฉามิ กายทุจฺจริเตน วจีทุจฺจริเตน มโนทุจฺจริเตน. อเนกวิหิตานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา ชิคุจฺฉามิ. อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘เชคุจฺฉี สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๘] “เวนยิโก ภวํ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มํ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘เวนยิโก สมโณ โคตโม’ติ. อหญฺหิ พฺราหฺมณ วินยาย ธมฺมํ เทเสมิ ราคสฺส โทสสฺส โมหสฺส. อเนกวิหิตานํ ปาปกานํ

อกุสลานำ ธมฺมานำ วินยาย ธมฺมำ เทเสมิ. อยำ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มำ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘เวนยิโก สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยำ ตฺวำ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๙] “ตปสฺสี ภวำ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มำ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘ตปสฺสี สมโณ โคตโม’ติ. ตปนียาหำ พฺราหฺมณ ปาปเก อกุสเล ธมฺเม วทามิ กายทุจฺจริตำ วจีทุจฺจริตำ มโนทุจฺจริตำ. ยสฺส โข พฺราหฺมณ ตปนียา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวำกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. ตมหำ ‘ตปสฺสี’ติ วทามิ. ตถาคตสฺส โข พฺราหฺมณ ตปนียา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวำกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. อยำ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย, เยน มำ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘ตปสฺสี สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยำ ตฺวำ สนฺธาย วเทสี”ติ.

[๑๐] “อปคพฺโภ ภวำ โคตโม”ติ. “อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มำ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อปคพฺโภ สมโณ โคตโม’ติ. ยสฺส โข พฺราหฺมณ อายตึ คพฺภเสยฺยา ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวำกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. ตมหำ ‘อปคพฺโภ’ติ วทามิ. ตถาคตสฺส โข พฺราหฺมณ อายตึ คพฺภเสยฺยา ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวำกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. อยำ โข พฺราหฺมณ ปริยาโย. เยน มำ ปริยาเยน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘อปคพฺโภ สมโณ โคตโม’ติ. โน จ โข, ยำ ตฺวำ สนฺธาย วเทสิ”.

[๑๑] “เสยฺยถาปิ พฺราหฺมณ กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา. ตานสฺสุ กุกฺกุฏิยา สมฺมา อธิสยิตานิ, สมฺมา ปริเสทิตานิ, สมฺมา ปริภาวิตานิ. โย นุ โข เตสำ กุกฺกุฏจฺฉาปกานำ ปฐมตรำ ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสำ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺพิชฺเฌยฺย. กินฺติ สฺวาสฺส วจนีโย, “เชฏฺโฐ วา กนิฏฺโฐ วา”ติ.

“ ‘เชฏฺโฐ’ติสฺส โภ โคตม วจนีโย”.

“โส หิ เนสำ เชฏฺโฐ โหตี”ติ.

“เอวเมว โข อหำ พฺราหฺมณ, อวิชฺชาคตาย ปชาย อณฺฑภูตาย ปริโยนทฺธาย, อวิชฺชณฺฑโกสำ ปทาเลตฺวา เอโกว โลเก อนุตฺตรำ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ. โสหำ พฺราหฺมณ เชฏฺโฐ เสฏฺโฐ โลกสฺส”.

(๑) “อารทฺธำ โข ปน เม พฺราหฺมณ วีริยำ อโหสิ อสลฺลีนำ, อุปฏฺฐิตา สติ อสมฺมุฏฺฐา, ปสฺสทฺโธ กาโย อสารทฺโธ, สมาหิตำ จิตฺตำ เอกคฺคำ. โส โข อหำ พฺราหฺมณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกำ สวิจารำ

วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

(๒) วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

(๓) ปีติยา จ วิราคา, อุเปกฺขโก จ วิหาสึ, สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทสึ. ยं ตं อริยา อาจิกฺขนฺติ 'อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี'ติ, ตติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

(๔) สุขสฺส จ ปหานา, ทุกฺขสฺส จ ปหานา, ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานं อตฺถงฺคมา, อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

[๑๒] "โส เอวं สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตं อภินินฺนาเมสึ. โส อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสं อนุสฺสรามิ, เสยฺยถิทं เอกมฺปิ ชาตึ, เทฺวปิ ชาติโย, ติสฺโสปิ ชาติโย, จตสฺโสปิ ชาติโย, ปญฺจปิ ชาติโย, ทสปิ ชาติโย, วีสมฺปิ ชาติโย, ตึสมฺปิ ชาติโย, จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย, ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย, ชาติสตมฺปิ, ชาติสหสฺสมฺปิ, ชาติสตสหสฺสมฺปิ, อเนเกปิ สංวฏฺฏกปฺเป, อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป, อเนเกปิ สංวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป, 'อมุตฺราสึ เอวංนาโม เอวංโคตฺโต เอวංวณฺโณ เอวมาหาโร เอวංสุขทุกฺขปฺปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต. โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวංนาโม เอวංโคตฺโต เอวංวณฺโณ เอวมาหาโร เอวංสุขทุกฺขปฺปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต. โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน'ติ. อิติ สาการं สอุทฺเทสं อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสं อนุสฺสรามิ. อยं โข เม พฺราหฺมณ รตฺติยา ปฐเม ยาเม ปฐมา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถาตं อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต. อยं โข เม พฺราหฺมณ ปฐมาภินิพฺพิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา".

[๑๓] "โส เอวं สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต, สตฺตานं จุตูปปาตญาณาย จิตฺตं อภินินฺนาเมสึ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต; ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ 'อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานं อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรं มรณา อปายं ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา, วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา, มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานं อนุปวาทกา, สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรं มรณา สุคตึ สคฺคं โลกं อุปปนฺนา'ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสามิ

จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต; ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ. อยํ โข เม พฺราหฺมณ รตฺติยา มชฺฌิเม ยาเม ทุติยา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถาตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต. อยํ โข เม พฺราหฺมณ ทุติยาภินิพฺพิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา”.

[๑๔] “โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต, อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสึ. โส ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อิเม อาสวา’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ อาสวสมุทโย’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ อาสวนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, ‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ. ตสฺส เม เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ. วิมุตฺตสฺมึ ‘วิมุตฺต’มิติ ญาณํ อโหสิ. ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ อพฺภญฺญาสึ. อยํ โข เม พฺราหฺมณ รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตติยา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต. อยํ โข เม พฺราหฺมณ ตติยาภินิพฺพิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา”ติ.

[๑๕] เอวํ วุตฺเต, เวรญฺโช พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอต’ทโวจ “เชฏฺโฐ ภวํ โคตโม, เสฏฺโฐ ภวํ โคตโม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม. เสยฺยถาปิ โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ. เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภวนฺตं โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ. อุปาสกं มं ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตं. อธิวาเสตุ จ เม ภวํ โคตโม เวรญฺชายํ วสฺสาวาสं สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

[๑๖] เตน โข ปน สมเยน เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา โหติ. ทฺวีหิติกา เสตฏฺฐิกา สลากาวุตฺตา, น สุกรา อุญฺเฉน ปคฺคเหน ยาเปตุํ. เตน โข ปน สมเยน อุตฺตราปถกา อสฺสวาณิชา ปญฺจมตฺเตหิ อสฺสสเตหิ เวรญฺชายํ วสฺสาวาสํ อุปคตา โหนฺติ. เตหิ อสฺสมณฺฑลิกาสุ ภิกฺขูนํ ปตฺถปตฺถปุลกํ ปญฺญตฺตํ โหติ. ภิกฺขู ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวรญฺชํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา

ปิณฺฑำ อลภมานา อสฺสมณฺฑลิกาสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปตฺถปตฺถปุลกำ อารามำ อาหริตฺวา อุทุกฺขเล โกฏฺเฏตฺวา โกฏฺเฏตฺวา ปริภุญฺชนฺติ. อายสฺมา ปนานนฺโท ปตฺถปุลกำ สิลายำ ปิสิตฺวา ภควโต อุปนาเมติ. ตำ ภควา ปริภุญฺชติ.

อสฺโสสิ โข ภควา อุทุกฺขลสทฺทำ. ชานนฺตาปิ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ชานนฺตาปิ น ปุจฺฉนฺติ, กาลำ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺติ, กาลำ วิทิตฺวา น ปุจฺฉนฺติ. อตฺถสญฺหิตำ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, โน อนตฺถสญฺหิตำ. อนตฺถสญฺหิเต เสตุฆาโต ตถาคตานำ. ทฺวีหากาเรหิ พุทฺธา ภควนฺโต ภิกฺขู ปฏิปุจฺฉนฺติ “ธมฺมำ วา เทเสสฺสาม, สาวกานำ วา สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสฺสามา”ติ. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตำ อานนฺทำ อามนฺเตสิ “กึ นุ โข โส อานนฺท อุทุกฺขลสทฺโท”ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต เอตมตฺถำ อาโรเจสิ. “สาธุ สาธุ อานนฺท, ตุมฺเหหิ อานนฺท สปฺปุริเสหิ วิชิตำ. ปจฺฉิมา ชนตา สาลิมังสโทนำ อติมญฺญิสฺสตี”ติ.

[๑๗] อถ โข อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ. เอกมนฺตำ นิสินฺโน โข อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ภควนฺตำ เอตทโวจ “เอตรหิ ภนฺเต เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา, ทฺวีหิติกา เสตฏฺฐิกา สลากาวุตฺตา. น สุกรา อุญฺเฉน ปคฺคเหน ยาเปตุำ. อิมิสฺสา ภนฺเต มหาปถวิยา เหฏฺฐิมตลำ สมฺปนฺนำ, เสยฺยถาปิ ขุทฺทมธุำ อนีลกำ, เอวมสฺสาทำ. สาธาหำ ภนฺเต ปถวึ ปริวตฺเตยฺยำ. ภิกฺขู ปปฺปฏโกชำ ปริภุญฺชิสฺสนฺตี”ติ. “เย ปน เต โมคฺคลฺลาน ปถวินิสฺสิตา ปาณา, เต กถำ กริสฺสสี”ติ.

“เอกาหำ ภนฺเต ปาณึ อภินิมฺมินิสฺสามิ, เสยฺยถาปิ มหาปถวี. เย ปถวินิสฺสิตา ปาณา, เต ตตฺถ สงฺกาเมสฺสามิ. เอเกน หตฺเถน ปถวึ ปริวตฺเตสฺสามี”ติ. “อลำ โมคฺคลฺลาน, มา เต รุจฺจิ ปถวึ ปริวตฺเตตุำ. วิปลฺลาสมฺปิ สตฺตา ปฏิลเภยฺยุ”นฺติ. “สาธุ ภนฺเต, สพฺโพ ภิกฺขุสงฺโฆ อุตฺตรกุรุำ ปิณฺฑาย คจฺเฉยฺยา”ติ. [“เย ปน เต โมคฺคลฺลาน ภิกฺขู อนิทฺธิมนฺโต, เต กถำ กริสฺสสี”ติ, “ตถาหำ ภนฺเต กริสฺสามิ, ยถา สพฺเพ ภิกฺขู คจฺฉิสฺสนฺตี”ติ]. “อลำ โมคฺคลฺลาน, มา เต รุจฺจิ สพฺพสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุตฺตรกุรุำ ปิณฺฑาย คมน”นฺติ.

[๑๘] อถ โข อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวำ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ “กตเมสานำ โข พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสิ, กตเมสานำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ. อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต สายณฺหสมยำ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ. เอกมนฺตำ นิสินฺโน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตำ เอตทโวจ “อิธ มยฺหำ ภนฺเต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวำ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ ‘กตเมสานำ โข พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสิ, กตเมสานำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ จิรฏฺฐิติกำ อโหสี’ติ.

กตเมสานำ นุ โข ภนฺเต พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสิ, กตเมสานำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ พฺรหฺมจริยำ จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ.

“ภควโต จ สาริปุตฺต วิปสฺสิสฺส, ภควโต จ สิขิสฺส, ภควโต จ เวสฺสภุสฺส, พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสิ. ภควโต จ สาริปุตฺต กกุสนฺธสฺส, ภควโต จ โกณาคมนสฺส, ภควโต จ กสฺสปสฺส, พฺรหฺมจริยำ จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ.

[๑๙] “โก นุ โข ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน ภควโต จ วิปสฺสิสฺส, ภควโต จ สิขิสฺส, ภควโต จ เวสฺสภุสฺส, พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ.

“ภควา จ สาริปุตฺต วิปสฺสี, ภควา จ สิขี, ภควา จ เวสฺสภู, กิลาสุโน อเหสุำ สาวกานำ วิตฺถาเรน ธมฺมำ เทเสตุำ. อปฺปกญฺจ เนสำ อโหสิ สุตฺตำ เคยฺยำ เวยฺยากรณำ คาถา อุทานำ อิติวุตฺตกำ ชาตกำ อพฺภุตธมฺมำ เวทลฺลำ. อปญฺญตฺตำ สาวกานำ สิกฺขาปทำ. อนุทฺทิฏฺฐำ ปาติโมกฺขำ. เตสำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ อนฺตรธาเนน, พุทฺธานุพุทฺธานำ สาวกานำ อนฺตรธาเนน, เย เต ปจฺฉิมา สาวกา นานานามา นานาโคตฺตา นานาชจฺจา นานากุลา ปพฺพชิตา, เต ตำ พฺรหฺมจริยำ ขิปฺปญฺเญว อนฺตรธาเปสุำ. เสยฺยถาปิ สาริปุตฺต นานาปุปฺผานิ ผลเก นิกฺขิตฺตานิ สุตฺเตน อสงฺคหิตานิ, ตานิ วาโต วิกิรติ วิธมติ วิทฺธำเสติ. ตำ กิสฺส เหตุ. ยถาตำ สุตฺเตน อสงฺคหิตตฺตา. เอวเมว โข สาริปุตฺต เตสำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ อนฺตรธาเนน, พุทฺธานุพุทฺธานำ สาวกานำ อนฺตรธาเนน, เย เต ปจฺฉิมา สาวกา นานานามา นานาโคตฺตา นานาชจฺจา นานากุลา ปพฺพชิตา, เต ตำ พฺรหฺมจริยำ ขิปฺปญฺเญว อนฺตรธาเปสุำ. อกิลาสุโน จ เต พฺยฺตา ภควนฺโต อเหสุำ สาวเก เจตสา เจโต ปริจฺจ โอวทิตุำ. ภูตปุพฺพำ สาริปุตฺต เวสฺสภู ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อญฺญตรสฺมึ ภึสนเก วนสณฺเฑ สหสฺสำ ภิกฺขุสำฆำ เจตสา เจโต ปริจฺจ โอวทติ อนุสาสติ ‘เอวำ วิตกฺเกถ, มา เอวำ วิตกฺกยิตฺถ, เอวำ มนสิ กโรถ, มา เอวำ มนสากตฺถ, อิทำ ปชหถ, อิทำ (กุสลำ) อุปสมฺปชฺช วิหรถา’ติ. อถ โข สาริปุตฺต เตสำ ภิกฺขุสหสฺสานำ เวสฺสภุนา ภควตา อรหตา สมฺมา-สมฺพุทฺเธน เอวำ โอวทิยมานานำ เอวำ อนุสาสิยมานานำ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ. ตตฺร สุทำ สาริปุตฺต ภึสนกสฺส วนสณฺฑสฺส ภึสนกตสฺมึ โหติ, โย โกจิ อวีตราโค ตำ วนสณฺฑำ ปวิสติ, เยภุยฺเยน โลมานิ หำสนฺติ. อยำ โข สาริปุตฺต เหตุ. อยำ ปจฺจโย, เตน ภควโต จ วิปสฺสิสฺส, ภควโต จ สิขิสฺส, ภควโต จ เวสฺสภุสฺส พฺรหฺมจริยำ น จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ.

[๒๐] “โก ปน ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน ภควโต จ กกุสนฺธสฺส ภควโต จ โกณาคมนสฺส ภควโต จ กสฺสปสฺส พฺรหฺมจริยำ จิรฏฺฐิติกำ อโหสี”ติ.

“ภควา จ สาริปุตฺต กกุสนฺโธ, ภควา จ โกณาคมโน, ภควา จ กสฺสโป, อกิลาสุโน อเหสุำ สาวกานำ วิตฺถาเรน ธมฺมำ เทเสตุำ. พหุญฺจ เนสำ อโหสิ สุตฺตำ

เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ, ปญฺญตฺตํ สาวกานํ สิกฺขาปทํ, อุทฺทิฏฺฐํ ปาติโมกฺขํ. เตสํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ อนฺตรธาเนน, พุทฺธานุพุทฺธานํ สาวกานํ อนฺตรธาเนน, เย เต ปจฺฉิมา สาวกา นานานามา นานาโคตฺตา นานาชจฺจา นานากุลา ปพฺพชิตา, เต ตํ พฺรหฺมจริยํ จิรํ ทีฆมทฺธานํ ฐเปสฺสุ. เสยฺยถาปิ สาริปุตฺต นานาปุปฺผานิ ผลเก นิกฺขิตฺตานิ สุตฺเตน สุสงฺคหิตานิ, ตานิ วาโต น วิกิรติ น วิธมติ น วิทฺธํเสติ. ตํ กิสฺส เหตุ. ยถา ตํ สุตฺเตน สุสงฺคหิตตฺตา. เอวเมว โข สาริปุตฺต เตสํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ อนฺตรธาเนน, พุทฺธานุพุทฺธานํ สาวกานํ อนฺตรธาเนน, เย เต ปจฺฉิมา สาวกา นานานามา นานาโคตฺตา นานาชจฺจา นานากุลา ปพฺพชิตา, เต ตํ พฺรหฺมจริยํ จิรํ ทีฆมทฺธานํ ฐเปสฺสุ. อยํ โข สาริปุตฺต เหตุ. อยํ ปจฺจโย, เตน ภควโต จ กกุสนฺธสฺส, ภควโต จ โกณาคมนสฺส, ภควโต จ กสฺสปสฺส พฺรหฺมจริยํ จิรฏฺฐิติกํ อโหสี”ติ.

[๒๑] อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล, ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย, อุทฺทิเสยฺย ปาติโมกฺขํ. ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติก”นฺติ.

“อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต, อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต, ตถาคโตว ตตฺถ กาลํ ชานิสฺสติ. น ตาว สาริปุตฺต สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ, อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ. ยาว น อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. ยโต จ โข สาริปุตฺต อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ เตสญฺเญว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

น ตาว สาริปุตฺต อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. ยาว น สงฺโฆ รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข สาริปุตฺต สงฺโฆ รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ เตสญฺเญว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

น ตาว สาริปุตฺต อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. ยาว น สงฺโฆ เวปุลฺลมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข สาริปุตฺต สงฺโฆ เวปุลฺลมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ. อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ เตสญฺเญว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

น ตาว สาริปุตฺต อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ.

ยาว น สโฆ ลาภคฺคมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข สาริปุตฺต สโฆ ลาภคฺคมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สโฆ ปาตุภวนฺติ. อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ เตสญฺเญว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

น ตาว สาริปุตฺต อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สโฆ ปาตุภวนฺติ. ยาว น สโฆ พาหุสจฺจมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข สาริปุตฺต สโฆ พาหุสจฺจมหตฺตํ ปตฺโต โหติ. อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานียา ธมฺมา สโฆ ปาตุภวนฺติ. อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํ เตสเญว อาสวฏฺฐานียานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

นิรพฺพุโท หิ สาริปุตฺต ภิกฺขุสโฆ นิราทีนโว อปคตกาฬโก สุทฺโธ ปริโยทาโต สาเร ปติฏฺฐิโต. อิเมสญฺหิ สาริปุตฺต ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ โย ปจฺฉิมโก ภิกฺขุ, โส โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ”ติ.

[๒๒] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อาจิณฺณํ โข ปเนตํ อานนฺท ตถาคตานํ, เยหิ นิมนฺติตา วสฺสํ วสนฺติ, น เต อนปโลเกตฺวา ชนปทจาริกํ ปกฺกมนฺติ. อายามานนฺท, เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ อปโลเกสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อายสฺมตา อานนฺเทน ปจฺฉาสมเณน, เยน เวรญฺชสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ.

อถ โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ ภควา เอตทโวจ “นิมนฺติตมฺห ตยา พฺราหฺมณ วสฺสํวุฏฺฐา, อปโลเกม ตํ, อิจฺฉาม มยํ ชนปทจาริกํ ปกฺกมิตุ”นฺติ. “สจฺจํ โภ โคตม, นิมนฺติตตฺถ มยา วสฺสํวุฏฺฐา, อปิจ โย เทยฺยธมฺโม, โส น ทินฺโน. ตญฺจ โข โน อสนฺตํ, โนปิ อทาตุกมฺยตา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา, พหุกิจฺจา ฆราวาสา พหุกรณียา. อธิวาเสตุ เม ภวํ โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข ภควา เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

อถ โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ “กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต”นฺติ.

[๒๓] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน เวรญฺชสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธึ ภิกฺขุสํเฆน. อถ โข เวรญฺโช พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆ

ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปตฺวา สมฺปวาเรตฺวา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ ติจีวเรน อจฺฉาเทสิ. เอกเมกญฺจ ภิกฺขุ เอกเมเกน ทุสฺสยุเคน อจฺฉาเทสิ. อถ โข ภควา เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

อถ โข ภควา เวรญฺชายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อนุปคมฺม โสเรยฺยํ สงฺกสฺสํ กณฺณกุชฺชํ, เยน ปยาคปติฏฺฐานํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปยาคปติฏฺฐาเน คงฺคํ นทึ อุตฺตริตฺวา, เยน พาราณสี, ตทวสริ. อถ โข ภควา พาราณสิยํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน เวสาลี, เตน จาริกํ ปกฺกามิ. อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน เวสาลี, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายนฺติ.

เวรญฺชภาณวาโร นิฏฺฐิโต.

วินยปิฎกปาฬิ
มหาวคฺค ปฐมภาค
(เล่มที่ ๔/๑-๓๕)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. มหาขนฺธโก ๑. โพธิกถา

[๑] เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา อุรุเวลายํ วิหรติ นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร โพธิรุกฺขมูเล ปฐมาภิสมฺพุทฺโธ. อถ โข ภควา โพธิรุกฺขมูเล สตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที. อถ โข ภควา รตฺติยา ปฐมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมํ มนสากาสิ -

“อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี”ติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส
อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา
ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺม”นฺติ.

[๒] อถ โข ภควา รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมํ มนสากาสิ -

“อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนา-

ปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี”ติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส
อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา
ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวที”ติ.

[๓] อถ โข ภควา รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมํ มนสากาสิ -

“อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ.

อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี”ติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา
อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส
วิธูปยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ
สูริโยว โอภาสยมนฺตลิกฺข”นฺติ.

โพธิกถา นิฏฺฐิตา.

๒. อชปาลกถา

[๔] อถ โข ภควา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา โพธิรุกฺขมูลา, เยน อชปาลนิโคฺรโธ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อชปาลนิโคฺรธมูเล สตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที. อถ โข อญฺญตโร หุหุงฺกชาติโก พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ. สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข โส พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ “กิตฺตาวตา นุ โข โภ โคตม พฺราหฺมโณ โหติ. กตเม จ ปน พฺราหฺมณกรณา ธมฺมา”ติ. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

โย พฺราหฺมโณ พาหิตปาปธมฺโม
นิหุหุงฺโก นิกฺกสาโว ยตตฺโต
เวทนฺตคู วุสิตพฺรหฺมจริโย
ธมฺเมน โส พฺรหฺมวาทํ วเทยฺย
ยสฺสสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก”ติ.

อชปาลกถา นิฏฐิตา.

๓. มุจลินฺทกถา

[๕] อถ โข ภควา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา อชปาลนิโคฺรธมูลา, เยน มุจลินฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มุจลินฺทมูเล สตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที. เตน โข ปน สมเยน มหา อกาลเมโฆ อุทปาทิ สตฺตาหวทฺทลิกา สีตวาตทุทฺทินี. อถ โข มุจลินฺโท นาคราชา สกภวนา นิกฺขมิตฺวา ภควโต กายํ สตฺตกฺขตฺตุํ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ กริตฺวา อฏฺฐาสิ “มา ภควนฺตํ สีตํ, มา ภควนฺตํ อุณฺหํ, มา ภควนฺตํ ฑํสมกส-วาตาตปสรีสปสมฺผสฺโส”ติ. อถ โข มุจลินฺโท นาคราชา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน วิทฺธํ วิคตวลาหกํ เทวํ วิทิตฺวา ภควโต กายา โภเค วินิเวเฐตฺวา สกวณฺณํ ปฏิสํหริตฺวา มาณวกวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา ภควโต ปุรโต อฏฺฐาสิ ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“สุโข วิเวโก ตุฏฺฐสฺส สุตธมฺมสฺส ปสฺสโต
อพฺยาปชฺชํ สุขํ โลเก ปาณภูเตสุ สญฺญโม.
สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมติกฺกโม
อสฺมิมานสฺส โย วินโย เอตํ เว ปรมํ สุข”นฺติ.

มุจลินฺทกถา นิฏฐิตา.

๔. ราชายตนกถา

[๖] อถ โข ภควา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺหิตฺวา มุจลินฺทมูลา, เยน ราชายตนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชายตนมูเล สตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที. เตน โข ปน สมเยน ตปุสฺส ภลฺลิกา วาณิชา อุกฺกลา ตํ เทสํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนา โหนฺติ. อถ โข ตปุสฺสภลฺลิกานํ วาณิชานํ ญาติสาโลหิตา เทวตา ตปุสฺสภลฺลิเก วาณิเช เอตทโวจ “อยํ มาริสา ภควา ราชายตนมูเล วิหรติ ปฐมาภิสมฺพุทฺโธ, คจฺฉถ ตํ ภควนฺตํ, มนฺเถน จ มธุปิณฺฑิกาย จ ปติมาเนถ, ตํ โว ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติ. อถ โข ตปุสฺสภลฺลิกา วาณิชา มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ อาทาย, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ. อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ. เอกมนฺตํ ฐิตา โข ตปุสฺสภลฺลิกา วาณิชา ภควนฺตํ เอตทโวจุ “ปฏิคฺคณฺหาตุ โน ภนฺเต ภควา มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ, ยํ อมฺหากํ อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “น โข ตถาคตา หตฺเถสุ ปฏิคฺคณฺหนฺติ. กิมฺหิ นุ โข อหํ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจา”ติ. อถ โข จตฺตาโร มหาราชาโน ภควโต เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย จตุทฺทิสา จตฺตาโร เสลมเย ปตฺเต ภควโต อุปนาเมสุํ “อิธ ภนฺเต ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจา”ติ. ปฏิคฺคเหสิ ภควา ปจฺจคฺเฆ เสลมเย ปตฺเต มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ, ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิ. อถ โข ตปุสฺสภลฺลิกา วาณิชา ภควนฺตํ โอนีตปตฺตปาณึ วิทิตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ภควนฺตํ (โอนีตปตฺตปาณึ วิทิตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ภควนฺตํ) เอตทโวจุ “เอเต มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ, อุปาสเก โน ภควา ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณุเปเต สรณํ คเต”ติ. เต จ โลเก ปฐมํ อุปาสกา อเหสุํ เทฺววาจิกา.

ราชายตนกถา นิฏฺฐิตา.

๕. พฺรหฺมยาจนกถา

[๗] อถ โข ภควา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺหิตฺวา ราชายตนมูลา, เยน อชปาลนิโคฺรโธ, เตนุปสงฺกมิ. ตตฺร สุทํ ภควา อชปาล-นิโคฺรธมูเล วิหรติ. อถ โข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ “อธิคโต โข มฺยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย, อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา, อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลย-สมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโท. อิทมฺปิ โข ฐานํ สุทุทฺทสํ, ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อหญฺเจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุ

โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา”ติ. อปิสฺสุ ภควนฺตํ อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภํสุ ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

“กิจฺเฉน เม อธิคตํ หลนฺทานิ ปกาสิตุํ
ราคโทสปเรเตหิ นายํ ธมฺโม สุสมฺพุโธ.

ปฏิโสตคามึ นิปุณํ คมฺภีรํ ทุทฺทสํ อณุํ
ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ ตโมขนฺเธน อาวุฏา”ติ.

อิติห ภควโต ปฏิสญฺจิกฺขโต อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ, โน ธมฺมเทสนาย.

[๘] อถ โข พฺรหฺมุโน สหมฺปติสฺส ภควโต เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เอตทโหสิ “นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก, ยตฺร หิ นาม ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ โน ธมฺมเทสนายา”ติ. อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิญฺเชยฺย, เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต ภควโต ปุรโต ปาตุรโหสิ. อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา ทกฺขิณชาณุมณฺฑลํ ปถวิยํ นิหนฺตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ

“เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ. สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร”ติ.

อิทมโวจ พฺรหฺมา สหมฺปติ อิทํ วตฺวาน อถาปรํ เอตทโวจ

“ปาตุรโหสิ มคเธสุ ปุพฺเพ
ธมฺโม อสุทฺโธ สมเลหิ จินฺติโต
อปาปุเรตํ อมตสฺส ทฺวารํ
สุณนฺตุ ธมฺมํ วิมเลนานุพุทฺธํ.

เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺจิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวติณฺณํ ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตํ.

อุฏฺเจหิ วีร วิชิตสงฺคาม
สตฺถวาห อนณ วิจร โลเก
เทสสฺสุ ภควา ธมฺมํ
อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตี”ติ.

เอวํ วุตฺเต, ภควา พฺรหฺมานํ สหมฺปตึ เอตทโวจ “มยฺหมฺปิ โข พฺรหฺเม เอตทโหสิ ‘อธิคโตโข มฺยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย. อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา. อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ. ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโท อิทมฺปิ โข ฐานํ สุทุทฺทสํ. ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อหญฺเจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุํ โส มมสฺส กิลมโถ สา มมสฺส วิเหสา’ติ. อปิสฺสุ มํ พฺรหฺเม อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภํสุ ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา

‘กิจฺเฉน เม อธิคตํ หลนฺทานิ ปกาสิตุํ
ราคโทสปเรเตหิ นายํ ธมฺโม สุสมฺพุโธ.

ปฏิโสตคามึ นิปุณํ คมฺภีรํ ทุทฺทสํ อณุํ
ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ ตโมขนฺเธน อาวุฏา’ติ.

อิติห เม พฺรหฺเม ปฏิสญฺจิกฺขโต อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ, โน ธมฺมเทสนายา”ติ.

ทุติยมฺปิ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ “เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร”ติ. อิทมโวจ พฺรหฺมา สหมฺปติ อิทํ วตฺวาน อถาปรํ เอตทโวจ

“ปาตุรโหสิ มคเธสุ ปุพฺเพ
ธมฺโม อสุทฺโธ สมเลหิ จินฺติโต
อปาปุเรตํ อมตสฺส ทฺวารํ
สุณนฺตุ ธมฺมํ วิมเลนานุพุทฺธํ.

เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺจิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวติณฺณํ ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตํ.

อุฏเจหิ วีร วิชิตสงฺคาม
สตฺถวาห อณณ วิจร โลเก
เทสสฺสุ ภควา ธมฺมํ
อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตี”ติ.

ทุติยมฺปิ โข ภควา พฺรหฺมานํ สหมฺปตึ เอตทโวจ “มยฺหมฺปิ โข พฺรหฺเม เอตทโหสิ ‘อธิคโต โข มฺยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย. อาลยรามา โข ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา. อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสํ อิทํ ฐานํ, ยทิทํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโท. อิทมฺปิ โข ฐานํ สุทุทฺทสํ, ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อหญฺเจว โข ปน ธมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุ, โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา’ติ. อปิสฺสุ มํ พฺรหฺเม อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภํสุ ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา

‘กิจฺเฉน เม อธิคตํ หลนฺทานิ ปกาสิตุํ
ราคโทสปเรเตหิ นายํ ธมฺโม สุสมฺพุโธ.
ปฏิโสตคามึ นิปุณํ คมฺภีรํ ทุทฺทสํ อณุํ
ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ ตโมขนฺเธน อาวุฏา’ติ.

อิติห เม พฺรหฺเม ปฏิสญฺจิกฺขโต อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ, โน ธมฺมเทสนายา”ติ.

ตติยมฺปิ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ “เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ. สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ. ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร”ติ. อิทมโวจ พฺรหฺมา สหมฺปติ อิทํ วตฺวาน อถาปรํ เอตทโวจ

“ปาตุรโหสิ มคเธสุ ปุพฺเพ
ธมฺโม อสุทฺโธ สมเลหิ จินฺติโต
อปาปุเรตํ อมตสฺส ทฺวารํ
สุณนฺตุ ธมฺมํ วิมเลนานุพุทฺธํ.

เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺจิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวติณฺณํ ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตํ.

อุฏฺเหิ วีร วิชิตสงฺคาม
สตฺถวาห อณณ วิจร โลเก
เทสสฺสุ ภควา ธมฺมํ
อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตี”ติ.

[๙] อถ โข ภควา พฺรหฺมุโน จ อชฺเฌสนํ วิทิตฺวา สตฺเตสุ จ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกสิ. อทฺทสา โข ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเต. เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ สโมทกํ ฐิตานิ อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกํ อจฺจุคฺคมฺม ฐิตานิ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน. เอวเมวํ ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน วิหรนฺเต. ทิสฺวาน พฺรหฺมานํ สหมฺปตึ คาถาย อชฺฌภาสิ

“อปารุตา เตสํ อมตสฺส ทฺวารา
เย โสตวนฺโต ปมุญฺจนฺตุ สทฺธํ
วิหึสสญฺญี ปคุณํ น ภาสึ
ธมฺมํ ปณีตํ มนุเชสุ พฺรหฺเม”ติ.

อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ “กตาวกาโส โขมฺหิ ภควตา ธมฺมเทสนายา”ติ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิ.

พฺรหฺมยาจนกถา นิฏฺฐิตา.

๖. ปญฺจวคฺคิยกถา

[๑๐] อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ. โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “อยํ โข อาฬาโร กาลาโม ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี ทีฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก ยนฺนูนาหํ อาฬารสฺส กาลามสฺส ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โส อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข อนฺตรหิตา เทวตา ภควโต อาโรเจสิ “สตฺตาหกาลงฺกโต ภนฺเต อาฬาโร กาลาโม”ติ. ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาทิ “สตฺตาหกาลงฺกโต อาฬาโร กาลาโม”ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “มหาชานิโย โข อาฬาโร กาลาโม. สเจ หิ โส อิมํ ธมฺมํ สุเณยฺย ขิปฺปเมว อาชาเนยฺยา”ติ.

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ. โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “อยํ โข อุทโก

รามปุตฺโต ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี ทีฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก, ยนฺนูนาหํ อุทกสฺส รามปุตฺตสฺส ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ. โส อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ. อถ โข อนฺตรหิตา เทวตา ภควโต อาโรเจสิ "อภิโทสกาลงฺกโต ภนฺเต อุทโก รามปุตฺโต"ติ. ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาทิ "อภิโทสกาลงฺกโต อุทโก รามปุตฺโต"ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "มหาชานิโย โข อุทโก รามปุตฺโต, สเจ หิ โส อิมํ ธมฺมํ สุเณยฺย ขิปฺปเมว อาชาเนยฺยา"ติ

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ ? อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เย มํ ปธานปหิตตฺตํ อุปฏฺฐหึสุ ยนฺนูนาหํ ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺย"นฺติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "กหํ นุ โข เอตรหิ ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู วิหรนฺตี"ติ. อทฺทสา โข ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู พาราณสิยํ วิหรนฺเต อิสิปตเน มิคทาเย. อถ โข ภควา อุรุเวลายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน พาราณสี, เตน จาริกํ ปกฺกามิ.

[๑๑] อทฺทสา โข อุปโก อาชีวโก ภควนฺตํ อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธึ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนํ. ทิสฺวาน ภควนฺตํ เอตทโวจ "วิปฺปสนฺนานิ โข เต อาวุโส อินฺทฺริยานิ, ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต. กํสิ ตฺวํ อาวุโส อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต. โก วา เต สตฺถา ? กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี"ติ. เอวํ วุตฺเต, ภควา อุปกํ อาชีวกํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ

"สพฺพาภิภู สพฺพวิทูหมสฺมิ
สพฺเพสุ ธมฺเมสุ อนูปลิตฺโต
สพฺพญฺชโห ตณฺหากฺขเย วิมุตฺโต
สยํ อภิญฺญาย กมุทฺทิเสยฺยํ.

น เม อาจริโย อตฺถิ สทิโส เม น วิชฺชติ
สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล.

อหญฺหิ อรหา โลเก อหํ สตฺถา อนุตฺตโร
เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโต.

ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตุํ คจฺฉามิ กาสินํ ปุรํ
อนฺธีภูตสฺมึ โลกสฺมึ อาหญฺฉํ อมตทุนฺทุภิ"นฺติ.

ยถา โข ตฺวํ อาวุโส ปฏิชานาสิ อรหสิ อนนฺตชิโนติ

"มาทิสา เว ชินา โหนฺติ เย ปตฺตา อาสวกฺขยํ
ชิตา เม ปาปกา ธมฺมา ตสฺมาหมุปก ชิโน"ติ.

เอวํ วุตฺเต, อุปโก อาชีวโก หุเปยฺยปาวุโสติ วตฺวา สีสํ โอกมฺเปตฺวา อุมฺมคฺคํ คเหตฺวา ปกฺกามิ.

[๑๒] อถ โข ภควา อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน เยน พาราณสี อิสิปตนํ มิคทาโย, เยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสํสุ โข ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ. ทิสฺวาน อญฺญมญฺญํ กติกํ สณฺฐเปสุ “อยํ อาวุโส สมโณ โคตโม อาคจฺฉติ พาหุลฺลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย, โส เนว อภิวาเทตพฺโพ, น ปจฺจุฏฺฐาตพฺโพ, นาสฺส ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ, อปิ จ โข อาสนํ ฐเปตพฺพํ, สเจ โส อากงฺขิสฺสติ นิสีทิสฺสตี”ติ. ยถา ยถา โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อุปสงฺกมติ, ตถา ตถา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู นาสกฺขึสุ. สกาย กติกาย สณฺฐาตุํ, อสณฺฐหนฺตา ภควนฺตํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เอโก ภควโต ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหสิ, เอโก อาสนํ ปญฺญาเปสิ, เอโก ปาโททกํ, เอโก ปาทปีฐํ, เอโก ปาทกถลิกํ อุปนิกฺขิปิ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. นิสชฺช โข ภควา ปาเท ปกฺขาเลสิ. อปิสฺสุ ภควนฺตํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรนฺติ. เอวํ วุตฺเต ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ “มา ภิกฺขเว ตถาคตํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรถ. อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา”ติ. เอวํ วุตฺเต, ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ “ตายปิ โข ตฺวํ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย เนวชฺฌคา, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสา, กึ ปน ตฺวํ เอตรหิ พาหุลฺลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสส”นฺติ. เอวํ วุตฺเต, ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ “น ภิกฺขเว ตถาคโต พาหุลฺลิโก, น ปธานวิพฺภนฺโต, น อาวตฺโต พาหุลฺลาย, อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริย-ปริโยสานํ ทิฏฺเฐวธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา”ติ.

ทุติยมฺปิ โข ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ ...ฯเปฯ... ทุติยมฺปิ โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ ...ฯเปฯ...

ตติยมฺปิ โข ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ “ตายปิ โข ตฺวํ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย เนวชฺฌคา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสา, กึ ปน ตฺวํ เอตรหิ พาหุลฺลิโก ปธา

นวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อลมริยญาณทสฺสนวิเสส"นฺติ. เอวํ วุตฺเต, ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ "อภิชานาถ เม โน, ตุมฺเห ภิกฺขเว อิโต ปุพฺเพ เอวรูปํ ปภาวิตเมต"นฺติ. "โนเหตํ ภนฺเต"ติ. อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิ. ยถานุสิฏฺฐํ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเจวธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติ. อสกฺขิ โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ. อถ โข ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควนฺตํ สุสฺสูสึสุ โสตํ โอทหึสุ อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปสุํ.

ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนกถา

[๑๓] อถ โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เทฺวเม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพา. กตเม เทฺว. โย จายํ กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยโค หีโน คมฺโม โปถุชฺชนิโก อนริโย อนตฺถสญฺหิโต, โย จายํ อตฺตกิลมถานุโยโค ทุกฺโข อนริโย อนตฺถสญฺหิโต. เอเต เต ภิกฺขเว อุโภ อนฺเต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. กตมา จ สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ. อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถิทํ :- สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อยํ โข สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ.

[๑๔] อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ. ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, พฺยาธิปิ ทุกฺโข, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ, ตมฺปิ ทุกฺขํ. สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ, ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.

อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ, โย ตสฺสา เยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย. "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ, อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถิทํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๑๕] 'อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจ'นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก

อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขं อริยสจฺจํ ปริญฺเญยฺย’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขं อริยสจฺจํ ปริญฺญาต’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ.

‘อิทं ทุกฺขสมุทยं อริยสจฺจ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขสมุทยं อริยสจฺจํ ปหาตพฺพ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขสมุทยं อริยสจฺจํ ปหีน’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ.

‘อิทं ทุกฺขนิโรธं อริยสจฺจ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขนิโรธं อริยสจฺจं สจฺฉิกาตพฺพ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขนิโรธं อริยสจฺจं สจฺฉิกต’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ.

‘อิทं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจं ภาเวตพฺพ’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ. ‘ตं โข ปนิทं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจं ภาวิต’นฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ์ อุทปาทิ, ญาณ์ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ.

[๑๖] ยาวกีวญฺจ เม ภิกฺขเว อิเมสุ จตูสุ อริยสจฺเจสุ เอวं ติปริวฏฺฏ์ ทฺวาทสาการ์ ยถาภูตं ญาณทสฺสนं น สุวิสุทฺธ์ อโหสิ. เนว ตาวาหं ภิกฺขเว สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรं สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ ปจฺจญฺญาสึ. ยโต จ โข เม ภิกฺขเว อิเมสุ จตูสุ อริยสจฺเจสุ เอวं ติปริวฏฺฏ์ ทฺวาทสาการ์ ยถาภูตं ญาณทสฺสนं สุวิสุทฺธ์ อโหสิ. อถาหं ภิกฺขเว สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณ-พฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรं สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ

ปจฺจญฺญาสึ. ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ, ‘อกุปฺปา เม วิมุตฺติ, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว’ ”ติ. อิทมโวจ ภควา อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน, อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ “ยं กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพं ตं นิโรธธมฺม”นฺติ.

[๑๗] ปวตฺติเต จ ปน ภควตา ธมฺมจกฺเก, ภุมฺมา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ “เอตํ ภควตา พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิ”นฺติ.

ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมหาราชิกา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ ...
จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ตาวตึสา เทวา ...
ยามา เทวา ...
ตุสิตา เทวา ...
นิมฺมานรตี เทวา ...
ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา ...

พฺรหฺมกายิกา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ “เอตํ ภควตา พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิ”นฺติ.

อิติห เตน ขเณน, เตน มุหุตฺเตน, ยาว พฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิ. อยญฺจ ทสสหสฺสิโลกธาตุ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ, อปฺปมาโณ จ โอฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุรโหสิ อติกฺกมฺม เทวานํ เทวานุภาวํ. อถ โข ภควา อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ “อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ, อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ”ติ. อิติ หิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส ‘อญฺญาสิโกณฺฑญฺโญ’ ตฺเวว นามํ อโหสิ.

[๑๘] อถ โข อายสฺมา อญฺญาสิโกณฺฑญฺโญ ทิฏฺฐธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถงฺกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ “ลเภยฺยาหํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท”นฺติ. “เอหิ ภิกฺขู”ติ ภควา อโวจ “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ. สาว ตสฺส อายสฺมโต อุปสมฺปทา อโหสิ.

[๑๙] อถ โข ภควา ตทวเสเส ภิกฺขู ธมฺมิยา กถาย โอวทิ อนุสาสิ. อถ โข อายสฺมโต จ วปฺปสฺส อายสฺมโต จ ภทฺทิยสฺส ภควตา ธมฺมิยา กถาย

โอวทิยมานานำ อนุสาสิยมานานำ วิรชำ วีตมลำ ธมฺมจกฺขุำ อุทปาทิ ‘ยำ กิญฺจิ สมุทยธมฺมำ, สพฺพำ ตำ นิโรธธมฺม’นฺติ.

เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถำกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน ภควนฺตำ เอตทโวจุำ “ลเภยฺยาม มยำ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชำ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท”นฺติ. “เอถ ภิกฺขโว”ติ ภควา อโวจ “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จรถ พฺรหฺมจริยำ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ. สาว เตสำ อายสฺมนฺตานำ อุปสมฺปทา อโหสิ.

อถ โข ภควา ตทวเสเส ภิกฺขู นีหารภตฺโต ธมฺมิยา กถาย โอวทิ อนุสาสิ. ยำ ตโย ภิกฺขู ปิณฺฑาย จริตฺวา อาหรนฺติ, เตน ฉพฺพคฺโค ยาเปติ. อถ โข อายสฺมโต จ มหานามสฺส อายสฺมโต จ อสฺสชิสฺส ภควตา ธมฺมิยา กถาย โอวทิยมานานำ อนุสาสิยมานานำ วิรชำ วีตมลำ ธมฺมจกฺขุำ อุทปาทิ ‘ยำ กิญฺจิ สมุทยธมฺมำ, สพฺพำ ตำ นิโรธธมฺม’นฺติ. เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถำกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน ภควนฺตำ เอตทโวจุำ “ลเภยฺยาม มยำ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชำ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท”นฺติ. “เอถ ภิกฺขโว”ติ ภควา อโวจ “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จรถ พฺรหฺมจริยำ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ. สาว เตสำ อายสฺมนฺตานำ อุปสมฺปทา อโหสิ.

อนตฺตลกฺขณกถา

[๒๐] อถ โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อามนฺเตสิ

“รูปำ ภิกฺขเว อนตฺตา. รูปญฺจ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทำ รูปำ อาพาธาย สำวตฺเตยฺย, ลพฺเภถ จ รูเป ‘เอวำ เม รูปำ โหตุ, เอวำ เม รูปำ มา อโหสี’ติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปำ อนตฺตา, ตสฺมา รูปำ อาพาธาย สำวตฺตติ. น จ ลพฺภติ รูเป ‘เอวำ เม รูปำ โหตุ, เอวำ เม รูปำ มา อโหสี’ติ.

เวทนา อนตฺตา. เวทนา จ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทำ เวทนา อาพาธาย สำวตฺเตยฺย. ลพฺเภถ จ เวทนาย ‘เอวำ เม เวทนา โหตุ, เอวำ เม เวทนา มา อโหสี’ติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว เวทนา อนตฺตา, ตสฺมา เวทนา อาพาธาย สำวตฺตติ. น จ ลพฺภติ เวทนาย ‘เอวำ เม เวทนา โหตุ, เอวำ เม เวทนา มา อโหสี’ติ.

สญฺญา อนตฺตา. สญฺญา จ หิทำ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทำ สญฺญา อาพาธาย สำวตฺเตยฺย. ลพฺเภถ จ สญฺญาย ‘เอวำ เม สญฺญา โหตุ, เอวำ เม สญฺญา มา อโหสี’ติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว สญฺญา อนตฺตา, ตสฺมา สญฺญา อาพาธาย สำวตฺตติ. น จ ลพฺภติ สญฺญาย ‘เอวำ เม สญฺญา โหตุ, เอวำ

เม สญฺญา มา อโหสี'ติ.

สงฺขารา อนตฺตา. สงฺขารา จ หิทํ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺสํสุ, นยิทํ สงฺขารา อาพาธาย สංวตฺเตยฺยุ. ลพฺเภถ จ สงฺขาเรสุ 'เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ'นฺติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว สงฺขารา อนตฺตา, ตสฺมา สงฺขารา อาพาธาย สංวตฺตนฺติ. น จ ลพฺภติ สงฺขาเรสุ 'เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ'นฺติ.

วิญฺญาณํ อนตฺตา. วิญฺญาณญฺจ หิทํ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ วิญฺญาณํ อาพาธาย สංวตฺเตยฺย. ลพฺเภถ จ วิญฺญาเณ 'เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี'ติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว วิญฺญาณํ อนตฺตา ตสฺมา วิญฺญาณํ อาพาธาย สංวตฺตติ. น จ ลพฺภติ วิญฺญาเณ 'เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี'ติ.

[๒๑] "ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา"ติ. "อนิจฺจํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. "ทุกฺขํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ, เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ. "โน เหตํ ภนฺเต".

"เวทนา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา"ติ. "อนิจฺจา ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. "ทุกฺขํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ, เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ. "โน เหตํ ภนฺเต".

"สญฺญา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา"ติ. "อนิจฺจา ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. "ทุกฺขํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ. "โน เหตํ ภนฺเต".

"สงฺขารา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา"ติ. "อนิจฺจา ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. "ทุกฺขํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ. "โน เหตํ ภนฺเต".

"วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา"ติ. "อนิจฺจํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา"ติ. "ทุกฺขํ ภนฺเต". "ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ. "โน เหตํ ภนฺเต".

[๒๒] "ตสฺมาติห ภิกฺขเว ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา. ยํ ทูเร สนฺติเก วา. สพฺพํ รูปํ. "เนตํ มม เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ.

ยา กาจิ เวทนา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา

โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยา ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพา เวทนา, “เนตํ มม เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา”ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. ยา กาจิ สญฺญา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา ยา ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพา สญฺญา, “เนตํ มม เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา”ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ.

เย เกจิ สงฺขารา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณีตา วา เย ทูเร สนฺติเก วา, สพฺเพ สงฺขารา, เนตํ มม เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตาติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ, เนตํ มม เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตาติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ.

[๒๓] เอวํ ปสฺสํ ภิกฺขเว สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ. นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ วิราคา วิมุจฺจติ. วิมุตฺตสฺมึ ‘วิมุตฺต’มิติ ญาณํ โหติ, ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี”ติ.

[๒๔] อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ. อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน, ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ. เตน โข ปน สมเยน ฉ โลเก อรหนฺโต โหนฺติ.

ปญฺจวคฺคิยกถา นิฏฺฐิตา.
ปฐมภาณวาโร.

๗. ปพฺพชฺชากถา

[๒๕] เตน โข ปน สมเยน พาราณสิยํ ยโส นาม กุลปุตฺโต เสฏฺฐิปุตฺโต สุขุมาโล โหติ. ตสฺส ตโย ปาสาทา โหนฺติ, เอโก เหมนฺติโก, เอโก คิมฺหิโก, เอโก วสฺสิโก, โส วสฺสิเก ปาสาเท จตฺตาโร มาเส นิปฺปุริเสหิ ตูริเยหิ ปริจารยมาโน น เหฏฺฐาปาสาทํ โอโรหติ. อถ โข ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตสฺส สมงฺคีภูตสฺส ปริจารยมานสฺส ปฏิกจฺเจว นิทฺทา โอกฺกมิ ปริชนสฺสปิ นิทฺทา โอกฺกมิ สพฺพรตฺติโย จ เตลปทีโป ฌายติ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต ปฏิกจฺเจว ปพุชฺฌิตฺวา อทฺทส สกํ ปริชนํ สุปนฺตํ อญฺญิสฺสา กจฺเฉ วีณํ, อญฺญิสฺสา กณฺเฐ มุทิงฺคํ, อญฺญิสฺสา กจฺเฉ อาฬมฺพรํ, อญฺญํ วิเกสิกํ,

อญฺญํ วิกฺเขฬิกํ, อญฺญา วิปฺปลปนฺติโย, หตฺถปฺปตฺตํ สุสานํ มญฺเญ. ทิสฺวานสฺส อาทีนโว ปาตุรโหสิ นิพฺพิทาย จิตฺตํ สณฺฐาสิ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต อุทานํ อุทาเนสิ “อุปทฺทุตํ วต โภ อุปสฺสฏฺฐํ วต โภ”ติ.

อถ โข ยโส กุลปุตฺโต สุวณฺณปาทุกาโย อาโรหิตฺวา, เยน นิเวสนทฺวารํ, เตนุปสงฺกมิ. อมนุสฺสา ทฺวารํ วิวรึสุ, มา ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส โกจิ อนฺตรายมกาสิ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายาติ, อถ โข ยโส กุลปุตฺโต, เยน นครทฺวารํ, เตนุปสงฺกมิ. อมนุสฺสา ทฺวารํ วิวรึสุ, มา ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส โกจิ อนฺตรายมกาสิ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายาติ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต เยน อิสิปตนํ มิคทาโย เตนุปสงฺกมิ.

[๒๖] เตน โข ปน สมเยน ภควา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย อชฺโฌกาเส จงฺกมติ. อทฺทสา โข ภควา ยสํ กุลปุตฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาน, จงฺกมา โอโรหิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต ภควโต อวิทูเร อุทานํ อุทาเนสิ “อุปทฺทุตํ วต โภ, อุปสฺสฏฺฐํ วต โภ”ติ. อถ โข ภควา ยสํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจ “อิทํ โข ยส อนุปทฺทุตํ, อิทํ อนุปสฺสฏฺฐํ. เอหิ ยส, นิสีท, ธมฺมํ เต เทเสสฺสามี”ติ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต “อิทํ กิร อนุปทฺทุตํ, อิทํ อนุปสฺสฏฺฐ”นฺติ หฏฺโฐ อุทคฺโค สุวณฺณปาทุกาหิ โอโรหิตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส ภควา อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ, เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา ภควา อญฺญาสิ ยสํ กุลปุตฺตํ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย, เอวเมว ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส ตสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ ‘ยं กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพं ตं นิโรธธมฺม’นฺติ.

[๒๗] อถ โข ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตา ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ยสํ กุลปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, เยน เสฏฺฐิ คหปติ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เสฏฺฐึ คหปตึ เอตทโวจ “ปุตฺโต เต คหปติ ยโส น ทิสฺสตี”ติ. อถ โข เสฏฺฐิ คหปติ จตุทฺทิสา อสฺสทูเต อุยฺโยเชตฺวา, สามํเยว เยน อิสิปตนํ มิคทาโย, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข เสฏฺฐิ คหปติ สุวณฺณปาทุกานํ นิกฺเขปํ ทิสฺวาน, ตํเยว อนุคมาสิ. อทฺทสา โข ภควา เสฏฺฐึ คหปตึ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาน ภควโต เอตทโหสิ “ยนฺนูนาหํ ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขเรยฺยं, ยถา เสฏฺฐิ คหปติ อิธ นิสินฺโน อิธ นิสินฺนํ ยสํ กุลปุตฺตํ น ปสฺเสยฺยา”ติ. อถ โข ภควา ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขเรสิ.

อถ โข เสฏฺจิ คหปติ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “อปิ ภนฺเต ภควา ยสํ กุลปุตฺตํ ปสฺเสยฺยา”ติ. “ เตน หิ คหปติ นิสีท, อปฺเปว นาม อิธ นิสินฺโน, อิธ นิสินฺนํ ยสํ กุลปุตฺตํ ปสฺเสยฺยาสี”ติ. อถ โข เสฏฺจิ คหปติ อิเธว กิราหํ นิสินฺโน, อิธ นิสินฺนํ ยสํ กุลปุตฺตํ ปสฺสิสฺสามีติ หฏฺโฐ อุทคฺโค ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข เสฏฺจิสฺส คหปติสฺส ภควา อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ, เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา ภควา อญฺญาสิ เสฏฺจึ คหปตึ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย. เอวเมว เสฏฺจิสฺส คหปติสฺส ตสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ. อถ โข เสฏฺจิ คหปติ ทิฏฺจธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถังฺกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ “อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ. เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ. อุปาสกं มं ภควา ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คต”นฺติ. โสว โลเก ปฐมํ อุปาสโก อโหสิ เตวาจิโก.

[๒๘] อถ โข ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส ปิตุโน ธมฺเม เทสิยมาเน ยถาทิฏฺจํ ยถาวิทิตํ ภูมึ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “ยสสฺส โข กุลปุตฺตสฺส ปิตุโน ธมฺเม เทสิยมาเน ยถาทิฏฺจํ ยถาวิทิตํ ภูมึ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ. อภพฺโพ โข ยโส กุลปุตฺโต หีนายาวตฺติตฺวา กาเม ปริภุญฺชิตุํ, เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อคาริกภูโต, ยนฺนูนาหํ ตํ อิทฺธาภิสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสมฺเภยฺย”นฺติ. อถ โข ภควา ตํ อิทฺธาภิสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสมฺเภสิ. อทฺทสา โข เสฏฺจิ คหปติ ยสํ กุลปุตฺตํ นิสินฺนํ ทิสฺวาน ยสํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจ “มาตา เต ตาต ยส ปริเทวิ, โสกสมาปนฺนา เทหิ มาตุยา ชีวิต”นฺติ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต ภควนฺตํ อุลฺโลเกสิ.

อถ โข ภควา เสฏฺจึ คหปตึ เอตทโวจ “ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ, ยสฺส กุลปุตฺตสฺส เสกฺเขน ญาเณน เสกฺเขน ทสฺสเนน ธมฺโม ทิฏฺโฐ วิทิโต, เสยฺยถาปิ ตยา, ตสฺส ยถาทิฏฺจํ ยถาวิทิตํ ภูมึ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ. ภพฺโพ นุ โข โส คหปติ หีนายาวตฺติตฺวา กาเม ปริภุญฺชิตุํ, เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อคาริกภูโต”ติ. “โน เหตํ ภนฺเต”. “ยสสฺส โข คหปติ กุลปุตฺตสฺส เสกฺเขน

ฌาเณน เสกฺเขน ทสฺสเนน ธมฺโม ทิฏฺโจ วิทิโต เสยฺยถาปิ ตยา. ตสฺส ยถาทิฏฺฐํ ยถาวิทิตํ ภูมึ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ. อภพฺโพ โข คหปติ ยโส กุลปุตฺโต หีนายาวตฺติตฺวา กาเม ปริภุญฺชิตุํ, เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อคาริกภูโต"ติ. "ลาภา ภนฺเต ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส, สุลทฺธํ ภนฺเต ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส, ยถา ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ. อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา อชฺชตนาย ภตฺตํ ยเสน กุลปุตฺเตน ปจฺฉาสมเณนา"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน.

อถ โข เสฏฺฐิ คหปติ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข ยโส กุลปุตฺโต อจิรปกฺกนฺเต เสฏฺฐิมฺหิ คหปติมฺหิ ภควนฺตํ เอตทโวจ "ลเภยฺยาหํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท"นฺติ. "เอหิ ภิกฺขู"ติ ภควา อโวจ "สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา"ติ. สาว ตสฺส อายสฺมโต อุปสมฺปทา อโหสิ. เตน โข ปน สมเยน สตฺต โลเก อรหนฺโต โหนฺติ.

ยสสฺส ปพฺพชฺชา นิฏฺฐิตา.

[๒๙] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อายสฺมตา ยเสน ปจฺฉาสมเณน, เยน เสฏฺฐิสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข อายสฺมโต ยสสฺส มาตา จ ปุราณทุติยิกา จ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ. อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. ตาสํ ภควา อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ, เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา ตา ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิตฺตา มุทุจิตฺตา วินีวรณจิตฺตา อุทคฺคจิตฺตา ปสนฺนจิตฺตา. อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํ, เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย. เอวเมว ตาสํ ตสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ "ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม"นฺติ. ตา ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจุ "อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต ..ฯเปฯ.. เอตา มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ. อุปาสิกาโย โน ภควา ธาเรตุ. อชฺชตคฺเค ปาณุเปตา สรณํ คตา"ติ. ตา จ โลเก ปฐมํ อุปาสิกา อเหสุ เตวาจิกา.

อถ โข อายสฺมโต ยสสฺส มาตา จ ปิตา จ ปุราณทุติยิกา จ ภควนฺตญฺจ อายสฺมนฺตญฺจ ยสํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปตฺวา สมฺปวาเรตฺวา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. อถ โข ภควา อายสฺมโต ยสสฺส มาตรญฺจ ปิตรญฺจ ปุราณทุติยิกญฺจ ธมฺมิยา กถาย

สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

[๓๐] อสฺโสสุ๋ โข อายสฺมโต ยสสฺส จตฺตาโร คิหิสหายกา พาราณสิยํ เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนํ กุลานํ ปุตฺตา วิมโล สุพาหุ ปุณฺณชิ ควมฺปติ. ยโส กิร กุลปุตฺโต เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ. สุตฺวาน เนสํ เอตทโหสิ “น หิ นูน โส โอรโก ธมฺมวินโย, น สา โอรกา ปพฺพชฺชา, ยตฺถ ยโส กุลปุตฺโต เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต”ติ. เต เยนายสฺมา ยโส, เตนุปสงฺกมึสุ. อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ ยสํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐ๋สุ.

อถ โข อายสฺมา ยโส เต จตฺตาโร คิหิสหายเก อาทาย, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ยโส ภควนฺตํ เอตทโวจ “อิเม เม ภนฺเต จตฺตาโร คิหิสหายกา พาราณสิยํ เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนํ กุลานํ ปุตฺตา วิมโล สุพาหุ ปุณฺณชิ ควมฺปติ. อิเม ภควา โอวทตุ อนุสาสตู”ติ เตสํ ภควา อนุปุพฺพึ กถ๋ กเถสิ, เสยฺยถิทฺ :- ทานกถ๋ สีลกถ๋ สคฺคกถ๋ กามานํ อาทีนวฺ โอการฺ สกิเลสฺ เนกฺขมฺเม อานิสฺสฺ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิตฺเต มุทุจิตฺเต วินีวรณจิตฺเต อุทคฺคจิตฺเต ปสนฺนจิตฺเต. อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกสิกา ธมฺมเทสนา, ตฺ ปกาเสสิ ทุกฺขฺ สมุทยฺ นิโรธฺ มคฺคฺ, เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธ๋ วตฺถ๋ อปคตกาฬก๋ สมฺมเทว รชนฺ ปฏิคฺคณฺเหยฺย. เอวเมว เตสฺ ตสฺมึเยว อาสเน วิรชฺ วีตมลฺ ธมฺมจกฺขุ๋ อุทปาทิ “ยฺ กิญฺจิ สมุทยธมฺมฺ, สพฺพ๋ ตฺ นิโรธธมฺม”นฺติ. เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถ๋กถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ “ลเภยฺยาม มยํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชฺ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท”นฺติ. “เอถ ภิกฺขโว”ติ ภควา อโวจ “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ. สาว เตสํ อายสฺมนฺตานํ อุปสมฺปทา อโหสิ.

อถ โข ภควา เต ภิกฺขู ธมฺมิยา กถาย โอวทิ อนุสาสิ. เตสํ ภควตา ธมฺมิยา กถาย โอวทิยมานานํ อนุสาสิยมานานํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ. เตน โข ปน สมเยน เอกาทส โลเก อรหนฺโต โหนฺติ.

จตุคิหิสหายกปพฺพชฺชา นิฏฺฐิตา.

[๓๑] อสฺโสสุ๋ โข อายสฺมโต ยสสฺส ปญฺญาสมตฺตา คิหิสหายกา ชานปทา ปุพฺพานุปุพฺพกานํ กุลานํ ปุตฺตา “ยโส กิร กุลปุตฺโต เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต”ติ. สุตฺวาน เนสํ เอตทโหสิ “น หิ นูน โส โอรโก ธมฺมวินโย, น สา โอรกา ปพฺพชฺชา, ยตฺถ

ยโส กุลปุตฺโต เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต”ติ. เต เยนายสฺมา ยโส, เตนุปสงฺกมึสุ. อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ ยสํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ.

อถ โข อายสฺมา ยโส เต ปญฺญาสมตฺเต คิหิสหายเก อาทาย, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ยโส ภควนฺตํ เอตทโวจ “อิเม เม ภนฺเต ปญฺญาสมตฺตา คิหิสหายกา ชานปทา ปุพฺพานุปุพฺพกานํ กุลานํ ปุตฺตา, อิเม ภควา โอวทตุ อนุสาสตู”ติ. เตสํ ภควา อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ. เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา เต ภควา อญฺญาสิ กลฺลจิตฺเต มุทุจิตฺเต วินีวรณจิตฺเต อุทคฺคจิตฺเต ปสนฺนจิตฺเต, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคณฺเหยฺย. เอวเมว เตสํ ตสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ. เต ทิฏฺฐธมฺมา ปตฺตธมฺมา วิทิตธมฺมา ปริโยคาฬฺหธมฺมา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถังกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจุ “ลเภยฺยาม มยं ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชं, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท”นฺติ. “เอถ ภิกฺขโว”ติ ภควา อโวจ “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ. สาว เตสํ อายสฺมนฺตานํ อุปสมฺปทา อโหสิ.

อถ โข ภควา เต ภิกฺขู ธมฺมิยา กถาย โอวทิ อนุสาสิ. เตสํ ภควตา ธมฺมิยา กถาย โอวทิยมานานํ อนุสาสิยมานานํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ. เตน โข ปน สมเยน เอกสฏฺฐิ โลเก อรหนฺโต โหนฺติ.

ปญฺญาสคิหิสหายกปพฺพชฺชา นิฏฺฐิตา.
นิฏฺฐิตา จ ปพฺพชฺชากถา.

๘. มารกถา

[๓๒] อถ โข ภควา เต ภิกฺขู อามนฺเตสิ “มุตฺตาหํ ภิกฺขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, ตุมฺเหปิ ภิกฺขเว มุตฺตา สพฺพปาเสหิ, เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ, มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ, เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร. อหมฺปิ ภิกฺขเว, เยน อุรุเวลา

เสนานิคโม, เตนุปสงฺกมิสฺสามิ ธมฺมเทสนายา”ติ.

[๓๓] อถ โข มาโร ปาปิมา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ

“พทฺโธสิ สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา
มหาพนฺธนพทฺโธสิ น เม สมณ โมกฺขสี”ติ.

“มุตฺตาหํ สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา
มหาพนฺธนมุตฺโตมฺหิ นิหโต ตฺวมสิ อนฺตกาติ.

“อนฺตลิกฺขจโร ปาโส ยฺวายํ จรติ มานโส
เตน ตํ พาธยิสฺสามิ น เม สมณ โมกฺขสีติ.

“รูปา สทฺทา รสา คนฺธา โผฏฺฐพฺพา จ มโนรมา
เอตฺถ เม วิคโต ฉนฺโท นิหโต ตฺวมสิ อนฺตกา”ติ.

อถ โข มาโร ปาปิมา ชานาติ “มํ ภควา ชานาติ, มํ สุคโต”ติ ทุกฺขี ทุมฺมโน ตตฺเถวนฺตรธายีติ.

มารกถา นิฏฺฐิตา.

๙. ปพฺพชฺชูปสมฺปทากถา

[๓๔] เตน โข ปน สมเยน ภิกฺขู นานาทิสา นานาชนปทา ปพฺพชฺชาเปกฺเข จ อุปสมฺปทาเปกฺเข จ อาเนนฺติ “ภควา เน ปพฺพาเชสฺสติ อุปสมฺปาเทสฺสตี”ติ. ตตฺถ ภิกฺขู เจว กิลมนฺติ ปพฺพชฺชาเปกฺขา จ อุปสมฺปทาเปกฺขา จ.

อถ โข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ “เอตรหิ โข ภิกฺขู นานาทิสา นานาชนปทา ปพฺพชฺชาเปกฺเข จ อุปสมฺปทาเปกฺเข จ อาเนนฺติ ‘ภควา เน ปพฺพาเชสฺสติ อุปสมฺปาเทสฺสตี’ติ. ตตฺถ ภิกฺขู เจว กิลมนฺติ ปพฺพชฺชาเปกฺขา จ อุปสมฺปทาเปกฺขา จ. ยนฺนูนาหํ ภิกฺขูนํ อนุชานेยฺยํ, ‘ตุมฺเหวทานิ ภิกฺขเว ตาสุ ตาสุ ทิสาสุ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ ปพฺพาเชถ อุปสมฺปาเทถา’ ”ติ.

อถ โข ภควา สายนฺหสมยं ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เอตสฺมึ นิทาเน เอตสฺมึ ปกรเณ ธมฺมึ กถํ กตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “อิธ มยฺหं ภิกฺขเว รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ ‘เอตรหิ โข ภิกฺขู นานาทิสา นานาชนปทา ปพฺพชฺชาเปกฺเข จ อุปสมฺปทาเปกฺเข จ อาเนนฺติ ภควา เน ปพฺพาเชสฺสติ อุปสมฺปาเทสฺสตี’ติ. ตตฺถ ภิกฺขู เจว กิลมนฺติ ปพฺพชฺชาเปกฺขา จ อุปสมฺปทาเปกฺขา จ, ยนฺนูนาหं ภิกฺขูนं อนุชานेยฺยं, ตุมฺเหวทานิ ภิกฺขเว ตาสุ

ตาสุ ทิสาสุ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ ปพฺพาเชถ อุปสมฺปาเทถา' "ติ. อนุชานามิ ภิกฺขเว ตุมฺเหวทานิ ตาสุ ตาสุ ทิสาสุ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ ปพฺพาเชถ อุปสมฺปาเทถ. เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว ปพฺพาเชตพฺโพ อุปสมฺปาเทตพฺโพ -

ปฐมํ เกสมสฺสุ โอหาราเปตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาทาเปตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ การาเปตฺวา ภิกฺขูนํ ปาเท วนฺทาเปตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทาเปตฺวา อญฺชลึ ปคฺคณฺหาเปตฺวา 'เอวํ วเทหี'ติ วตฺตพฺโพ 'พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ; ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ; ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามี' "ติ. "อนุชานามิ ภิกฺขเว อิเมหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺชं อุปสมฺปท"นฺติ.

ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปทากถา นิฏฺฐิตา.

๑๐. ทุติยมารกถา

[๓๕] อถ โข ภควา วสฺสํวุฏฺโฐ ภิกฺขู อามนฺเตสิ "มยฺหํ โข ภิกฺขเว โยนิโส มนสิการา โยนิโส สมฺมปฺปธานา อนุตฺตรา วิมุตฺติ อนุปฺปตฺตา อนุตฺตรา วิมุตฺติ สจฺฉิกตา, ตุมฺเหปิ ภิกฺขเว โยนิโส มนสิการา โยนิโส สมฺมปฺปธานา อนุตฺตรํ วิมุตฺตึ อนุปาปุณาถ, อนุตฺตรํ วิมุตฺตึ สจฺฉิกโรถา"ติ. อถ โข มาโร ปาปิมา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ

"พทฺโธสิ มารปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา
มหาพนฺธนพทฺโธสิ น เม สมณ โมกฺขสี"ติ.

"มุตฺตาหํ มารปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา
มหาพนฺธนมุตฺโตมฺหิ นิหโต ตฺวมสิ อนฺตกา"ติ.

อถ โข มาโร ปาปิมา "ชานาติ มํ ภควา, ชานาติ มํ สุคโต"ติ ทุกฺขี ทุมฺมโน ตตฺเถวนฺตรธายิ.

ทุติยมารกถา นิฏฺฐิตา.

จบ พระวินัยปิฎก

สุตฺตนฺตปิฎกปาฬิ
ทีฆนิกาย มหาวคฺค
(เล่มที่ ๑๐/๑๓๑-๒๔๐)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๓. มหาปรินิพฺพานสุตฺตํ

[๑๓๑] เอวํ เม สุตํ. เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต. เตน โข ปน สมเยน ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม โหติ. โส เอวมาห “อหํ หิเม วชฺชี เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว อุจฺเฉจฺฉามิ วชฺชี วินาเสสฺสามิ, วชฺชี อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ, วชฺชี”ติ.

[๑๓๒] อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วสฺสการํ พฺราหฺมณํ มคธมหามตฺตํ อามนฺเตสิ “เอหิ ตฺวํ พฺราหฺมณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ ‘ราชา ภนฺเต มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉตี’ติ. เอวญฺจ วเทหิ ‘ราชา ภนฺเต มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม. โส เอวมาห “อหํ หิเม วชฺชี เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว อุจฺเฉจฺฉามิ, วชฺชี วินาเสสฺสามิ, วชฺชี อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ, วชฺชิ’นฺติ. ยถา เต ภควา พฺยากโรติ, ตํ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา มม อาโรเจยฺยาสิ. น หิ ตถาคตา วิตถํ ภณนฺตี”ติ.

วสฺสการพฺราหฺมโณ

[๑๓๓] “เอวํ โภ”ติ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต รญฺโญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยเชตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ ราชคหมฺหา นิยฺยาสิ, เยน คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต, เตน ปายาสิ. ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ. สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต

ภควนฺตํ เอตทโวจ “ราชา โภ โคตม มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต โภโต โคตมสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ. ราชา โภ โคตม มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต วชฺชี อภิยาตุกาโม. โส เอวมาห ‘อหํ หิเม วชฺชี เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว อุจฺเฉจฺฉามิ, วชฺชี วินาเสสฺสามิ, วชฺชี อนยพฺยสนํ อาปาเทสฺสามิ, วชฺชิ’นฺติ.

ราชอปริหานิยธมฺมา

[๑๓๔] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปิฏฺฐิโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ พีชยมาโน.

(๑) อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา’ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา”ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท วชฺชี อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา ภวิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๒) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปตนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กโรนฺตี’ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปตนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กโรนฺตี”ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท วชฺชี สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา วชฺชิกรณียานิ กริสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๓) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺตนฺตี”’ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺตนฺตี”’ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท “วชฺชี อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทิสฺสนฺติ, ยถาปญฺญตฺเต โปราเณ วชฺชิธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๔) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี, เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา, เต สกฺก โรนฺติ, ครุํ กโรนฺติ, มาเนนฺติ, ปูเชนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญนฺตี”’ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี, เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา, เต สกฺกโรนฺติ, ครุํ กโรนฺติ, มาเนนฺติ, ปูเชนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญนฺตี”’ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท ‘วชฺชี, เย เต วชฺชีนํ วชฺชิมหลฺลกา, เต สกฺกริสฺสนฺติ, ครุํ กริสฺสนฺติ, มาเนสฺสนฺติ, ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๕) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี, ยา ตา กุลิตฺถิโย กุลกุมาริโย, ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสนฺตี’ ”ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี, ยา ตา กุลิตฺถิโย

กุลกุมาริโย, ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสนฺตี”’ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท ‘วชฺชี, ยา ตา กุลิตฺถิโย กุลกุมาริโย, ตา น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๖) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชี, ยานิ ตานิ วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ, ครุํ กโรนฺติ, มาเนนฺติ, ปูเชนฺติ, เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลึ โน ปริหาเปนฺตี”’ติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชี, ยานิ ตานิ วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกโรนฺติ, ครุํ กโรนฺติ, มาเนนฺติ, ปูเชนฺติ, เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลึ โน ปริหาเปนฺตี”’ติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท วชฺชี ยานิ ตานิ วชฺชีนํ วชฺชิเจติยานิ อพฺภนฺตรานิ เจว พาหิรานิ จ, ตานิ สกฺกริสฺสนฺติ, ครุํ กริสฺสนฺติ, มาเนสฺสนฺติ, ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ ทินฺนปุพฺพํ กตปุพฺพํ ธมฺมิกํ พลึ โน ปริหาเปสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๗) “กินฺติ เต อานนฺท สุตํ ‘วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สุสංวิหิตา, กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุ”’นฺติ ? “สุตํ เมตํ ภนฺเต ‘วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณ-คุตฺติ สุสංวิหิตา, กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุ’ ”นฺติ. “ยาวกีวญฺจ อานนฺท วชฺชีนํ อรหนฺเตสุ ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สุสංวิหิตา, ภวิสฺสติ ‘กินฺติ อนาคตา จ อรหนฺโต วิชิตํ อาคจฺเฉยฺยุ, อาคตา จ อรหนฺโต วิชิเต ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ. วุทฺธิเยว อานนฺท วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี”ติ.

[๑๓๕] อถ โข ภควา วสฺสการํ พฺราหฺมณํ มคธมหามตฺตํ อามนฺเตสิ “เอกมิทาหํ พฺราหฺมณ สมยํ เวสาลิยํ วิหรามิ สารนฺทเท เจติเย. ตตฺราหํ วชฺชีนํ อิเม สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสึ. ยาวกีวญฺจ พฺราหฺมณ อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา วชฺชีสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ วชฺชี สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว พฺราหฺมณ วชฺชีนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี”ติ.

เอวํ วุตฺเต, วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “เอกเมเกนปิ โภ โคตม อปริหานิเยน ธมฺเมน สมนฺนาคตานํ วชฺชีนํ วุทฺธิเยว ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ. โก ปน วาโท สตฺตหิ อปริหานิเยหิ ธมฺเมหิ ? อกรณียาว โภ โคตม วชฺชี รญฺญา มาคเธน อชาตสตฺตุนา เวเทหิปุตฺเตน, ยทิทํ ยุทฺธสฺส อญฺญตฺร อุปลาปนาย, อญฺญตฺร มิถุเภทาย. หนฺท จทานิ มยํ โภ โคตม คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา”ติ. “ยสฺสทานิ ตฺวं พฺราหฺมณ กาลं มญฺญสี”ติ. อถ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

ภิกฺขุอปริหานิยธมฺมา

[๑๓๖] อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺเต วสฺสกาเร พฺราหฺมเณ มคธมหามตฺเต, อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “คจฺฉ ตฺวํ อานนฺท, ยาวติกา ภิกฺขู ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สพฺเพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตหี”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, ยาวติกา ภิกฺขู ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สพฺเพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “สนฺนิปติโต ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ, ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มญฺญตี”ติ.

อถ โข ภควา อุฏฺฐายาสนา, เยน อุปฏฺฐานสาลา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “สตฺต โว ภิกฺขเว อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ -

(๑) “ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู อภิณฺหํ สนฺนิปาตา สนฺนิปาตพหุลา ภวิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๒) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๓) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทิสฺสนฺติ, ยถาปญฺญตฺเตสุ สิกฺขาปเทสุ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๔) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู เย เต ภิกฺขู เถรา รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิตา สงฺฆปิตโร สงฺฆปริณายกา, เต สกฺกริสฺสนฺติ ครุํ กริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปูเชสฺสนฺติ, เตสญฺจ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๕) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู อุปฺปนฺนาย ตณฺหาย โปโนพฺภวิกาย น วสํ คจฺฉิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๖) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู อารญฺญเกสุ เสนาสเนสุ สาเปกฺขา ภวิสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๗) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู ปจฺจตฺตญฺเญว สตึ อุปฏฺฐเปสฺสนฺติ ‘กินฺติ อนาคตา จ เปสลา สพฺรหฺมจารี อาคจฺเฉยฺยุ’ํ อาคตา จ เปสลา สพฺรหฺมจารี ผาสุ วิหเรยฺยุ’นฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว

ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๓๗] อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ -

(๑) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น กมฺมารามา ภวิสฺสนฺติ, น กมฺมรตา, น กมฺมารามตมนุยุตฺตา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๒) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น ภสฺสารามา ภวิสฺสนฺติ, น ภสฺสรตา, น ภสฺสารามตมนุยุตฺตา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๓) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น นิทฺทารามา ภวิสฺสนฺติ, น นิทฺทารตา, น นิทฺทารามตมนุยุตฺตา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๔) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น สงฺคณิการามา ภวิสฺสนฺติ, น สงฺคณิกรตา, น สงฺคณิการามตมนุยุตฺตา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๕) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น ปาปิจฺฉา ภวิสฺสนฺติ, น ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คตา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๖) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น ปาปมิตฺตา ภวิสฺสนฺติ, น ปาปสหายา, น ปาปสมฺปวงฺกา. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๗) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู น โอรมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน อนฺตราโวสานํ อาปชฺชิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๓๘] อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ... "ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู สทฺธา ภวิสฺสนฺติ ... หิริมนา ภวิสฺสนฺติ ... โอตฺตปฺปี ภวิสฺสนฺติ ... พหุสฺสุตา ภวิสฺสนฺติ ... อารทฺธวีริยา ภวิสฺสนฺติ ... อุปฏฺฐิตสฺสตี ภวิสฺสนฺติ ... ปญฺญวนฺโต ภวิสฺสนฺติ วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๓๙] อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ -

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... ธมฺมวิจย-สมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ ... อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ จสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๔๐] อปเรปิ โว ภิกฺขเว สตฺต อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ ตํ สุณาถ สาธุกํ มนสิกโรถ ภาสิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู อนิจฺจสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... อนตฺตสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... อสุภสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... อาทีนวสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... ปหานสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... วิราคสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ ... นิโรธสญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ จสฺสนฺติ, อิเมสุ จ สตฺตสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

[๑๔๑] ฉ โว ภิกฺขเว อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ -

(๑) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ สพฺรหฺม-จารีสุ อาวิ เจว รโห จ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๒) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ ...

(๓) ... เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๔) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี ภวิสฺสนฺติ, สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคี. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๕) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยานิ กานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญูปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคตา วิหริสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

(๖) ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ, ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามญฺญคตา วิหริสฺสนฺติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ.

“ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว อิเม ฉ อปริหานิยา ธมฺมา ภิกฺขูสุ ฐสฺสนฺติ, อิเมสุ จ ฉสุ อปริหานิเยสุ ธมฺเมสุ ภิกฺขู สนฺทิสฺสิสฺสนฺติ. วุทฺธิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี”ติ.

[๑๔๒] ตตฺร สุทํ ภควา ราชคเห วิหรนฺโต คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตं สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

[๑๔๓] อถ โข ภควา ราชคเห ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน อมฺพลฏฺฐิกา, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน อมฺพลฏฺฐิกา, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรติ ราชาคารเก. ตตฺราปิ สุทํ ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรนฺโต ราชาคารเก เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตं สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ , เสยฺยถิทํ :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

[๑๔๔] อถ โข ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน นาฬนฺทา, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน นาฬนฺทา, ตทวสริ, ตตฺร สุทํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรติ ปาวาริกมฺพวเน.

สาริปุตฺตสีหนาโท

[๑๔๕] อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตं เอตทโวจ “เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ; น จาหุ, น จ ภวิสฺสติ, น เจตรหิ วิชฺชติ. อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร, ยทิทํ สมฺโพธิย”นฺติ. “อุฬารา โข เต อยํ สาริปุตฺต อาสภี วาจา ภาสิตา

เอกัสะ คหิโต สีหนาโท นทิโต ‘เอวังปสันโน อหัง ภันเต ภควติ; น จาหุ, น จ ภวิสสติ, น เจตรหิ วิชชติ, อญโญ สมโณ วา พราหมโณ วา ภควตา ภิยโยภิญญตโร, ยทิทัง สัมโพธิย’นติ.

“กึ เต สาริปุตต, เย เต อเหสุง อตีตมทธานัง อรหันโต สัมมาสัมพุทธา, สพเพ เต ภควันโต เจตสา เจโต ปริจจ วิทิตา ‘เอวังสีลา เต ภควันโต อเหสุง อิติปิ, เอวังธัมมา เอวังปญญา เอวังวิหารี เอวังวิมุตตา เต ภควันโต อเหสุง อิติปี”’ติ ? “โน เหตัง ภันเต”.

“กึ ปน เต สาริปุตต, เย เต ภวิสสันติ อนาคตมทธานัง อรหันโต สัมมาสัมพุทธา, สพเพ เต ภควันโต เจตสา เจโต ปริจจ วิทิตา ‘เอวังสีลา เต ภควันโต ภวิสสันติ อิติปิ, เอวังธัมมา เอวังปญญา เอวังวิหารี เอวังวิมุตตา เต ภควันโต ภวิสสันติ อิติปี”’ติ ? “โน เหตัง ภันเต”.

“กึ ปน เต สาริปุตต, อหัง เอตรหิ อรหัง สัมมาสัมพุทโธ เจตสา เจโต ปริจจ วิทิโต “เอวังสีโล ภควา อิติปิ, เอวังธัมโม เอวังปญโญ เอวังวิหารี เอวังวิมุตโต ภควา อิติปี”’ติ ? “โน เหตัง ภันเต”.

“เอตถ จ หิ เต สาริปุตต, อตีตานาคตปจจุปปันเนสุ อรหันเตสุ สัมมาสัมพุทเธสุ เจโตปริยญาณัง นตถิ. อถ กิญจรหิ เต อยัง สาริปุตต อุฬารา อาสภี วาจา ภาสิตา เอกัสะ คหิโต สีหนาโท นทิโต ‘เอวังปสันโน อหัง ภันเต ภควติ; น จาหุ, น จ ภวิสสติ, น เจตรหิ วิชชติ, อญโญ สมโณ วา พราหมโณ วา ภควตา ภิยโยภิญญตโร, ยทิทัง สัมโพธิย”’นติ ?

[๑๔๖] “น โข เม ภันเต อตีตานาคตปจจุปปันเนสุ อรหันเตสุ สัมมา-สัมพุทเธสุ เจโตปริยญาณัง อตถิ, อปิ จ เม ธัมมนวโย วิทิโต. เสยยถาปิ ภันเต รญโญ ปจจันติมัง นครัง ทฬหุทธาปัง ทฬหปาการโตรณัง เอกทวารัง, ตตรสส โทวาริโก ปณฑิโต วิยตโต เมธาวี อญญาตานัง นิวาเรตา ญาตานัง ปเวเสตา. โส ตสส นครสส สมนตา อนุปริยายปถัง อนุกกมมาโน น ปสเสยย ปาการสนธึ วา ปาการวิวรัง วา อนตมโส พิฬารนิกขมนมตตมปิ. ตสส เอวมสส ‘เย โข เกจิ โอฬาริกา ปาณา อิมัง นครัง ปวิสนติ วา นิกขมนติ วา, สพเพ เต อิมินาว ทวาเรน ปวิสนติ วา นิกขมนติ วา’ติ. เอวเมว โข เม ภันเต ธัมมนวโย วิทิโต ‘เย เต ภันเต อเหสุง อตีตมทธานัง อรหันโต สัมมาสัมพุทธา, สพเพ เต ภควันโต ปญจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกกิเลเส ปญญาย ทุพพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฐาเนสุ สุปติฏฐิตจิตตา สตต โพชฌงเค ยถาภูตัง ภาเวตวา อนุตตรัง สัมมาสัมโพธึ อภิสัมพุชฌึสุ. เยปิ เต ภันเต ภวิสสันติ อนาคตมทธานัง อรหันโต สัมมาสัมพุทธา, สพเพ เต ภควันโต ปญจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกกิเลเส ปญญาย ทุพพลีกรเณ จตูสุ

สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺตา สตฺต โพชฺฌงฺเค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌิสฺสนฺติ. ภควาปิ ภนฺเต เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปติฏฺฐิตจิตฺโต สตฺต โพชฺฌงฺเค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ”’ติ.

[๑๔๗] ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรนฺโต ปาวาริกมฺพวเน เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสา. ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

ทุสฺสีลอาทีนวา

[๑๔๘] อถ โข ภควา นาฬนฺทายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน ปาฏลิคาโม, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน ปาฏลิคาโม, ตทวสริ. อสฺโสสุ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา “ภควา กิร ปาฏลิคามํ อนุปฺปตฺโต”ติ. อถ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ “อธิวาเสตุ โน ภนฺเต ภควา อาวสถาคาร”นฺติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน อาวสถาคารํ, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสนฺถรึ อาวสถาคารํ สนฺถริตฺวา อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา เตลปทีปํ อาโรเปตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ. เอกมนฺตํ ฐิตา โข ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ “สพฺพสนฺถริ-สนฺถตํ ภนฺเต อาวสถาคารํ, อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, อุทกมณิโก ปติฏฺฐาปิโต, เตลปทีโป อาโรปิโต; ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มญฺญตี”ติ. อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน อาวสถาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ. ภิกฺขุสงฺโฆปิ โข ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ ภควนฺตเมว ปุรกฺขตฺวา. โข อุปาสกา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา อาวสถาคารํ ปวิสิตฺวา ปุรตฺถิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปจฺฉิมาภิมุขา นิสีทึสุ ภควนฺตเมว ปุรกฺขตฺวา.

[๑๔๙] อถ โข ภควา ปาฏลิคามิเก อุปาสเก อามนฺเตสิ “ปญฺจิเม คหปตโย อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา. กตเม ปญฺจ ? อิธ คหปตโย ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน ปมาทาธิกรณํ มหตึ โภคชานึ นิคจฺฉติ. อยํ ปฐโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีลสฺส สีลวิปนฺนสฺส ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ. อยํ ทุติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ. ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ. อวิสารโท อุปสงฺกมติ มงฺกุภูโต. อยํ ตติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน สมฺมูฬฺโห กาลงฺกโรติ. อยํ จตุตฺโถ อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

ปุน จปรํ คหปตโย ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. อยํ ปญฺจโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา. อิเม โข คหปตโย ปญฺจ อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา.

สีลานิสังสา

[๑๕๐] “ปญฺจิเม คหปตโย อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทาย. กตเม ปญฺจ ? อิธ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน อปฺปมาทาธิกรณํ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคจฺฉติ. อยํ ปฐโม อานิสโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ คหปตโย สีลวโต สีลสมฺปนฺนสฺส กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ. อยํ ทุติโย อานิสโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ. ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ, วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโต. อยํ ตติโย อานิสโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน อสมฺมูฬฺโห กาลงฺกโรติ. อยํ จตุตฺโถ อานิสโส สีลวโต สีลสมฺปทาย.

ปุน จปรํ คหปตโย สีลวา สีลสมฺปนฺโน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ. อยํ ปญฺจโม อานิสโส สีลวโต สีลสมฺปทาย. อิเม โข คหปตโย ปญฺจ อานิสังสา สีลวโต สีลสมฺปทายา”ติ.

[๑๕๑] อถ โข ภควา ปาฏลิคามิเก อุปาสเก พหุเทว รตฺตึ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุยฺโยเชสิ “อภิกฺกนฺตา โข คหปตโย รตฺติ, ยสฺสทานิ ตุมฺเห กาลํ มญฺญถา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข

ปาฏลิคามิกา อุปาสกา ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุ. อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺเตสุ ปาฏลิคามิเกสุ อุปาสเกสุ สุญฺญาคารํ ปาวิสิ.

ปาฏลิปุตฺตนครมาปนํ

[๑๕๒] เตน โข ปน สมเยน สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหาย. เตน สมเยน สมฺพหุลา เทวตาโย สหสฺเสว ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ. ยสฺมึ ปเทเส มเหสกฺขา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มเหสกฺขานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. ยสฺมึ ปเทเส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. ยสฺมึ ปเทเส นีจา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ นีจานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. อทฺทสา โข ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ตา เทวตาโย สหสฺเสว ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติโย. อถ โข ภควา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “เก นุ โข อานนฺท ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺตี”ติ ? “สุนีธวสฺสการา ภนฺเต มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหายา”ติ. “เสยฺยถาปิ อานนฺท เทเวหิ ตาวตึเสหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวา, เอวเมว โข อานนฺท สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺติ วชฺชีนํ ปฏิพาหาย. อิธาหํ อานนฺท อทฺทสํ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สมฺพหุลา เทวตาโย สหสฺเสว ปาฏลิคาเม วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติโย. ยสฺมึ อานนฺท ปเทเส มเหสกฺขา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ มเหสกฺขานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. ยสฺมึ ปเทเส มชฺฌิมา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, มชฺฌิมานํ ตตฺถ รญฺญํ ราชมหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. ยสฺมึ ปเทเส นีจา เทวตา วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ, นีจานํ ตตฺถ รญฺญํ ราช-มหามตฺตานํ จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุํ. ยาวตา อานนฺท อริยํ อายตนํ ยาวตา วณิปฺปโถ, อิทํ อคฺคนครํ ภวิสฺสติ ปาฏลิปุตฺตํ ปุฏภเทนํ, ปาฏลิปุตฺตสฺส โข อานนฺท ตโย อนฺตรายา ภวิสฺสนฺติ. อคฺคิโต วา อุทกโต วา มิถุเภทา วา”ติ.

[๑๕๓] อถ โข สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ. เอกมนฺตํ ฐิตา โข สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ เอตทโวจุ “อธิวาเสตุ โน ภวํ โคตโม อชฺชตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา, เยน สโก อาวสโถ, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สเก อาวสเถ

ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสุ “กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต”นฺติ.

อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน สุนีธวสฺสการานํ มคธมหามตฺตานํ อาวสโถ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนียเยน โภชนียเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสุ สมฺปวาเรสุ. อถ โข สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺเน โข สุนีธวสฺสกาเร มคธมหามตฺเต ภควา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ -

“ยสฺมึ ปเทเส กปฺเปติ วาสํ ปณฺฑิตชาติโย
สีลวนฺเตตฺถ โภเชตฺวา สญฺญเต พฺรหฺมจารโย.
“ยา ตตฺถ เทวตา อาสุํ ตาสํ ทกฺขิณมาทิเส
ตา ปูชิตา ปูชยนฺติ มานิตา มานยนฺติ นํ.
“ตโต นํ อนุกมฺปนฺติ มาตา ปุตฺตํว โอรสํ
เทวตานุกมฺปิโต โปโส สทา ภทฺรานิ ปสฺสตี”ติ.

อถ โข ภควา สุนีธวสฺสกาเร มคธมหามตฺเต อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

[๑๕๔] เตน โข ปน สมเยน สุนีธวสฺสการา มคธมหามตฺตา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธา โหนฺติ “เยนชฺช สมโณ โคตโม ทฺวาเรน นิกฺขมิสฺสติ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม ภวิสฺสติ. เยน ติตฺเถน คงฺคํ นทึ ตริสฺสติ, ตํ โคตมติตฺถํ นาม ภวิสฺสตี”ติ. อถ โข ภควา เยน ทฺวาเรน นิกฺขมิ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม อโหสิ. อถ โข ภควา, เยน คงฺคา นที, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน คงฺคา นที ปูรา โหติ สมติตฺติกา กากเปยฺยา. อปฺเปกจฺเจ มนุสฺสา นาวํ ปริเยสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อุฬุมฺปํ ปริเยสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ กุลลํ พนฺธนฺติ อปารา ปารํ คนฺตุกามา. อถ โข ภควา, เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิญฺเชยฺย. เอวเมว คงฺคาย นทิยา โอริมตีเร อนฺตรหิโต ปาริมตีเร ปจฺจุฏฺฐาสิ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน. อทฺทสา โข ภควา เต มนุสฺเส อปฺเปกจฺเจ นาวํ ปริเยสนฺเต, อปฺเปกจฺเจ อุฬุมฺปํ ปริเยสนฺเต, อปฺเปกจฺเจ กุลลํ พนฺธนฺเต อปารา ปารํ คนฺตุกาเม. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ -

“เย ตรนฺติ อณฺณวํ สรํ เสตุํ กตฺวาน วิสชฺช ปลฺลลานิ.
กุลลญฺหิ ชโน พนฺธติ ติณฺณา เมธาวิโน ชนา”ติ.

ปฐมภาณวาโร.

อริยสจฺจกถา

[๑๕๕] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน โกฏิคาโม, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน โกฏิคาโม, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา โกฏิคาเม วิหรติ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ

“จตุนฺนํ ภิกฺขเว อริยสจฺจานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. กตเมสํ จตุนฺนํ ? ทุกฺขสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ทุกฺขสมุทยสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา. เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ทุกฺขนิโรธสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ตยิทํ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, อุจฺฉินฺนา ภวตณฺหา ขีณา ภวเนตฺติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว”ติ. อิทมโวจ ภควา. อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

“จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา
สํสริตํ ทีฆมทฺธานํ ตาสุ ตาเสฺวว ชาติสุ.
ตานิ เอตานิ ทิฏฺฐานิ, ภวเนตฺติ สมูหตา,
อุจฺฉินฺนํ มูลํ ทุกฺขสฺส, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว”ติ.

ตตฺรปิ สุทํ ภควา โกฏิคาเม วิหรนฺโต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสสา. ปญฺญา-ปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ ;- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

อนาวตฺติธมฺมสมฺโพธิปรายณา

[๑๕๖] อถ โข ภควา โกฏิคาเม ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท} เยน นาติกา} เตนุปงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ} เยน นาติกา} ตทวสริ. ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาติเก วิหรติ คิญฺชกาวสเถ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ

อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “สาฬฺโห นาม ภนฺเต ภิกฺขุ นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย ? นนฺทา นาม ภนฺเต ภิกฺขุนี นาติเก กาลงฺกตา, ตสฺสา กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย ? สุทตฺโต นาม ภนฺเต อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย ? สุชาตา นาม ภนฺเต อุปาสิกา นาติเก กาลงฺกตา, ตสฺสา กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย ? กุกฺกุโฏ นาม ภนฺเต อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย ? กาฬิมฺโพ นาม ภนฺเต อุปาสโก ... นิกโฏ นาม ภนฺเต อุปาสโก ... กฏิสฺสโห นาม ภนฺเต อุปาสโก ... ตุฏฺโฐ นาม ภนฺเต อุปาสโก... สนฺตุฏฺโฐ นาม ภนฺเต อุปาสโก ... ภทฺโท นาม ภนฺเต อุปาสโก ... สุภทฺโท นาม ภนฺเต อุปาสโก นาติเก กาลงฺกโต, ตสฺส กา คติ ? โก อภิสมฺปราโย”ติ ?

[๑๕๗] “สาฬฺโห อานนฺท ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญา-วิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ.

นนฺทา อานนฺท ภิกฺขุนี ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายินี อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา.

สุทตฺโต อานนฺท อุปาสโก ติณฺณํ สโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสติ.

สุชาตา อานนฺท อุปาสิกา ติณฺณํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายณา.

กุกฺกุโฏ อานนฺท อุปาสโก ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา.

การฬิมฺโพ อานนฺท อุปาสโก ... นิกโฏ อานนฺท อุปาสโก... กฏิสฺสโห อานนฺท อุปาสโก... ตุฏฺโฐ อานนฺท อุปาสโก ... สนฺตุฏฺโฐ อานนฺท อุปาสโก... ภทฺโท อานนฺท อุปาสโก... สุภทฺโท อานนฺท อุปาสโก ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา.

ปโรปญฺญาสํ อานนฺท นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา, ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา.

สาธิกา นวุติ อานนฺท นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา ติณฺณํ สโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติ.

สาติเรกานิ อานนฺท ปญฺจสตานิ นาติเก อุปาสกา กาลงฺกตา ติณฺณํ สโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายณา.

ธมฺมาทาสธมฺมปริยายา

[๑๕๘] “อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ อานนฺท ยํ มนุสฺสภูโต กาลงฺกเรยฺย. ตสฺมึเยว กาลงฺกเต, ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิสฺสถ, วิเหสา เหสา อานนฺท ตถาคตสฺส. ตสฺมาติหานนฺท ธมฺมาทาสํ นาม ธมฺมปริยายํ เทเสสฺสามิ, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ’ติ.

[๑๕๙] “กตโม จ โส อานนฺท ธมฺมาทาโส ธมฺมปริยาโย, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ’ติ ?

อิธานนฺท อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา’ติ.

ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ ‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหี’ติ.

สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ ‘สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสา’ติ.

อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต โหติ อขณฺเฑหิ อจฺฉิทฺเทหิ อสพเลหิ อกมฺมาเสหิ ภุชิสฺเสหิ วิญฺญุปสตฺเถหิ อปรามฏฺเฐหิ สมาธิสํวตฺตนิเกหิ.

อยํ โข โส อานนฺท ธมฺมาทาโส ธมฺมปริยาโย, เยน สมนฺนาคโต อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาว อตฺตานํ พฺยากเรยฺย ‘ขีณนิรโยมฺหิ ขีณติรจฺฉานโยนิ ขีณเปตฺติวิสโย ขีณาปายทุคฺคติวินิปาโต, โสตาปนฺโนหมสฺมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ”’ติ.

ตตฺรปิ สุทํ ภควา นาติเก วิหรนฺโต คิญฺชกาวสเถ เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

[๑๖๐] อถ โข ภควา นาติเก ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน เวสาลี, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน เวสาลี, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ อมฺพปาลิวเน. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ

“สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน, อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนี. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สโต โหติ ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ... จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สโต โหติ.

“กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติ ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต จิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติ. สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน, อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนี”ติ.

อมฺพปาลีคณิกา

[๑๖๑] อสฺโสสิ โข อมฺพปาลี คณิกา “ภควา กิร เวสาลึ อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหรติ มยฺหํ อมฺพวเน”ติ. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ เวสาลิยา นิยฺยาสิ, เยน สโก อาราโม, เตน ปายาสิ. ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติกาว, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อมฺพปาลึ คณิกํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทโวจ “อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

อสฺโสสุ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี “ภควา กิร เวสาลึ อนุปฺปตฺโต เวสาลิยํ วิหรติ อมฺพปาลิวเน”ติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี ภทฺทานิ ภทฺทานิ ยานานิ

โยชาเปตฺวา ภทฺทํ ภทฺทํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภทฺเทหิ ภทฺเทหิ ยาเนหิ เวสาลิยา นิยฺยึสุ. ตตฺร เอกจฺเจ ลิจฺฉวี นีลา โหนฺติ นีลวณฺณา นีลวตฺถา นีลาลงฺการา, เอกจฺเจ ลิจฺฉวี ปีตา โหนฺติ ปีตวณฺณา ปีตวตฺถา ปีตาลงฺการา, เอกจฺเจ ลิจฺฉวี โลหิตา โหนฺติ โลหิตวณฺณา โลหิตวตฺถา โลหิตาลงฺการา, เอกจฺเจ ลิจฺฉวี โอทาตา โหนฺติ โอทาตวณฺณา โอทาตวตฺถา โอทาตาลงฺการา. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ทหรานํ ทหรานํ ลิจฺฉวีนํ อกฺเขน อกฺขํ จกฺเกน จกฺกํ ยุเคน ยุคํ ปฏิวฏฺเฏสิ. อถ โข เต ลิจฺฉวี อมฺพปาลึ คณิกํ เอตทโวจุ๋ “กึ เช อมฺพปาลิ ทหรานํ ทหรานํ ลิจฺฉวีนํ อกฺเขน อกฺขํ จกฺเกน จกฺกํ ยุเคน ยุคํ ปฏิวฏฺเฏสี”ติ ? “ตถา หิ ปน เม อยฺยปุตฺตา ภควา นิมนฺติโต สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน า”ติ. “เทหิ เช อมฺพปาลิ เอตํ ภตฺตํ สตสหสฺเสนา”ติ. “สเจปิ เม อยฺยปุตฺตา เวสาลึ สาหารํ ทสฺสถ, เอวมหํ ตํ ภตฺตํ น ทสฺสามี”ติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี องฺคุลึ โผเฏสุ๋ “ชิตมฺห วต โภ อมฺพกาย, ชิตมฺห วต โภ อมฺพกายา”ติ.

อถ โข เต ลิจฺฉวี, เยน อมฺพปาลิวนํ, เตน ปายึสุ. อทฺทสา โข ภควา เต ลิจฺฉวี ทูรโตว อาคจฺฉนฺเต. ทิสฺวาน ภิกฺขู อามนฺเตสิ “เยสํ ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ เทวา ตาวตึสา อทิฏฺปุพฺพา, โอโลเกถ ภิกฺขเว ลิจฺฉวิปริสํ; อปโลเกถ ภิกฺขเว ลิจฺฉวิปริสํ; อุปสหรถ ภิกฺขเว ลิจฺฉวิปริสํ, ตาวตึสสทิส”นฺติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติกาว, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺเน โข เต ลิจฺฉวี ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข เต ลิจฺฉวี ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ “อธิวาเสตุ โน ภนฺเต ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ. อถ โข ภควา เต ลิจฺฉวี เอตทโวจ “อธิวุตฺถํ โข เม ลิจฺฉวี สฺวาตนาย อมฺพปาลิยา คณิกาย ภตฺต”นฺติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี องฺคุลึ โผเฏสุ๋ “ชิตมฺห วต โภ อมฺพกาย ชิตมฺห วต โภ อมฺพกายา”ติ. อถ โข เต ลิจฺฉวี ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุ.

[๑๖๒] อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก อาราเม ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ “กาโล ภนฺเต, นิฏฺจิตํ ภตฺต”นฺติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน อมฺพปาลิยา คณิกาย นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข อมฺพปาลี คณิกา ภควนฺตํ

เอตทโวจ “อิมาหํ ภนฺเต อารามํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมี”ติ. ปฏิคฺคเหสิ ภควา อารามํ. อถ โข ภควา อมฺพปาลึ คณิกํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. ตตฺร สุทํ ภควา เวสาลิยํ วิหรนฺโต อมฺพปาลิวเน เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทं :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

เวฬุวคามวสฺสูปคมนํ

[๑๖๓] อถ โข ภควา อมฺพปาลิวเน ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน เวฬุวคามโก, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน เวฬุวคามโก, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา เวฬุวคามเก วิหรติ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “เอถ ตุมฺเห ภิกฺขเว, สมนฺตา เวสาลึ ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิฏฺฐํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ อุเปถ. อหํ ปน อิเธว เวฬุวคามเก วสฺสํ อุปคจฺฉามี”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา สมนฺตา เวสาลึ ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิฏฺฐํ ยถาสมฺภตฺตํ วสฺสํ อุปคจฺฉึสุ. ภควา ปน ตตฺเถว เวฬุวคามเก วสฺสํ อุปคจฺฉิ.

[๑๖๔] อถ โข ภควโต วสฺสูปคตสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ, พาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ มารณนฺติกา. ตา สุทํ ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาเสสิ อวิหญฺญมาโน. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ “น โข เมตํ ปติรูปํ, ยฺวาหํ อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ ปรินิพฺพาเยยฺยํ. ยนฺนูนาหํ อิมं อาพาธํ วีริเยน ปฏิปณาเมตฺวา ชีวิตสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหเรยฺย”นฺติ. อถ โข ภควา ตं อาพาธํ วีริเยน ปฏิปณาเมตฺวา ชีวิตสงฺขารํ อธิฏฺฐาย วิหาสิ. อถ โข ภควโต โส อาพาโธ ปฏิปสฺสมฺภิ. อถ โข ภควา คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา วิหารา นิกฺขมฺม วิหารปจฺฉายายํ ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “ทิฏฺโจ เม ภนฺเต ภควโต ผาสุ; ทิฏฺฐํ เม ภนฺเต ภควโต ขมนียํ, อปิ จ เม ภนฺเต มธุรกชาโต วิย กาโย, ทิสาปิ เม น ปกฺขายนฺติ; ธมฺมาปิ มํ น ปฏิภนฺติ ภควโต เคลญฺเญน, อปิ จ เม ภนฺเต อโหสิ กาจิเทว อสฺสาสมตฺตา ‘น ตาว ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, น ยาว ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหรตี”’ติ.

[๑๖๕] “กึ ปนานนฺท ภิกฺขุสฺโฆ มยิ ปจฺจาสีสติ ? เทสิโต อานนฺท มยา ธมฺโม อนนฺตรํ อพาหิรํ กริตฺวา. นตฺถานนฺท ตถาคตสฺส ธมฺเมสุ อาจริยมุฏฺจิ. ยสฺส นูน อานนฺท เอวมสฺส ‘อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’ติ วา ‘มมุทฺเทสิโก ภิกฺขุสฺโฆ’ติ วา, โส นูน อานนฺท ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหเรยฺย. ตถาคตสฺส โข อานนฺท น เอวํ โหติ ‘อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’ติ วา ‘มมุทฺเทสิโก ภิกฺขุสฺโฆ’ติ วา. สกึ อานนฺท ตถาคโต ภิกฺขุสงฺฆํ อารพฺภ กิญฺจิเทว อุทาหริสฺสติ ? อหํ โข ปนานนฺท เอตรหิ ชิณฺโณ วุทฺโธ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต. อาสีติโก เม วโย วตฺตติ. เสยฺยถาปิ อานนฺท ชชฺชรสกฏํ เวจมิสฺสเกน ยาเปติ. เอวเมว โข อานนฺท เวจมิสฺสเกน มญฺเญ ตถาคตสฺส กาโย ยาเปติ. ยสฺมึ อานนฺท สมเย ตถาคโต สพฺพนิมิตฺตานํ อมนสิการา เอกจฺจานํ เวทนานํ นิโรธา อนิมิตฺตํ เจโตสมาธึ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ผาสุตโร อานนฺท ตสฺมึ สมเย ตถาคตสฺส กาโย โหติ. ตสฺมาติหานนฺท อตฺตทีปา วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา. กถญฺจานนฺท ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ ? อิธานนฺท ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา-โทมนสฺสํ. เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เอวํ โข อานนฺท ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ, เย หิ เกจิ อานนฺท เอตรหิ วา มม วา อจฺจเยน อตฺตทีปา วิหริสฺสนฺติ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา, ตมตคฺเค เม เต อานนฺท ภิกฺขู ภวิสฺสนฺติ เย เกจิ สิกฺขากามา”ติ.

มหาปรินิพฺพาเน คามกณฺฑํ สมตฺตํ.

ทุติยภาณวาโร.

นิมิตฺโตภาสกถา

[๑๖๖] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลึ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต อายสฺมนฺตं อานนฺทํ อามนฺเตสิ “คณฺหาหิ อานนฺท นิสีทนํ, เยน ปาวาลํ เจติยํ, เตนุปสงฺกมิสฺสาม ทิวา วิหารายา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา นิสีทนํ อาทาย ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิ. อถ โข ภควา, เยน ปาวาลํ เจติยํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อายสฺมาปิ โข อานนฺโท ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ.

[๑๖๗] เอกมนฺตं นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตं อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ “รมณียา อานนฺท เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพ

เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตกํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททกํ เจติยํ, รมณียํ ปาวาลํ เจติยํ; ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา"ติ. เอวมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควตา โอภาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอภาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุ; น ภควนฺตํ ยาจิ "ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน"นฺติ ยถา ตํ มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิตฺโต.

ทุติยมฺปิ โข ภควา ฯเปฯ

ตติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "รมณียา อานนฺท เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพํ เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตกํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททกํ เจติยํ, รมณียํ ปาวาลํ เจติยํ; ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา"ติ.

เอวมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท, ภควตา โอภาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอภาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุ, น ภควนฺตํ ยาจิ "ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน"นฺติ, ยถา ตํ มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิตฺโต. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "คจฺฉ ตฺวํ อานนฺท, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญสี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ.

มารยาจนกถา

[๑๖๘] อถ โข มาโร ปาปิมา, อจิรปกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต อานนฺเท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข มาโร ปาปิมา ภควนฺตํ เอตทโวจ "ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต. ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา 'น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ

วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานึ กริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี'ติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต ภิกฺขู ภควโต สาวกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต.

ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา 'น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ, วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี'ติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต ภิกฺขุนิโย ภควโต สาวิกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต.

ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา 'น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี'ติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต อุปาสกา ภควโต สาวกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ. อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต.

ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา ‘น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ. อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺตี’ติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต อุปาสิกา ภควโต สาวิกา วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ. อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสนฺติ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต.

ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา ‘น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธญฺเจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต’นฺติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต ภควโต พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต”ติ

เอวํ วุตฺเต, ภควา มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจ “อปฺโปสฺสุกฺโก ตฺวํ ปาปิม โหหิ, น จิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี”ติ.

อายุสงฺขารโอสฺสชฺชนํ

[๑๖๙] อถ โข ภควา ปาวาเล เจติเย สโต สมฺปชาโน อายุสงฺขารํ โอสฺสชิ. โอสฺสฏฺเฐ จ ภควตา อายุสงฺขาเร, มหาภูมิจาโล อโหสิ ภึสนโก สโลมหํโส เทวทุนฺทุภิโย จ ผลึสุ. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ -

“ตุลมตุลญฺจ สมฺภวํ ภวสงฺขารมวสฺสชิ มุนิ
อชฺฌตฺตรโต สมาหิโต อภินฺทิ กวจมิวตฺตสมฺภว”นฺติ.

มหาภูมิจาลเหตุ

[๑๗๐] อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ; มหา วตายํ ภูมิจาโล, สุมหา วตายํ ภูมิจาโล ภึสนโก สโลมหํโส;

เทวทุนฺทุภิโย จ ผลึสุ. โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติ ?

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภูตํ ภนฺเต, มหา วตายํ ภนฺเต ภูมิจาโล; สุมหา วตายํ ภนฺเต ภูมิจาโล ภึสนโก สโลมหโส; เทวทุนฺทุภิโย จ ผลึสุ. โก นุ โข ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติ ?

[๑๗๑] “อฏฺ โข อิเม อานนฺท เหตู, อฏฺ ปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย. กตเม อฏฺ ? อยํ อานนฺท มหาปถวี อุทเก ปติฏฺจิตา, อุทกํ วาเต ปติฏฺจิตํ, วาโต อากาสฏฺโ โหติ. โส โข อานนฺท สมโย ยํ มหาวาตา วายนฺติ. มหาวาตา วายนฺตา อุทกํ กมฺเปนฺติ. อุทกํ กมฺปิตํ ปถวึ กมฺเปติ. อยํ ปฐโม เหตุ ปฐโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, สมโณ วา โหติ พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต เทโว วา มหิทฺธิโก มหานุภาโว, ตสฺส ปริตฺตา ปถวีสญฺญา ภาวิตา โหติ, อปฺปมาณา อาโปสญฺญา. โส อิมํ ปถวึ กมฺเปติ สงฺกมฺเปติ สมฺปกมฺเปติ สมฺปเวเธติ. อยํ ทุติโย เหตุ ทุติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา โพธิสตฺโต ตุสิตกายา จวิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ ตติโย เหตุ ตติโย ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา โพธิสตฺโต สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมา นิกฺขมติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ จตุตฺโถ เหตุ จตุตฺโถ ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ ปญฺจโม เหตุ ปญฺจโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ ฉฏฺโ เหตุ ฉฏฺโ ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา ตถาคโต สโต สมฺปชาโน อายุสงฺขารํ โอสฺสชฺชติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ สตฺตโม เหตุ สตฺตโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

“ปุน จปรํ อานนฺท, ยทา ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ตทายํ ปถวี กมฺปติ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ. อยํ อฏฺฐโม เหตุ อฏฺฐโม ปจฺจโย มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวาย.

อิเม โข อานนฺท อฏฺฐ เหตู อฏฺฐ ปจฺจยา มหโต ภูมิจาลสฺส ปาตุภาวายา”ติ.

อฏฺฐ ปริสา

[๑๗๒] “อฏฺฐ โข อิมา อานนฺท ปริสา. กตมา อฏฺฐ ? ขตฺติยปริสา พฺราหฺมณปริสา คหปติปริสา สมณปริสา จาตุมหาราชิกปริสา ตาวตึสปริสา มารปริสา พฺรหฺมปริสา. อภิชานามิ โข ปนาหํ อานนฺท อเนกสตํ ขตฺติยปริสํ อุปสงฺกมิตา. ตตฺรปิ มยา สนฺนิสินฺนปุพฺพํ เจว สลฺลปิตปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพา ตตฺถ ยาทิสโก เตสं วณฺโณ โหติ, ตาทิสโก มยฺหं วณฺโณ โหติ. ยาทิสโก เตสं สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหं สโร โหติ. ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสมิ สมาทเปมิ, สมุตฺเตเชมิ สมฺปหํเสมิ. ภาสมานญฺจ มํ น ชานนฺติ ‘โก นุ โข อยํ ภาสติ เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ ? ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิ. อนฺตรหิตญฺจ มํ น ชานนฺติ ‘โก นุ โข อยํ อนฺตรหิโต เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ ? อภิชานามิ โข ปนาหํ อานนฺท อเนกสตํ พฺราหฺมณปริสํ ฯเปฯ คหปติปริสํ ... สมณปริสํ ... จาตุมหาราชิกปริสํ ... ตาวตึสปริสํ ... มารปริสํ ... พฺรหฺมปริสํ อุปสงฺกมิตา. ตตฺรปิ มยา สนฺนิสินฺนปุพฺพํ เจว สลฺลปิตปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพา. ตตฺถ ยาทิสโก เตสं วณฺโณ โหติ, ตาทิสโก มยฺหं วณฺโณ โหติ. ยาทิสโก เตสं สโร โหติ, ตาทิสโก มยฺหं สโร โหติ. ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสมิ สมาทเปมิ, สมุตฺเตเชมิ สมฺปหํเสมิ. ภาสมานญฺจ มํ น ชานนฺติ ‘โก นุ โข อยํ ภาสติ เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ ? ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อนฺตรธายามิ. อนฺตรหิตญฺจ มํ น ชานนฺติ ‘โก นุ โข อยํ อนฺตรหิโต เทโว วา มนุสฺโส วา’ติ ? อิมา โข อานนฺท อฏฺฐ ปริสา.

อฏฺฐ อภิภายตนานิ

[๑๗๓] (๑) อฏฺฐ โข อิมานิ อานนฺท อภิภายตนานิ. กตมานิ อฏฺฐ ? อชฺฌตฺตं รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํ.

(๒) อชฺฌตฺตं รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํ.

(๓) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณ-ทุพฺพณฺณานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ ตติยํ อภิภายตนํ.

(๔) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณ-ทุพฺพณฺณานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํ.

(๕) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม อุมาปุปฺผํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํ.

(๖) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม กณิการปุปฺผํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาค-วิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํ.

(๗) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตก-วณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตก-นิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํ.

(๘) อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอ ทาต-วณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ. เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โอทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ. ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติ. อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํ.

อิมานิ โข อานนฺท อฏฺฐ อภิภายตนานิ.

อฏฺฐ วิโมกฺขา

[๑๗๔] “อฏฺจ โข อิเม อานนฺท วิโมกฺขา. กตเม อฏฺจ ? รูปี รูปานิ ปสฺสติ. อยํ ปจฺโม วิโมกฺโข. อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ. อยํ ทุติโย วิโมกฺโข. สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ. อยํ ตติโย วิโมกฺโข. สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ จตุตฺโถ วิโมกฺโข. สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข. สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ ฉฏฺโจ วิโมกฺโข. สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข. สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ อฏฺจโม วิโมกฺโข. อิเม โข อานนฺท อฏฺจ วิโมกฺขา.

[๑๗๕] “เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ อุรุเวลายํ วิหรามิ นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร อชปาลนิโคฺรเธ ปจมาภิสมฺพุทฺโธ. อถ โข อานนฺท มาโร ปาปิมา, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข อานนฺท มาโร ปาปิมา มํ เอตทโวจ ‘ปรินิพฺพาตุ ภนฺเต ภควา; ปรินิพฺพาตุ สุคโต ปรินิพฺพาน-กาโลทานิ ภนฺเต ภควโต’ติ. เอวํ วุตฺเต อหํ อานนฺท มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจํ

น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิป-ปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติ.

น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติ.

น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ,

อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติ.

น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา พหุสฺสุตา ธมฺมธรา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจารินิโย, สกํ อาจริยกํ อุคฺคเหตฺวา อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ ปญฺญเปสฺสนฺติ ปฏฺฐเปสฺสนฺติ วิวริสฺสนฺติ วิภชิสฺสนฺติ อุตฺตานีกริสฺสนฺติ, อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสสฺสนฺติ.

น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธญฺเจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต'นฺติ.

[๑๗๖] "อิทาเนว โข อานนฺท อชฺช ปาวาเล เจติเย มาโร ปาปิมา, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข อานนฺท มาโร ปาปิมา มํ เอตทโวจ 'ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต. ภาสิตา โข ปเนสา ภนฺเต ภควตา วาจา "น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ยาว เม ภิกฺขู น สาวกา ภวิสฺสนฺติ ... ยาว เม ภิกฺขุนิโย น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ ... ยาว เม อุปาสกา น สาวกา ภวิสฺสนฺติ ฯเปฯ ยาว เม อุปาสิกา น สาวิกา ภวิสฺสนฺติ ... ยาว เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ น อิทฺธญฺเจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิต"นฺติ. เอตรหิ โข ปน ภนฺเต ภควโต พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ. ปรินิพฺพาตุทานิ ภนฺเต ภควา, ปรินิพฺพาตุ สุคโต, ปรินิพฺพานกาโลทานิ ภนฺเต ภควโต'ติ.

[๑๗๗] "เอวํ วุตฺเต, อหํ อานนฺท มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจํ 'อปฺโปสฺสุกฺโก ตฺวํ ปาปิม โหหิ, นจิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี'ติ. อิทาเนว โข อานนฺท อชฺช ปาวาเล เจติเย ตถาคเตน สเตน สมฺปชาเนน อายุสงฺขาโร โอสฺสฏฺโจ"ติ.

อานนฺทยาจนกถา

[๑๗๘] เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน"นฺติ.

"อลํทานิ อานนฺท, มา ตถาคตํ ยาจิ, อกาโลทานิ อานนฺท ตถาคตํ

ยาจนายา”ติ. ทุติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท, ฯเปฯ ตติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน”นฺติ.

“สทฺทหสิ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตสฺส โพธิ”นฺติ ? “เอวํ ภนฺเต”. “อถ กิญฺจรหิ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาวตติยกํ อภินิปฺปีเฬสี”ติ ? “สมฺมุขา เมตํ ภนฺเต ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ‘ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา. โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา”’ติ.

“สทฺทหสิ ตฺวํ อานนฺทา”ติ ? “เอวํ ภนฺเต”. “ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหวตฺถ ทุกฺกฏํ, ตุยฺเหวตฺถ อปรทฺธํ, ยํ ตฺวํ ตถาคเตน เอวํ โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ ‘ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน”นฺติ. สเจ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย. ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหวตฺถ ทุกฺกฏํ, ตุยฺเหวตฺถ อปรทฺธํ.

[๑๗๙] “เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ ราชคเห วิหรามิ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต. ตตฺราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ ‘รมณียํ อานนฺท ราชคหํ, รมณีโย อานนฺท คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต. ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’ติ. เอวมฺปิ โข ตฺวํ อานนฺท ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ ‘ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’นฺติ. สเจ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย. ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหวตฺถ ทุกฺกฏํ, ตุยฺเหวตฺถ อปรทฺธํ.

[๑๘๐] “เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ โคตมนิโคฺรเธ ฯลฯ ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ โจรปปาเต ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ

เวภารปสฺเส สตฺตปณฺณิคุหายํ ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ อิสิคิลิปสฺเส กาฬสิลายํ ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ สีตวเน สปฺปโสณฺฑิกปพฺภาเร ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ ตโปทาราเม ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ ชีวกมฺพวเน ... ตตฺเถว ราชคเห วิหรามิ มทฺทกุจฺฉิสฺมึ มิคทาเย. ตตฺราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ 'รมณียํ อานนฺท ราชคหํ, รมณีโย คิชฺฌกูโฏ ปพฺพโต, รมณีโย โคตมนิโครฺโธ, รมณีโย โจรปปาโต, รมณียา เวภารปสฺเส สตฺตปณฺณิคุหา, รมณียา อิสิคิลิปสฺเส กาฬสิลา, รมณีโย สีตวเน สปฺปโสณฺฑิกปพฺภาโร, รมณีโย ตโปทาราโม, รมณีโย เวฬุวเน กลนฺทกนิวาโป, รมณียํ ชีวกมฺพวนํ, รมณีโย มทฺทกุจฺฉิสฺมึ มิคทาโย. ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา'ติ. เอวมฺปิ โข ตฺวํ อานนฺท ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ 'ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน'นฺติ. สเจ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย. ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุยฺเหเวตํ อปรทฺธํ.

[๑๘๑] "เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ อุเทเน เจติเย. ตตฺราปิ โข ตาหํ อานนฺท อามนฺเตสึ 'รมณียา อานนฺท เวสาลี, รมณียํ อุเทนํ เจติยํ. ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน โข อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา'ติ. เอวมฺปิ โข ตฺวํ อานนฺท ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ, น ตถาคตํ ยาจิ 'ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน'นฺติ. สเจ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุยฺเหเวตํ อปรทฺธํ.

[๑๘๒] "เอกมิทาหํ อานนฺท สมยํ อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ โคตมเก เจติเย, ฯลฯ อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ สตฺตมฺเพ เจติเย ... อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ พหุปุตฺเต เจติเย ... อิเธว เวสาลิยํ วิหรามิ สารนฺทเท เจติเย ... อิทาเนว โข ตาหํ อานนฺท อชฺช ปาวาเล เจติเย อามนฺเตสึ 'รมณียา อานนฺท เวสาลี,

รมณียํ อุเทนํ เจติยํ, รมณียํ โคตมกํ เจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพ์ เจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตกํ เจติยํ, รมณียํ สารนฺททฺ เจติยํ, รมณียํ ปาวาลํ เจติยํ. ยสฺส กสฺสจิ อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา. ตถาคตสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน อานนฺท ตถาคโต กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย, กปฺปาวเสสํ วา'ติ. เอวมฺปิ โข ตฺวํ อานนฺท ตถาคเตน โอฬาริเก นิมิตฺเต กยิรมาเน โอฬาริเก โอภาเส กยิรมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุ, น ตถาคตํ ยาจิ 'ติฏฺฐตุ ภควา กปฺปํ, ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน'นฺติ. สเจ ตฺวํ อานนฺท ตถาคตํ ยาเจยฺยาสิ, เทฺวว เต วาจา ตถาคโต ปฏิกฺขิเปยฺย, อถ ตติยกํ อธิวาเสยฺย. ตสฺมาติหานนฺท ตุยฺเหเวตํ ทุกฺกฏ, ตุยฺเหเวตํ อปรทฺธ.

[๑๘๓] "นนุ เอตํ อานนฺท มยา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ 'สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว. ตํ กุเตตฺถ อานนฺท ลพฺภา ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, 'ตํ วต มา ปลุชฺชี'ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ'. ยํ โข ปเนตํ อานนฺท ตถาคเตน จตฺตํ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺจ, โอสฺสฏฺโจ อายุสงฺขาโร, เอกเสน วาจา ภาสิตา 'น จิรสฺ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อิโต ติณฺณ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี'ติ. ตญจ ตถาคโต ชีวิตเหตุ ปุน ปจฺจาวมิสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. อายามานนฺท, เยน มหาวนํ, เยน กูฏาคารสาลา, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

อถ โข ภควา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธึ เยน มหาวนํ, เยน กูฏาคารสาลา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "คจฺฉ ตฺวํ อานนฺท ยาวติกา ภิกฺขู เวสาลึ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สพฺเพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตหี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, ยาวติกา ภิกฺขู เวสาลึ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ, เต สพฺเพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "สนฺนิปติโต ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ, ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มญฺญตี"ติ.

[๑๘๔] อถ โข ภควา, เยนุปฏฺฐานสาลา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ตสฺมาติห ภิกฺขเว เย เต มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, เต โว สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ.

กตเม จ เต ภิกฺขเว ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย โว สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ. เสยฺยถิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อิเม โข เต ภิกฺขเว ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, เย โว สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา อาเสวิตพฺพา ภาเวตพฺพา พหุลีกาตพฺพา, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน"นฺติ.

[๑๘๕] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว. วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ. นจิรํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสตี"ติ. อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา *[มจร. เทฺว ปาจา อตฺถิ]*

"ปริปกฺโก วโย มยฺหํ ปริตฺตํ มม ชีวิตํ
ปหาย โว คมิสฺสามิ กตํ เม สรณมตฺตโน.

อปฺปมตฺตา สตีมนฺโต สุสีลา โหถ ภิกฺขโว
สุสมาหิตสงฺกปฺปา สจิตฺตมนุรกฺขถ.

โย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อปฺปมตฺโต วิหิสฺสติ
ปหาย ชาติสංสารํ ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี"ติ.

ตติโย ภาณวาโร.

นาคาปโลกิตํ

[๑๘๖] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลึ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต นาคาปโลกิตํ เวสาลึ อปโลเกตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อิทํ ปจฺฉิมกํ อานนฺท ตถาคตสฺส เวสาลิยา ทสฺสนํ ภวิสฺสติ. อายามานนฺท, เยน ภณฺฑคาโม, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสංเฆน สทฺธึ, เยน ภณฺฑคาโม, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา ภณฺฑคาเม วิหรติ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "จตฺตุนฺนํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา, เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สංสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. กตเมสං จตุนฺนं ? อริยสฺส ภิกฺขเว สีลสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา, เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สංสริตํ มมं เจว ตุมฺหากญฺจ.

อริยสฺส ภิกฺขเว สมาธิสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา, เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจ. อริยาย ภิกฺขเว ปญฺญาย อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา, เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจ. อริยาย ภิกฺขเว วิมุตฺติยา อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา, เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมํ เจว ตุมฺหากญฺจ. ตยิทํ ภิกฺขเว อริยํ สีลํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ, อริโย สมาธิ อนุพุทฺโธ ปฏิวิทฺโธ, อริยา ปญฺญา อนุพุทฺธา ปฏิวิทฺธา, อริยา วิมุตฺติ อนุพุทฺธา ปฏิวิทฺธา, อุจฺฉินฺนา ภวตณฺหา ขีณา ภวเนตฺติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว"ติ. อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต, อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

"สีลํ สมาธิ ปญฺญา จ วิมุตฺติ จ อนุตฺตรา
อนุพุทฺธา อิเม ธมฺมา โคตเมน ยสสฺสินา.

อิติ พุทฺโธ อภิญฺญาย ธมฺมมกฺขาสิ ภิกฺขุนํ
ทุกฺขสฺสนฺตกโร สตฺถา จกฺขุมา ปรินิพฺพุโต"ติ.

ตตฺราปิ สุทํ ภควา ภณฺฑคาเม วิหรนฺโต เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ "อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสฺสา. ปญฺญาปริภาวิตं จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา"ติ.

จตุมหาปเทสกถา

[๑๘๗] อถ โข ภควา ภณฺฑคาเม ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อายามานนฺท, เยน หตฺถิคาโม, เยน อมฺพคาโม, เยน ชมฺพุคาโม, เยน โภคนครํ, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน โภคนครํ, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา โภคนคเร วิหรติ อานนฺเท เจติเย. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "จตฺตาโรเม ภิกฺขเว มหาปเทเส เทเสสฺสามิ, ตं สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ -

[๑๘๘] "อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย 'สมฺมุขา เมตं อาวุโส ภควโต สุตं สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตं 'อยํ ธมฺโม, อยํ วินโย, อิทํ สตฺถุสาสน'นฺติ. ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตं เนว อภินนฺทิตพฺพं นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพं. อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกं อุคฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสาเรตพฺพานิ, วินเย สนฺทสฺเสตพฺพานิ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ น เจว สุตฺเต โอสรนฺติ, น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพं 'อทฺธา อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; อิมสฺส จ ภิกฺขุโน ทุคฺคหิต'นฺติ. อิติเหตं ภิกฺขเว

ฉฑฺเฑยฺยาถ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ สุตฺเต เจว โอสรนฺติ, วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; อิมสฺส จ ภิกฺขุโน สุคฺคหิต’นฺติ. อิทํ ภิกฺขเว ปฐมํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย ‘อมุกสฺมึ นาม อาวาเส สงฺโฆ วิหรติ สเถโร สปาโมกฺโข. ตสฺส เม สงฺฆสฺส สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ‘อยํ ธมฺโม, อยํ วินโย, อิทํ สตฺถุสาสน’นฺติ. ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพํ. อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสาเรตพฺพานิ , วินเย สนฺทสฺเสตพฺพานิ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ, น เจว สุตฺเต โอสรนฺติ, น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ สงฺฆสฺส ทุคฺคหิต’นฺติ. อิติเหตํ ภิกฺขเว ฉฑฺเฑยฺยาถ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ สุตฺเต เจว โอสรนฺติ, วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ สงฺฆสฺส สุคฺคหิต’นฺติ. อิทํ ภิกฺขเว ทุติยํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย ‘อมุกสฺมึ นาม อาวาเส สมฺพหุลา เถรา ภิกฺขู วิหรนฺติ พหุสฺสุตา อาคตาคมา ธมฺมธรา วินยธรา มาติกาธรา. เตสํ เม เถรานํ สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ‘อยํ ธมฺโม, อยํ วินโย, อิทํ สตฺถุสาสน’นฺติ. ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ ... น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ น เจว ตสฺส ภควโต วจนํ; เตสญฺจ เถรานํ ทุคฺคหิต’นฺติ. อิติเหตํ ภิกฺขเว ฉฑฺเฑยฺยาถ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ ฯเปฯ วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; เตสญฺจ เถรานํ สุคหิต’นฺติ. อิทํ ภิกฺขเว ตติยํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถ.

อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย ‘อมุกสฺมึ นาม อาวาเส เอโก เถโร ภิกฺขุ วิหรติ พหุสฺสุโต อาคตาคโม ธมฺมธโร วินยธโร มาติกาธโร. ตสฺส เม เถรสฺส สมฺมุขา สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ‘อยํ ธมฺโม, อยํ วินโย, อิทํ สตฺถุสาสน’นฺติ. ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิกฺโกสิตพฺพํ. อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา ตานิ ปทพฺยญฺชนานิ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา สุตฺเต โอสาริตพฺพานิ, วินเย สนฺทสฺเสตพฺพานิ. ตานิ เจ สุตฺเต โอสาริยมานานิ, วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ, น เจว สุตฺเต โอสรนฺติ, น จ วินเย สนฺทิสฺสนฺติ, นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ เถรสฺส ทุคฺคหิต’นฺติ. [อิติเหตํ ภิกฺขเว ฉฑฺเฑยฺยาถ. ตานิ จ สุตฺเต โอสาริยมานานิ วินเย สนฺทสฺสิยมานานิ สุตฺเต

เจว โอสรนฺติ วินเย จ สนฺทิสฺสนฺติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ‘อทฺธา อิทํ ตสฺส ภควโต วจนํ; ตสฺส จ เถรสฺส สุคหิต’นฺติ.] อิทํ ภิกฺขเว จตุตฺถํ มหาปเทสํ ธาเรยฺยาถ. อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร มหาปเทเส ธาเรยฺยาถา”ติ.

ตตฺรปิ สุทํ ภควา โภคนคเร วิหรนฺโต อานนฺเท เจติเย เอตเทว พหุลํ ภิกฺขูนํ ธมฺมึ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา. สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสฺโส, สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา. ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ, เสยฺยถิทํ :- กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา”ติ.

กมฺมารปุตฺตจุนฺทวตฺถุ

[๑๘๙] อถ โข ภควา โภคนคเร ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายามานนฺท, เยน ปาวา, เตนุปสงฺกมิสฺสามา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสํเฆน สทฺธึ, เยน ปาวา, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมาร-ปุตฺตสฺส อมฺพวเน. อสฺโสสิ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต “ภควา กิร ปาวํ อนุปฺปตฺโต ปาวายํ วิหรติ มยฺหํ อมฺพวเน”ติ. อถ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุตฺเตชิโต สมฺปหํสิโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสํเฆนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

อถ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ปหูตญฺจ สูกรมทฺทวํ ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ “กาโล ภนฺเต นิฏฺฐิตํ ภตฺต”นฺติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสํเฆน, เยน จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. นิสชฺช โข ภควา จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ อามนฺเตสิ “ยํ เต จุนฺท สูกรมทฺทวํ ปฏิยตฺตํ, เตน มํ ปริวิส. ยํ ปนญฺญํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยตฺตํ, เตน ภิกฺขุสํฆํ ปริวิสา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, ยํ อโหสิ สูกรมทฺทวํ ปฏิยตฺตํ, เตน ภควนฺตํ ปริวิสิ. ยํ ปนญฺญํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยตฺตํ, เตน ภิกฺขุสํฆํ ปริวิสิ. อถ โข ภควา จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ อามนฺเตสิ “ยํ เต จุนฺท

สูกรมทฺทวํ อวสิฏฺฐํ, ตํ โสพฺเภ นิขณาหิ. นาหํ ตํ จุนฺท ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย, ยสฺส ตํ ปริภุตฺตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺเฉยฺย อญฺญตฺร ตถาคตสฺสา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข จุนฺโท กมฺมารปุตฺโต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, ยํ อโหสิ สูกรมทฺทวํ อวสิฏฺฐํ, ตํ โสพฺเภ นิขณิตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข จุนฺทํ กมฺมารปุตฺตํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

[๑๙๐] อถ โข ภควโต จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส ภตฺตํ ภุตฺตาวิสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ, โลหิตปกฺขนฺทิกา ปพาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติ, มารณนฺติกา. ตาปิ สุทํ ภควา สโต สมฺปชาโน อธิวาเสสิ อวิหญฺญมาโน. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อายามานนฺท, เยน กุสินารา, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

"จุนฺทสฺส ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา กมฺมารสฺสาติ เม สุตํ
อาพาธํ สมฺผุสี ธีโร ปพาฬฺหํ มารณนฺติกํ.

ภุตฺตสฺส จ สูกรมทฺทเวน
พฺยาธิปฺปพาฬฺโห อุทปาทิ สตฺถุโน
วิเรจมาโน ภควา อโวจ
คจฺฉามหํ กุสินารํ นคร"นฺติ.

ปานียาหรณ์

[๑๙๑] อถ โข ภควา มคฺคา โอกฺกมฺม, เยน อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อิงฺฆ เม ตฺวํ อานนฺท จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปหิ, กิลนฺโตสฺมิ อานนฺท, นิสีทิสฺสามี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปสิ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อิงฺฆ เม ตฺวํ อานนฺท ปานียํ อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ, อานนฺท ปิวิสฺสามี"ติ. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิทานิ ภนฺเต ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ, ตํ จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุฬิตํ อาวิลํ สนฺทติ. อยํ ภนฺเต กกุธา นที อวิทูเร อจฺโฉทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา สุปติตฺถา รมณียา. เอตฺถ ภควา ปานียญฺจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สีตี กริสฺสตี"ติ.

ทุติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "อิงฺฆ เม ตฺวํ อานนฺท ปานียํ อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ อานนฺท, ปิวิสฺสามี"ติ. ทุติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิทานิ ภนฺเต ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ, ตํ

จกฺกจฺฉินฺนํ อุทกํ ปริตฺตํ ลุฬิตํ อาวิลํ สนฺทติ. อยํ ภนฺเต กกุธา นที อวิทูเร อจฺโฉทกา สาโตทกา สีโตทกา เสโตทกา สุปติตฺถา รมณียา. เอตฺถ ภควา ปานียญฺจ ปิวิสฺสติ, คตฺตานิ จ สีตีกริสฺสตี”ติ.

ตติยมฺปิ โข ภควา อายสฺมนฺตं อานนฺทं อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตฺวं อานนฺท ปานียं อาหร, ปิปาสิโตสฺมิ อานนฺท, ปิวิสฺสามี”ติ. “เอวं ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ปตฺตं คเหตฺวา, เยน สา นทิกา, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข สา นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา, อายสฺมนฺเต อานนฺเท อุปสงฺกมนฺเต, อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทิตฺถ. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา. อยญฺหิ สา นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา มยิ อุปสงฺกมนฺเต อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทตี”ติ. ปตฺเตน ปานียं อาทาย, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา. อิทานิ สา ภนฺเต นทิกา จกฺกจฺฉินฺนา ปริตฺตา ลุฬิตา อาวิลา สนฺทมานา, มยิ อุปสงฺกมนฺเต, อจฺฉา วิปฺปสนฺนา อนาวิลา สนฺทิตฺถ. ปิวตุ ภควา ปานียํ, ปิวตุ สุคโต ปานีย”นฺติ. อถ โข ภควา ปานียํ อปายิ.

ปุกฺกุสมลฺลปุตฺตวตฺถุ

[๑๙๒] เตน โข ปน สมเยน ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต อาฬารสฺส กาลามสฺส สาวโก กุสินารายา ปาวํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปนฺโน โหติ. อทฺทสา โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควนฺตํ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ. ทิสฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, สนฺเตน วต ภนฺเต ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติ. ภูตปุพฺพํ ภนฺเต อาฬาโร กาลาโม อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปนฺโน มคฺคา โอกฺกมฺม อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิ. อถ โข ภนฺเต ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อาฬารํ กาลามํ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกมึสุ. อถ โข ภนฺเต อญฺญตโร ปุริโส ตสฺส สกฏสตฺถสฺส ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อาคจฺฉนฺโต, เยน อาฬาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารํ กาลามํ เอตทโวจ ‘อปิ ภนฺเต ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ อติกฺกนฺตานิ อทฺทสา’ติ ? ‘น โข อหํ อาวุโส อทฺทส’นฺติ. ‘กึ ปน ภนฺเต สทฺทํ อสฺโสสี’ติ ? ‘น โข อหํ อาวุโส สทฺทํ อสฺโสสิ’นฺติ. ‘กึ ปน ภนฺเต สุตฺโต อโหสี’ติ ? ‘น โข อหํ อาวุโส สุตฺโต อโหสิ’นฺติ. ‘กึ ปน ภนฺเต สญฺญี อโหสี’ติ ? ‘เอวมาวุโส’ติ. ‘โส ตฺวํ ภนฺเต สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว อทฺทส, น ปน สทฺทํ อสฺโสสิ; อปิสุ เต ภนฺเต สงฺฆาฏิ รเชน

โอกิณฺณา'ติ ? 'เอวมาวุโส'ติ. อถ โข ภนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส เอตทโหสิ 'อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภูตํ วต โภ, สนฺเตน วต โภ ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติ. ยตฺร หิ นาม สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว ทกฺขติ, น ปน สทฺทํ โสสฺสตี'ติ. อาฬาเร กาลาเม อุฬารํ ปสาทํ ปเวเทตฺวา ปกฺกามี"ติ.

[๑๙๓] "ตํ กึ มญฺญสิ ปุกฺกุส ? กตมํ นุ โข ทุกฺกรตรํ วา ทุรภิสมฺภวตรํ วา ? โย วา สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อติกฺกนฺตานิ เนว ปสฺเสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺย; โย วา สญฺญี สมาโน ชาคโร, เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คฬคฬายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, เนว ปสฺเสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺยา"ติ ? "กิญฺหิ ภนฺเต กริสฺสนฺติ ปญฺจ วา สกฏสตานิ ฉ วา สกฏสตานิ สตฺต วา สกฏสตานิ อฏฺฐ วา สกฏสตานิ นว วา สกฏสตานิ สกฏสหสฺสํ วา สกฏสตสหสฺสํ วา. อถ โข เอตเทว ทุกฺกรตรํ เจว ทุรภิสมฺภวตรญฺจ, โย สญฺญี สมาโน ชาคโร, เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คฬคฬายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, เนว ปสฺเสยฺย, น ปน สทฺทํ สุเณยฺยา"ติ.

"เอกมิทาหํ ปุกฺกุส สมยํ อาตุมายํ วิหรามิ ภุสาคาเร. เตน โข ปน สมเยน เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คฬคฬายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, อวิทูเร ภุสาคารสฺส เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทา. อถ โข ปุกฺกุส อาตุมาย มหาชนกาโย นิกฺขมิตฺวา, เยน เต เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทา, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปนาหํ ปุกฺกุส สมเยน ภุสาคารา นิกฺขมิตฺวา ภุสาคารทฺวาเร อพฺโภกาเส จงฺกมามิ. อถ โข ปุกฺกุส อญฺญตโร ปุริโส ตมฺหา มหาชนกายา, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิตํ โข อหํ ปุกฺกุส ตํ ปุริสํ เอตทโวจํ 'กึ นุ โข เอโส อาวุโส มหาชนกาโย สนฺนิปติโต'ติ ? 'อิทานิ ภนฺเต, เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คฬคฬายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, เทฺว กสฺสกา ภาตโร หตา จตฺตาโร จ พลิพทฺทา. เอตฺเถโส มหาชนกาโย สนฺนิปติโต. ตฺวํ ปน ภนฺเต กฺว อโหสี'ติ ? 'อิเธว โข อหํ อาวุโส อโหสิ'นฺติ. 'กึ ปน ภนฺเต อทฺทสา'ติ ? 'น โข อหํ อาวุโส อทฺทส'นฺติ. 'กึ ปน ภนฺเต สทฺทํ อสฺโสสี'ติ ? 'น โข อหํ อาวุโส สทฺทํ อสฺโสสิ'นฺติ. 'กึ ปน ภนฺเต สุตฺโต อโหสี'ติ ? 'น โข อหํ อาวุโส สุตฺโต อโหสิ'นฺติ. 'กึ ปน ภนฺเต สญฺญี อโหสี'ติ ? 'เอวมาวุโส'ติ. 'โส ตฺวํ ภนฺเต สญฺญี สมาโน ชาคโร, เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คฬคฬายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, เนว อทฺทส น ปน สทฺทํ อสฺโสสี'ติ ? "เอวมาวุโส"ติ ?

“อถ โข ปุกฺกุส ตสฺส ปุริสสฺส เอตทโหสิ ‘อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, สนฺเตน วต โภ, ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติ. ยตฺร หิ นาม สญฺญี สมาโน ชาคโร, เทเว วสฺสนฺเต, เทเว คพฺคพายนฺเต, วิชฺชุลฺลตาสุ นิจฺฉรนฺตีสุ, อสนิยา ผลนฺติยา, เนว ทกฺขติ, น ปน สทฺทํ โสสฺสตี’ติ. มยิ อุฬารํ ปสาทํ ปเวเทตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามี”ติ.

เอวํ วุตฺเต, ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “เอสาหํ ภนฺเต, โย เม อาฬาเร กาลาเม ปสาโท, ตํ มหาวาเต วา โอผุณามิ, สีฆโสตาย วา นทิยา ปวาเหมิ. อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ. อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คต”นฺติ.

[๑๙๔] อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ “อิงฺฆ เม ตฺวํ ภเณ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ อาหรา”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข โส ปุริโส ปุกฺกุสสฺส มลฺลปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ อาหริ. อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต อุปนาเมสิ “อิทํ ภนฺเต สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ, ตํ เม ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา”ติ. “เตน หิ ปุกฺกุส เอเกน มํ อจฺฉาเทหิ เอเกน อานนฺท”นฺติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เอเกน ภควนฺตํ อจฺฉาเทติ เอเกน อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ. อถ โข ภควา ปุกฺกุสํ มลฺลปุตฺตํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข ปุกฺกุโส มลฺลปุตฺโต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุตฺเตชิโต สมฺปหํสิโต อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

[๑๙๕] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, อจิรปกฺกนฺเต ปุกฺกุเส มลฺลปุตฺเต, ตํ สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต กายํ อุปนาเมสิ. ตํ ภควโต กายํ อุปนามิตํ หตจฺจิกํ วิย ขายติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาว ปริสุทฺโธ ภนฺเต ตถาคตสฺส ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต. อิทํ ภนฺเต สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺฐํ ธารณียํ ภควโต กายํ อุปนามิตํ หตจฺจิกํ วิย ขายตี”ติ. “เอวเมตํ อานนฺท, เอวเมตํ อานนฺท, ทฺวีสุ กาเลสุ อติวิย ตถาคตสฺส กาโย ปริสุทฺโธ โหติ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต. กตเมสุ ทฺวีสุ ? ยญฺจ อานนฺท รตฺตึ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ รตฺตึ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ. อิเมสุ โข อานนฺท ทฺวีสุ

กาเลสุ อติวิย ตถาคตสฺส กาโย ปริสุทฺโธ โหติ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต. อชฺช โข ปนานนฺท รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม กุสินารายํ อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน อนฺตเรน ยมกสาลานํ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อายามานนฺท, เยน กกุธา นที, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

"สิงฺคีวณฺณํ ยุคมฏฺจํ ปุกฺกุโส อภิหารยิ
เตน อจฺฉาทิโต สตฺถา เหมวณฺโณ อโสภถา"ติ.

[๑๙๖] อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ, เยน กกุธา นที, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา กกุธํ นทึ อชฺโฌคาเหตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจุตฺตริตฺวา, เยน อมฺพวนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ จุนฺทกํ อามนฺเตสิ "อิงฺฆ เม ตฺวํ จุนฺทก จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปหิ, กิลนฺโตสฺมิ จุนฺทก, นิปชฺชิสฺสามี"ติ.

"เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา จุนฺทโก ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปสิ. อถ โข ภควา ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา. อายสฺมา ปน จุนฺทโก ตตฺเถว ภควโต ปุรโต นิสีทิ.

"คนฺตฺวาน พุทฺโธ นทึ กกุธํ
อจฺโฉทกํ สาตุทกํ วิปฺปสนฺนํ
โอคาหิ สตฺถา อกิลนฺตรูโป
ตถาคโต อปฺปฏิโม จ โลเก.

นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จุทตาริ สตฺถา
ปุรกฺขโต ภิกฺขุคณสฺส มชฺเฌ
วตฺตา ปวตฺตา ภควา อิธ ธมฺเม
อุปาคมิ อมฺพวนํ มเหสิ.

อามนฺตยิ จุนฺทกํ นาม ภิกฺขุ
จตุคฺคุณํ สนฺถร เม นิปชฺชํ
โส โจทิโต ภาวิตตฺเตน จุนฺโท
จตุคฺคุณํ สนฺถริ ขิปฺปเมว
นิปชฺชิ สตฺถา อกิลนฺตรูโป
จุนฺโทปิ ตตฺถ ปมุเข นิสีที"ติ.

[๑๙๗] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "สิยา โข ปนานนฺท จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส โกจิ วิปฺปฏิสารํ อุปฺปาเทยฺย 'ตสฺส เต อาวุโส จุนฺท อลาภา, ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺฑปาตํ

ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโต'ติ. จุนฺทสฺส อานนฺท กมฺมารปุตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสาโร ปฏิวิเนตพฺโพ 'ตสฺส เต อาวุโส จุนฺท ลาภา, ตสฺส เต สุลทฺธํ ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ปรินิพฺพุโต. สมฺมุขา เมตํ อาวุโส จุนฺท ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, เทฺว เม ปิณฺฑปาตา สมสมผลา สมวิปากา อติวิย อญฺเญหิ ปิณฺฑปาเตหิ มหปฺผลตรา จ มหานิสํสตรา จ. กตเม เทฺว ? ยญฺจ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ. อิเม เทฺว ปิณฺฑปาตา สมสมผลา สมวิปากา อติวิย อญฺเญหิ ปิณฺฑปาเตหิ มหปฺผลตรา จ มหานิสํสตรา จ. อายุสංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิตํ, วณฺณสංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิตํ, สุขสංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิตํ, ยสสංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิตํ, สคฺคสංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิตํ อาธิปเตยฺย-สංวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปุตฺเตน กมฺมํ อุปจิต'นฺติ. จุนฺทสฺส อานนฺท กมฺมารปุตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสาโร ปฏิวิเนตพฺโพ"ติ. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายं อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

"ททโต ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ,
สංยมโต เวรं น จียติ,
กุสโล จ ชหาติ ปาปกํ,
ราคโทสโมหกฺขยา สนิพฺพุโต"ติ.

จตุตฺโถ ภาณวาโร.

ยมกสาลา

[๑๙๘] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตं อานนฺทं อามนฺเตสิ "อายามานนฺท, เยน หิรญฺญวติยา นทิยา ปาริมํ ตีรं, เยน กุสินารา อุปวตฺตนं มลฺลานं สาลวนं, เตนุปสงฺกมิสฺสามา"ติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา มหตา ภิกฺขุสංเฆน สทฺธึ, เยน หิรญฺญวติยา นทิยา ปาริมํ ตีรं, เยน กุสินารา อุปวตฺตนं มลฺลานं สาลวนं, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตं อานนฺทं อามนฺเตสิ "อิงฺฆ เม ตฺวं อานนฺท อนฺตเรน ยมกสาลานं อุตฺตรสีสกं มญฺจกं ปญฺญเปหิ, กิลนฺโตสฺมิ อานนฺท, นิปชฺชิสฺสามี"ติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อนฺตเรน ยมกสาลานं อุตฺตรสีสกं มญฺจกं ปญฺญเปสิ. อถ โข ภควา ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยं กปฺเปสิ ปาเท ปาทं อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน.

เตน โข ปน สมเยน ยมกสาลา สพฺพผาลิผุลฺลา โหนฺติ อกาลปุปฺเผหิ. เต ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ มนฺทารวปุปฺผานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ จนฺทนจุณฺณานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ ตูริยานิ อนฺตลิกฺเข วชฺชนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ สงฺคีตานิ อนฺตลิกฺเข วตฺตนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย.

[๑๙๙] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “สพฺพผาลิผุลฺลา โข อานนฺท ยมกสาลา อกาลปุปฺเผหิ. เต ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ มนฺทารวปุปฺผานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ จนฺทนจุณฺณานิ อนฺตลิกฺขา ปปตนฺติ, ตานิ ตถาคตสฺส สรีรํ โอกิรนฺติ อชฺโฌกิรนฺติ อภิปฺปกิรนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ ตูริยานิ อนฺตลิกฺเข วชฺชนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. ทิพฺพานิปิ สงฺคีตานิ อนฺตลิกฺเข วตฺตนฺติ ตถาคตสฺส ปูชาย. น โข อานนฺท เอตฺตาวตา ตถาคโต สกฺกโต วา โหติ ครุกโต วา มานิโต วา ปูชิโต วา อปจิโต วา. โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน วิหรติ สามีจิปฺปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารี, โส ตถาคตํ สกฺกโรติ ครุํ กโรติ มาเนติ ปูเชติ อปจิยติ ปรมาย ปูชาย. ตสฺมาติหานนฺท ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺนา วิหริสฺสาม สามีจิปฺปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโนติ. เอวญฺหิ โว อานนฺท สิกฺขิตพฺพ”นฺติ.

อุปวาณเถโร

[๒๐๐] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปวาโณ ภควโต ปุรโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ พีชยมาโน. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรสิ “อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี”ติ. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “อยํ โข อายสฺมา อุปวาโณ ทีฆรตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐาโก สนฺติกาวจโร สมีปจารี. อถ จ ปน ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ ‘อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’ติ. โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย, ยํ ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ ‘อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี’ติ ? อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘อยํ ภนฺเต อายสฺมา อุปวาโณ ทีฆรตฺตํ ภควโต อุปฏฺฐาโก สนฺติกาวจโร สมีปจารี. อถ จ ปน ภควา ปจฺฉิเม กาเล อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ “อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี”ติ. โก นุ โข ภนฺเต เหตุ โก ปจฺจโย ยํ ภควา อายสฺมนฺตํ อุปวาณํ อปสาเรติ “อเปหิ ภิกฺขุ, มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี”ติ ? “เยภุยฺเยน อานนฺท ทสสุ โลกธาตูสุ

เทวตา สนฺนิปติตา ตถาคตํ ทสฺสนาย. ยาวตา อานนฺท กุสินารา อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ, นตฺถิ โส ปเทโส วาลคฺคโกฏิ-นิตุทนมตฺโตปิ มเหสกฺขาหิ เทวตาหิ อปฺผุโฏ. เทวตา อานนฺท อุชฺฌายนฺติ 'ทูรา จ วตมฺห อาคตา ตถาคตํ ทสฺสนาย. กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา. อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อยญฺจ มเหสกฺโข ภิกฺขุ ภควโต ปุรโต จิโต โอวาเรนฺโต, น มยํ ลภาม ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา"'ติ.

[๒๐๑] "กถํภูตา ปน ภนฺเต ภควา เทวตา มนสิกโรนฺตี"ติ. "สนฺตานนฺท เทวตา อากาเส ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ วิย ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ 'อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรธำอายิสฺสตี'ติ.

"สนฺตานนฺท เทวตา ปถวิยํ ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ วิย ปปตนฺติ อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ 'อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรธายิสฺสตี"'ติ. "ยา ปน ตา เทวตา วีตราคา, ตา สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ 'อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา'ติ.

จตุสังเวชนียฐานานิ

[๒๐๒] "ปุพฺเพ ภนฺเต ทิสาสุ วสฺสํ วุฏฺฐา ภิกฺขู อาคจฺฉนฺติ ตถาคตํ ทสฺสนาย. เต มยํ ลภาม มโนภาวนีเย ภิกฺขู ทสฺสนาย, ลภาม ปยิรุปาสนาย. ภควโต ปน มยํ ภนฺเต อจฺจเยน น ลภิสฺสาม มโนภาวนีเย ภิกฺขู ทสฺสนาย, น ลภิสฺสาม ปยิรุปาสนายา"ติ.

"จตฺตาริมานิ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียานิ ฐานานิ. กตมานิ จตฺตาริ ? 'อิธ ตถาคโต ชาโต'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติต'นฺติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียํ ฐานํ. อิมานิ โข อานนฺท จตฺตาริ สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส สังเวชนียานิ ฐานานิ.

"อาคมิสฺสนฺติ โข อานนฺท สทฺธา ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย 'อิธ ตถาคโต ชาโต'ติปิ, 'อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ'ติปิ, 'อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติต'นฺติปิ, 'อิธ ตถาคโต อนุปาทิเสสาย

นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต'ติปิ. เย หิ เกจิ อานนฺท เจติยจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา ปสนฺนจิตฺตา กาลงฺกริสฺสนฺติ, สพฺเพ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺตี"ติ.

อานนฺทปุจฺฉากถา

[๒๐๓] "กถํ มยํ ภนฺเต มาตุคาเม ปฏิปชฺชามา"ติ ? "อทสฺสนํ อานนฺทา"ติ. "ทสฺสเน ภควา สติ, กถํ ปฏิปชฺชิตพฺพ"นฺติ ? "อนาลาโป อานนฺทา"ติ "อาลปนฺเตน ปน ภนฺเต กถํ ปฏิปชฺชิตพฺพ"นฺติ ? "สติ อานนฺท อุปฏฺฐาเปตพฺพา"ติ.

[๒๐๔] "กถํ มยํ ภนฺเต ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชามา"ติ ? "อพฺยาวฏา ตุมฺเห อานนฺท โหถ ตถาคตสฺส สรีรปูชาย. อิงฺฆ ตุมฺเห อานนฺท สารตฺเถ ฆฏถ, สารตฺเถ อนุยุญฺชถ, สารตฺเถ อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรถ. สนฺตานนฺท ขตฺติยปณฺฑิตาปิ พฺราหฺมณปณฺฑิตาปิ คหปติปณฺฑิตาปิ ตถาคเต อภิปฺปสนฺนา, เต ตถาคตสฺส สรีรปูชํ กริสฺสนฺตี"ติ.

[๒๐๕] "กถํ ปน ภนฺเต ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ"นฺติ ? "ยถา โข อานนฺท รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ"นฺติ. "กถํ ปน ภนฺเต รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺตี"ติ. "รญฺโญ อานนฺท จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเจนฺติ อหเตน วตฺเถน เวเจตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเจนฺติ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเจตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเจนฺติ. เอเตนุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ เวเจตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ ฌาเปนฺติ. จาตุมหาปเถ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ถูปํ กโรนฺติ. เอวํ โข อานนฺท รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ. ยถา โข อานนฺท รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํ. จาตุมหาปเถ ตถาคตสฺส ถูโป กาตพฺโพ. ตตฺถ เย มาลํ วา คนฺธํ วา จุณฺณกํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสํ ตं ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตं หิตาย สุขาย.

ถูปารหปุคฺคโล

[๒๐๖] "จตฺตาโรเม อานนฺท ถูปารหา. กตเม จตฺตาโร ? ตถาคโต อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห, ราชา จกฺกวตฺตี ถูปารโหติ.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห ?

‘อยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ถูโป’ติ อานนฺท พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติ, เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห ? ‘อยํ ตสฺส ภควโต ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ถูโป’ติ อานนฺท พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติ. เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห ? ‘อยํ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาวกสฺส ถูโป’ติ อานนฺท พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติ. เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห.

กิญฺจานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ราชา จกฺกวตฺตี ถูปารโห ? ‘อยํ ตสฺส ธมฺมิกสฺส ธมฺมรญฺโญ ถูโป’ติ อานนฺท พหุชนา จิตฺตํ ปสาเทนฺติ. เต ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ. อิทํ โข อานนฺท อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ราชา จกฺกวตฺตี ถูปารโห. อิเม โข อานนฺท จตฺตาโร ถูปารหา”ติ.

อานนฺทอจฺฉริยธมฺโม

[๒๐๗] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท วิหารํ ปวิสิตฺวา กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา โรทมาโน อฏฺฐาสิ “อหญฺจ วตมฺหิ เสโข สกรณีโย, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ, โย มม อนุกมฺปโก”ติ. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “กหํ นุ โข ภิกฺขเว อานนฺโท”ติ ? “เอโส ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท วิหารํ ปวิสิตฺวา กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา โรทมาโน ฐิโต ‘อหญฺจ วตมฺหิ เสโข สกรณีโย, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ, โย มม อนุกมฺปโก”’ติ. อถ โข ภควา อญฺญตรํ ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุ, มม วจเนน อานนฺทํ อามนฺเตหิ ‘สตฺถา ตํ อาวุโส อานนฺท อามนฺเตตี”’ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ “สตฺถา ตํ อาวุโส อานนฺท อามนฺเตตี”ติ. “เอวมาวุโส”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ภควา เอตทโวจ “อลํ อานนฺท, มา โสจิ, มา ปริเทวิ, นนุ เอตํ อานนฺท

มยา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ ‘สพฺเพหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’; ตํ กุเตตฺถ อานนฺท ลพฺภา. ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต ตถาคตสฺสาปิ สรีรํ มา ปลุชฺชี’ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. ทีฆรตฺตํ โข เต อานนฺท ตถาคโต ปจฺจุปฏฺฐิโต เมตฺเตน กายกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน วจีกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน, เมตฺเตน มโนกมฺเมน หิเตน สุเขน อทฺวเยน อปฺปมาเณน. กตปุญฺโญสิ ตฺวํ อานนฺท ปธานมนุยุญฺช ขิปฺปํ โหหิสิ อนาสโว”ติ.

[๒๐๘] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “เยปิ เต ภิกฺขเว อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตปฺปรมาเยว อุปฏฺฐากา อเหสุํ, เสยฺยถาปิ มยฺหํ อานนฺโท. เยปิ เต ภิกฺขเว ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตสมฺปิ ภควนฺตานํ เอตปฺปรมาเยว อุปฏฺฐากา ภวิสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ มยฺหํ อานนฺโท. ปณฺฑิโต ภิกฺขเว อานนฺโท; เมธาวี ภิกฺขเว อานนฺโท. ชานาติ ‘อยํ กาโล ตถาคตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ ภิกฺขูนํ, อยํ กาโล ภิกฺขุนีนํ, อยํ กาโล อุปาสกานํ, อยํ กาโล อุปาสิกานํ, อยํ กาโล รญฺโญ, อยํ กาโล ราชมหามตฺตานํ. อยํ กาโล ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสาวกาน’นฺติ.

[๒๐๙] “จตฺตาโรเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท. กตเม จตฺตาโร ? สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุนีปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว ภิกฺขุนีปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. สเจ ภิกฺขเว อุปาสกปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว อุปาสกปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. สเจ ภิกฺขเว อุปาสิกาปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว อุปาสิกาปริสา โหติ, อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท.

“จตฺตาโรเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา รญฺเญ จกฺกวตฺติมฺหิ. กตเม จตฺตาโร สเจ ภิกฺขเว ขตฺติยปริสา ราชานํ จกฺกวตฺตึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺตี ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว ขตฺติยปริสา โหติ. อถ โข ราชา จกฺกวตฺตี

ตุณฺหี โหติ. สเจ ภิกฺขเว พฺราหฺมณปริสา ฯเปฯ คหปติปริสา ฯเปฯ สมณปริสา ราชานํ จกฺกวตฺตึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ ราชา จกฺกวตฺตี ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว สมณปริสา โหติ, อถ โข ราชา จกฺกวตฺตี ตุณฺหี โหติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว จตฺตาโรเม อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท. สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว ภิกฺขุปริสา โหติ. อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. สเจ ภิกฺขเว ภิกฺขุนีปริสา ... อุปาสกปริสา ... อุปาสิกาปริสา อานนฺทํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, ทสฺสเนน สา อตฺตมนา โหติ. ตตฺร เจ อานนฺโท ธมฺมํ ภาสติ, ภาสิเตนปิ สา อตฺตมนา โหติ. อติตฺตาว ภิกฺขเว อุปาสิกาปริสา โหติ. อถ โข อานนฺโท ตุณฺหี โหติ. อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท”ติ.

มหาสุทสฺสนสุตฺตเทสนา

[๒๑๐] เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “มา ภนฺเต ภควา อิมสฺมึ ขุทฺทกนครเก อุชฺชงฺคลนครเก สาขานครเก ปรินิพฺพายิ. สนฺติ ภนฺเต อญฺญานิ มหานครานิ, เสยฺยถิทํ จมฺปา ราชคหํ สาวตฺถึ สาเกตํ โกสมฺพึ พาราณสึ; เอตฺถ ภควา ปรินิพฺพายตุ. เอตฺถ พหู ขตฺติยมหาสาลา พฺราหฺมณ-มหาสาลา คหปติมหาสาลา ตถาคเต อภิปฺปสนฺนา. เต ตถาคตสฺส สรีรปูชํ กริสฺสนฺตี”ติ “มาเหวํ อานนฺท อวจ; มาเหวํ อานนฺท อวจ ‘ขุทฺทกนครกํ อุชฺชงฺคลนครกํ สาขานครก’นฺติ.

ภูตปุพฺพํ อานนฺท ราชา มหาสุทสฺสโน นาม อโหสิ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปฺปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. รญฺโญ อานนฺท มหาสุทสฺสนสฺส อยํ กุสินารา กุสาวตี นาม ราชธานี อโหสิ, ปุรตฺถิเมน จ ปจฺฉิเมน จ ทฺวาทสโยชนานิ อายาเมน; อุตฺตเรน จ ทกฺขิเณน จ สตฺตโยชนานิ วิตฺถาเรน. กุสาวตี อานนฺท ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จ. เสยฺยถาปิ อานนฺท เทวานํ อาฬกมนฺทา นาม ราชธานี อิทฺธา เจว โหติ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณยกฺขา จ สุภิกฺขา จ; เอวเมว โข อานนฺท กุสาวตี ราชธานี อิทฺธา เจว อโหสิ ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จ. กุสาวตี อานนฺท ราชธานี ทสหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตา อโหสิ ทิวา เจว รตฺติญฺจ, เสยฺยถิทํ หตฺถิสทฺเทน อสฺสสทฺเทน รถสทฺเทน เภริสทฺเทน มุทิงฺคสทฺเทน วีณาสทฺเทน คีตสทฺเทน สงฺขสทฺเทน สมฺมสทฺเทน ปาณิตาฬสทฺเทน ‘อสฺนาถ, ปิวถ, ขาทถา’ติ ทสเมน สทฺเทน.

คจฺฉ ตฺวํ อานนฺท, กุสินารํ ปวิสิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจหิ ‘อชฺช โข วาเสฏฺฐา รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา, อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ, อมฺหากญฺจ โน คามกฺเขตฺเต ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ อโหสิ, น มยํ ลภิมฺหา ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา”’ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อตฺตทุติโย กุสินารํ ปาวิสิ.

มลฺลานํ วนฺทนา

[๒๑๑] เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลฺลา สนฺถาคาเร สนฺนิปติตา โหนฺติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน โกสินารกานํ มลฺลานํ สนฺถาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจสิ “อชฺช โข วาเสฏฺฐา รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา, อภิกฺกมถ วาเสฏฺฐา, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ ‘อมฺหากญฺจ โน คามกฺเขตฺเต ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานํ อโหสิ, น มยํ ลภิมฺหา ปจฺฉิเม กาเล ตถาคตํ ทสฺสนายา”’ติ. อิทมายสฺมโต อานนฺทสฺส วจนํ สุตฺวา มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา, อปฺเปกจฺเจ เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรธายิสฺสตี’ติ. อถ โข มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺข-สมปฺปิตา, เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมึสุ. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ “สเจ โข อหํ โกสินารเก มลฺเล เอกเมกํ ภควนฺตํ วนฺทาเปสฺสามิ, อวนฺทิโต ภควา โกสินารเกหิ มลฺเลหิ ภวิสฺสติ, อถายํ รตฺติ วิภายิสฺสติ. ยนฺนูนาหํ โกสินารเก มลฺเล กุลปริวตฺตโส กุลปริวตฺตโส จเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทาเปยฺยํ ‘อิตฺถนฺนาโม ภนฺเต มลฺโล สปุตฺโต สภริโย สปริโส สามจฺโจ ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท โกสินารเก มลฺเล กุลปริวตฺตโส กุลปริวตฺตโส จเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทาเปสิ ‘อิตฺถนฺนาโม ภนฺเต มลฺโล สปุตฺโต สภริโย สปริโส สามจฺโจ ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี”’ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เอเตน อุปาเยน ปจฺเมเนว ยาเมน โกสินารเก มลฺเล ภควนฺตํ วนฺทาเปสิ.

สุภทฺทปริพฺพาชกวตฺถุ

[๒๑๒] เตน โข ปน สมเยน สุภทฺโท นาม ปริพฺพาชโก กุสินารายํ ปฏิวสติ. อสฺโสสิ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก “อชฺช กิร รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส

โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี”ติ. อถ โข สุภทฺทสฺส ปริพฺพาชกสฺส เอตทโหสิ “สุตํ โข ปน เมตํ ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติ. อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธมฺโม อุปฺปนฺโน เอวํ ปสนฺโน อหํ สมเณ โคตเม ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ์ ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’ ”นฺติ.

อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก, เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ “สุตํ เมตํ โภ อานนฺท ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติ. อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธมฺโม อุปฺปนฺโน, เอวํ ปสนฺโน อหํ สมเณ โคตเม ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ์, ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’นฺติ. สาธาหํ โภ อานนฺท ลเภยฺยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนายา”ติ. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ “อลํ อาวุโส สุภทฺท, มา ตถาคตํ วิเหเจสิ กิลนฺโต ภควา”ติ. ทุติยมฺปิ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ฯเปฯ ตติยมฺปิ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ “สุตํ เมตํ โภ อานนฺท ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ ‘กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โลเก อุปฺปชฺชนฺติ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา’ติ. อชฺเชว รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ. อตฺถิ จ เม อยํ กงฺขาธมฺโม อุปฺปนฺโน, เอวํ ปสนฺโน อหํ สมเณ โคตเม ‘ปโหติ เม สมโณ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ์, ยถาหํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชเหยฺย’นฺติ. สาธาหํ โภ อานนฺท ลเภยฺยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนายา”ติ. ตติยมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ “อลํ อาวุโส สุภทฺท มา ตถาคตํ วิเหเจสิ, กิลนฺโต ภควา”ติ.

[๒๑๓] อสฺโสสิ โข ภควา อายสฺมโต อานนฺทสฺส สุภทฺเทน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ อิมํ กถาสลฺลาปํ. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อลํ อานนฺท, มา สุภทฺทํ วาเรสิ, ลภตํ อานนฺท สุภทฺโท ตถาคตํ ทสฺสนาย. ยํ กิญฺจิ มํ สุภทฺโท ปุจฺฉิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อญฺญาเปกฺโขว ปุจฺฉิสฺสติ, โน วิเหสาเปกฺโข. ยํ จสฺสาหํ ปุฏฺโ พฺยากริสฺสามิ, ตํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ “คจฺฉาวุโส สุภทฺท, กโรติ เต ภควา โอกาส”นฺติ. อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ “เยเม โภ โคตม สมณพฺราหฺมณา สงฺฆิโน คณิโน คณาจริยา

ฌาตา ยสสฺสิโน ติตฺถกรา สาธุสมฺมตา พหุชนสฺส เสยฺยถิทํ ปูรโณ กสฺสโป มกฺขลิ โคสาโล อชิโต เกสกมฺพโล ปกุโธ กจฺจายโน สญฺชโย เพลฏฺฐปุตฺโต นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, สพฺเพเต สกาย ปฏิญฺญาย อพฺภญฺญึสุ, สพฺเพว ปน น อพฺภญฺญึสุ, อุทาหุ เอกจฺเจ อพฺภญฺญึสุ, เอกจฺเจ น อพฺภญฺญึสู”ติ ? “อลํ สุภทฺท ติฏฺฐเตตํ ‘สพฺเพเต สกาย ปฏิญฺญาย อพฺภญฺญึสุ, สพฺเพว น อพฺภญฺญึสุ, อุทาหุ เอกจฺเจ อพฺภญฺญึสุ, เอกจฺเจ น อพฺภญฺญึสู’ติ. ธมฺมํ เต สุภทฺท เทเสสฺสามิ; ตํ สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามี”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ -

[๒๑๔] “ยสฺมึ โข สุภทฺท ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค น อุปลพฺภติ, สมโณปิ ตตฺถ น อุปลพฺภติ. ทุติโยปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติ. ตติโยปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติ. จตุตฺโถปิ ตตฺถ สมโณ น อุปลพฺภติ. ยสฺมิญฺจ โข สุภทฺท ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค อุปลพฺภติ, สมโณปิ ตตฺถ อุปลพฺภติ, ทุติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติ, ตติโยปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติ, จตุตฺโถปิ ตตฺถ สมโณ อุปลพฺภติ. อิมสฺมึ โข สุภทฺท ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค อุปลพฺภติ, อิเธว สุภทฺท สมโณ, อิธ ทุติโย สมโณ, อิธ ตติโย สมโณ, อิธ จตุตฺโถ สมโณ, สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อญฺเญหิ. อิเม จ สุภทฺท ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุญฺโญ โลโก อรหนฺเตหิ อสฺสา’ติ.

เอกูนตึโส วยสา สุภทฺท
ยํ ปพฺพชึ กึกุสลานุเอสี
วสฺสานิ ปญฺญาส สมาธิกานิ,
ยโต อหํ ปพฺพชิโต สุภทฺท
ญายสฺส ธมฺมสฺส ปเทสวตฺตี
อิโต พหิทฺธา สมโณปิ นตฺถิ.

“ทุติโยปิ สมโณ นตฺถิ. ตติโยปิ สมโณ นตฺถิ. จตุตฺโถปิ สมโณ นตฺถิ. สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อญฺเญหิ. อิเม จ สุภทฺท ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุญฺโญ โลโก อรหนฺเตหิ อสฺสา”ติ.

[๒๑๕] เอวํ วุตฺเต, สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ “อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต. เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ. เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ. ลเภยฺยาหํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยํ อุปสมฺปท”นฺติ. “โย โข สุภทฺท อญฺญติตฺถิย-ปุพฺโพ อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ อากงฺขติ อุปสมฺปทํ. โส จตฺตาโร

มาเส ปริวสติ. จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อปิ จ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตา"ติ. "สเจ ภนฺเต อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺตา ปพฺพชฺชํ อากงฺขนฺตา อุปสมฺปทํ จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อหํ จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ, จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายา"ติ.

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "เตนหานนฺท สุภทฺทํ ปพฺพาเชหี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "ลาภา โว อาวุโส อานนฺท; สุลทฺธํ โว อาวุโส อานนฺท, เย เอตฺถ สตฺถุ สมฺมุขา อนฺเตวาสิกาภิเสเกน อภิสิตฺตา"ติ. อลตฺถ โข สุภทฺโท ปริพฺพาชโก ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปทํ. อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา สุภทฺโท เอโก วูปกฏฺโ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ. 'ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา'ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา สุภทฺโท อรหตํ อโหสิ. โส ภควโต ปจฺฉิโม สกฺขิสาวโก อโหสีติ.

ปญฺจโม ภาณวาโร

ตถาคตปจฺฉิมวาจา

[๒๑๖] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "สิยา โข ปนานนฺท ตุมฺหากํ เอวมสฺส 'อตีตสตฺถุกํ ปาวจนํ, นตฺถิ โน สตฺถา'ติ. น โข ปเนตํ อานนฺท เอวํ ทฏฺจพฺพํ. โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา; ยถา โข ปนานนฺท เอตรหิ ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ อาวุโสวาเทน สมุทาจรนฺติ, น โข มมจฺจเยน เอวํ สมุทาจริตพฺพํ. เถรตเรน อานนฺท ภิกฺขุนา นวกตโร ภิกฺขุ นาเมน วา โคตฺเตน วา อาวุโสวาเทน วา สมุทาจริตพฺโพ. นวกตเรน ภิกฺขุนา เถรตโร ภิกฺขุ 'ภนฺเต'ติ วา 'อายสฺมา'ติ วา สมุทาจริตพฺโพ. อากงฺขมาโน อานนฺท สงฺโฆ มมจฺจเยน ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ สมูหนตุ. ฉนฺนสฺส อานนฺท ภิกฺขุโน มมจฺจเยน พฺรหฺมทณฺโฑ ทาตพฺโพ"ติ. "กตโม ปน ภนฺเต พฺรหฺมทณฺโฑ"ติ ? "ฉนฺโน อานนฺท ภิกฺขู ยํ อิจฺเฉยฺย, ตํ วเทยฺย. โส ภิกฺขูหิ เนว วตฺตพฺโพ, น โอวทิตพฺโพ, น อนุสาสิตพฺโพ"ติ.

[๒๑๗] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “สิยา โข ปน ภิกฺขเว เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สงฺเฆ วา มคฺเค วา ปฏิปทาย วา, ปุจฺฉถ ภิกฺขเว, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ ‘สมฺมุขีภูโต โน สตฺถา อโหสิ, น มยํ สกฺขิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา ปฏิปุจฺฉิตุ”’นฺติ. เอวํ วุตฺเต, เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ. ทุติยมฺปิ โข ภควา ฯเปฯ ตติยมฺปิ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “สิยา โข ปน ภิกฺขเว เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สงฺเฆ วา มคฺเค วา ปฏิปทาย วา, ปุจฺฉถ ภิกฺขเว, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถ ‘สมฺมุขีภูโต โน สตฺถา อโหสิ, น มยํ สกฺขิมฺหา ภควนฺตํ สมฺมุขา ปฏิปุจฺฉิตุ”’นฺติ. ตติยมฺปิ โข เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “สิยา โข ปน ภิกฺขเว สตฺถุคารเวนปิ น ปุจฺเฉยฺยาถ. สหายโกปิ ภิกฺขเว สหายกสฺส อาโรเจตู”ติ. เอวํ วุตฺเต, เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ ‘นตฺถิ เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สงฺเฆ วา มคฺเค วา ปฏิปทาย วา”’ติ. “ปสาทา โข ตฺวํ อานนฺท วเทสิ, ญาณเมว เหตฺถ อานนฺท ตถาคตสฺส นตฺถิ. อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ เอกภิกฺขุสฺสาปิ กงฺขา วา วิมติ วา พุทฺเธ วา ธมฺเม วา สงฺเฆ วา มคฺเค วา ปฏิปทาย วา. อิเมสญฺหิ อานนฺท ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ โย ปจฺฉิมโก ภิกฺขุ, โส โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโณ”ติ.

[๒๑๘] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ “หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถา”ติ. อยํ ตถาคตสฺส ปจฺฉิมา วาจา.

ปรินิพฺพุตกถา

[๒๑๙] อถ โข ภควา ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ปฐมชฺฌานา วุฏฺหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิ. จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺหิตฺวา อากาสานญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺหิตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺหิตฺวา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺหิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺหิตฺวา สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปชฺชิ.

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ “ปรินิพฺพุโต ภนฺเต อนุรุทฺธ ภควา”ติ. “นาวุโส อานนฺท ภควา ปรินิพฺพุโต, สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺโน”ติ.

อถ โข ภควา สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชิ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อากาสานญฺจายตนํ สมาปชฺชิ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิ, จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ปฐมชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ทุติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฌานํ สมาปชฺชิ, ตติยชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา จตุตฺถํ ฌานํ สมาปชฺชิ, จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา สมนนฺตรา ภควา ปรินิพฺพายิ.

[๒๒๐] ปรินิพฺพุเต ภควติ, สห ปรินิพฺพานา มหาภูมิจาโล อโหสิ ภึสนโก สโลมหโส. เทวทุนฺทุภิโย จ ผลึสุ. ปรินิพฺพุเต ภควติ สห ปรินิพฺพานา พฺรหฺมาสหมฺปติ อิมํ คาถํ อภาสิ

“สพฺเพว นิกฺขิปิสฺสนฺติ ภูตา โลเก สมุสฺสยํ,
ยตฺถ เอตาทิโส สตฺถา โลเก อปฺปฏิปุคฺคโล
ตถาคโต พลปฺปตฺโต สมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโต”ติ.

[๒๒๑] ปรินิพฺพุเต ภควติ, สห ปรินิพฺพานา สกฺโก เทวานมินฺโท อิมํ คาถํ อภาสิ

“อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข”ติ.

[๒๒๒] ปรินิพฺพุเต ภควติ, สห ปรินิพฺพานา อายสฺมา อนุรุทฺโธ อิมา คาถาโย อภาสิ

“นาหุ อสฺสาสปสฺสาโส จิตจิตฺตสฺส ตาทิโน
อเนโช สนฺติมารพฺภ ยํ กาลมกรี มุนิ.

“อสลฺลีเนน จิตฺเตน เวทนํ อชฺฌวาสยิ
ปชฺโชตสฺเสว นิพฺพานํ วิโมกฺโข เจตโส อหู”ติ.

[๒๒๓] ปรินิพฺพุเต ภควติ, สห ปรินิพฺพานา อายสฺมา อานนฺโท อิมํ คาถํ อภาสิ

“ตทาสิ ยํ ภึสนกํ ตทาสิ โลมหํสนํ
สพฺพาการวรูเปเต สมฺพุทฺเธ ปรินิพฺพุเต”ติ.

[๒๒๔] ปรินิพฺพุเต ภควติ, เย เต ตตฺถ ภิกฺขู อวีตราคา, อปฺเปกจฺเจ

พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ “อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรหิโต”ติ. เย ปน เต ภิกฺขู วีตราคา, เต สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ “อนิจฺจา วต สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา”ติ.

[๒๒๕] อถ โข อายสฺมา อนุรุทฺโธ ภิกฺขู อามนฺเตสิ “อลํ อาวุโส มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ. นนุ เอตํ อาวุโส ภควตา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ ‘สพฺเพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’. ตํ กุเตตฺถ อาวุโส ลพฺภา. ‘ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต มา ปลุชฺชี’ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ, เทวตา อาวุโส อุชฺฌายนฺตี”ติ. “กถํภูตา ปน ภนฺเต อายสฺมา อนุรุทฺโธ เทวตา มนสิ กโรตี”ติ.

“สนฺตาวุโส อานนฺท เทวตา อากาเส ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรหิโต’ติ. สนฺตาวุโส อานนฺท เทวตา ปถวิยา ปถวีสญฺญินิโย เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ ‘อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรหิโต’ติ. ยา ปน ตา เทวตา วีตราคา, ตา สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ ‘อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ. อถ โข อายสฺมา จ อนุรุทฺโธ อายสฺมา จ อานนฺโท ตํ รตฺตาวเสสํ ธมฺมิยา กถาย วีตินาเมสุ.

[๒๒๖] อถ โข อายสฺมา อนุรุทฺโธ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “คจฺฉาวุโส อานนฺท, กุสินารํ ปวิสิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจหิ ‘ปรินิพฺพุโต วาเสฏฺฐา ภควา ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญถา”’ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมโต อนุรุทฺธสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อตฺตทุติโย กุสินารํ ปาวิสิ. เตน โข ปน สมเยน โกสินารกา มลฺลา สนฺถาคาเร สนฺนิปติตา โหนฺติ เตเนว กรณีเยน. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน โกสินารกานํ มลฺลานํ สนฺถาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โกสินารกานํ มลฺลานํ อาโรเจสิ ‘ปรินิพฺพุโต วาเสฏฺฐา ภควา, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญถา’ติ. อิทมายสฺมโต อานนฺทสฺส วจนํ สุตฺวา มลฺลา จ มลฺลปุตฺตา จ มลฺลสุณิสา จ มลฺลปชาปติโย จ อฆาวิโน ทุมฺมนา เจโตทุกฺขสมปฺปิตา, อปฺเปกจฺเจ เกเส ปกิริย กนฺทนฺติ, พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ “อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุ โลเก อนฺตรหิโต”ติ.

พุทธสรีรปูชา

[๒๒๗] อถ โข โกสินารกา มลฺลา ปุริเส อาณาเปสุ “เตน หิ ภเณ กุสินารายํ คนฺธมาลญฺจ สพฺพญฺจ ตาฬาวจรํ สนฺนิปาเตถา”ติ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา คนฺธมาลญฺจ สพฺพญฺจ ตาฬาวจรํ ปญฺจ จ ทุสฺสยุคสตานิ อาทาย, เยน อุปวตฺตนํ มลฺลานํ สาลวนํ, เยน ภควโต สรีรํ, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเฬ ปฏิยาเทนฺตา เอกทิวสํ วีตินาเมสุ.

อถ โข โกสินารกานํ มลฺลานํ เอตทโหสิ “อติวิกาโล โข อชฺช ภควโต สรีรํ ฌาเปตุ, เสฺวทานิ มยं ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา”ติ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา เจลวิตานานิ กโรนฺตา มณฺฑลมาเฬ ปฏิยาเทนฺตา ทุติยมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุ, ตติยมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุ , จตุตฺถมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุ, ปญฺจมมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุ, ฉฏฺฐมฺปิ ทิวสํ วีตินาเมสุ.

อถ โข สตฺตมํ ทิวสํ โกสินารกานํ มลฺลานํ เอตทโหสิ “มยं ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา ทกฺขิเณน ทกฺขิณํ นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา”ติ.

[๒๒๘] เตน โข ปน สมเยน อฏฺฐ มลฺลปาโมกฺขา สีสนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา “มยं ภควโต สรีรํ อุจฺจาเรสฺสามา”ติ น สกฺโกนฺติ อุจฺจาเรตุํ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา อายสฺมนฺตं อนุรุทฺธํ เอตทโวจุํ “โก นุ โข ภนฺเต อนุรุทฺธ เหตุ โก ปจฺจโย, เยนิเม อฏฺฐ มลฺลปาโมกฺขา สีสนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา ‘มยं ภควโต สรีรํ อุจฺจาเรสฺสามา’ติ น สกฺโกนฺติ อุจฺจาเรตุ”นฺติ ? “อญฺญถา โข วาเสฏฺฐา ตุมฺหากํ อธิปฺปาโย, อญฺญถา เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติ. “กถํ ปน ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติ ? “ตุมฺหากํ โข วาเสฏฺฐา อธิปฺปาโย ‘มยं ภควโต สรีรํ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา ทกฺขิเณน ทกฺขิณํ นครสฺส หริตฺวา พาหิเรน พาหิรํ ทกฺขิณโต นครสฺส ภควโต สรีรํ ฌาเปสฺสามา’ติ; เทวตานํ โข วาเสฏฺฐา อธิปฺปาโย ‘มยं ภควโต สรีรํ ทิพฺเพหิ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุํ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา อุตฺตเรน ทฺวาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา

ปุรตฺถิมโต นครสฺส มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ, เอตฺถ ภควโต สรีรํ ฆาเปสฺสามา'ติ. "ยถา ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตู"ติ.

[๒๒๙] เตน โข ปน สมเยน กุสินารา ยาว สนฺธิสมลสงฺกฏีรา ชณฺณุมตฺเตน โอธินา มนุทารวปุปฺเผหิ สนฺถตา โหติ. อถ โข เทวตา จ โกสินารกา จ มลฺลา ภควโต สรีรํ ทิพฺเพหิ จ มานุสเกหิ จ นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกโรนฺตา ครุ กโรนฺตา มาเนนฺตา ปูเชนฺตา อุตฺตเรน อุตฺตรํ นครสฺส หริตฺวา อุตฺตเรน ทฺวาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มชฺเฌน มชฺฌํ นครสฺส หริตฺวา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา, ปุรตฺถิมโต นครสฺส มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ, เอตฺถ จ ภควโต สรีรํ นิกฺขิปึสุ.

[๒๓๐] อถ โข โกสินารกา มลฺลา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจุ "กถํ มยํ ภนฺเต อานนฺท ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชามา"ติ ? "ยถา โข วาเสฏฺฐา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพ"นฺติ. "กถํ ปน ภนฺเต อานนฺท รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺตี"ติ ? "รญฺโญ วาเสฏฺฐา จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติ, อหเตน วตฺเถน เวเฐตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐนฺติ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเฐนฺติ. เอเตน อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ เวเฐตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีรํ ฆาเปนฺติ. จาตุมหาปเถ รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส ถูปํ กโรนฺติ. เอวํ โข วาเสฏฺฐา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ. ยถา โข วาเสฏฺฐา รญฺโญ จกฺกวตฺติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตพฺพํ. จาตุมหาปเถ ตถาคตสฺส ถูปิ กาตพฺโพ. ตตฺถ เย มาลํ วา คนฺธํ วา จุณฺณกํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสํ ตํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา ปุริเส อาณาเปสุ "เตน หิ ภเณ มลฺลานํ วิหตํ กปฺปาสํ สนฺนิปาเตถา"ติ.

อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรํ อหเตน วตฺเถน เวเฐตฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐสุ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเฐตฺวา อหเตน วตฺเถน เวเฐสุ. เอเตน อุปาเยน ปญฺจหิ ยุคสเตหิ ภควโต สรีรํ เวเฐตฺวา อายสาย เตลโทณิยา ปกฺขิปิตฺวา อญฺญิสฺสา อายสาย โทณิยา ปฏิกุชฺชิตฺวา สพฺพคนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา ภควโต สรีรํ จิตกํ อาโรเปสุ.

มหากสฺสปตฺเถรวตฺถุ

[๒๓๑] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา มหากสฺสโป ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ. เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร อาชีวโก กุสินารายา มนฺทารวปุปฺผํ คเหตฺวา ปาวํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปนฺโน โหติ. อทฺทสา โข อายสฺมา มหากสฺสโป ตํ อาชีวกํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ. ทิสฺวา ตํ อาชีวกํ เอตทโวจ “อปาวุโส อมฺหากํ สตฺถารํ ชานาสี”ติ ? “อามาวุโส ชานามิ, อชฺช สตฺตาหปรินิพฺพุโต สมโณ โคตโม. ตโต เม อิทํ มนฺทารวปุปฺผํ คหิต”นฺติ. ตตฺถ เย เต ภิกฺขู อวีตราคา, อปฺเปกจฺเจ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ ฉินฺนปาตํ ปปตนฺติ, อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺติ “อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต, อติขิปฺปํ จกฺขุํ โลเก อนฺตรหิโต”ติ. เย ปน เต ภิกฺขู วีตราคา, เต สตา สมฺปชานา อธิวาเสนฺติ “อนิจฺจา สงฺขารา, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา”ติ.

[๒๓๒] เตน โข ปน สมเยน สุภทฺโท นาม วุฑฺฒปพฺพชิโต ตสฺสํ ปริสายํ นิสินฺโน โหติ. อถ โข สุภทฺโท วุฑฺฒปพฺพชิโต เต ภิกฺขู เอตทโวจ “อลํ อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน. อุปทฺทุตา จ โหม ‘อิทํ โว กปฺปติ, อิทํ โว น กปฺปตี’ติ. อิทานิ ปน มยํ ยํ อิจฺฉิสฺสาม, ตํ กริสฺสาม, ยํ น อิจฺฉิสฺสาม, น ตํ กริสฺสามา”ติ. อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ภิกฺขู อามนฺเตสิ “อลํ อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ. นนุ เอตํ อาวุโส ภควตา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ ‘สพฺเพหิว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว’. ตํ กุเตตฺถ อาวุโส ลพฺภา. ‘ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ ตถาคตสฺสาปิ สรีรํ มา ปลุชฺชี’ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชตี”ติ.

[๒๓๓] เตน โข ปน สมเยน จตฺตาโร มลฺลปาโมกฺขา สีสนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา “มยํ ภควโต จิตกํ อาหิมฺเปสฺสามา”ติ น สกฺโกนฺติ อาหิมฺเปตุํ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจุ “โก นุ โข ภนฺเต อนุรุทฺธ เหตุ โก ปจฺจโย, เยนิเม จตฺตาโร มลฺลปาโมกฺขา สีสนฺหาตา อหตานิ วตฺถานิ นิวตฺถา ‘มยํ ภควโต จิตกํ อาหิมฺเปสฺสามา’ติ น สกฺโกนฺติ อาหิมฺเปตุ”นฺติ ? “อญฺญถา โข วาเสฏฺฐา เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติ. “กถํ ปน ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโย”ติ ? “เทวตานํ โข วาเสฏฺฐา อธิปฺปาโย ‘อยํ อายสฺมา มหากสฺสโป ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปฺปนฺโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. น ตาว ภควโต จิตโก ปชฺชลิสฺสติ ยาวายสฺมา มหากสฺสโป ภควโต ปาเท สิรสา น วนฺทิสฺสตี”’ติ. “ยถา ภนฺเต เทวตานํ อธิปฺปาโย, ตถา โหตู”ติ.

[๒๓๔] อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป, เยน กุสินารา มกุฏพนฺธนํ นาม มลฺลานํ เจติยํ, เยน ภควโต จิตโก, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลึ ปณาเมตฺวา ติกฺขตฺตุํ จิตกํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทิ. ตานิปิ โข ปญฺจภิกฺขุสตานิ เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลึ ปณาเมตฺวา ติกฺขตฺตุํ จิตกํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทึสุ. วนฺทิเต จ ปนายสฺมตา มหากสฺสเปน เตหิ จ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ, สยเมว ภควโต จิตโก ปชฺชลิ.

[๒๓๕] ฌายมานสฺส โข ปน ภควโต สรีรสฺส ยํ อโหสิ ‘ฉวี’ติ วา ‘จมฺม’นฺติ วา ‘มํส’นฺติ วา ‘นฺหารู’ติ วา ‘ลสิกา’ติ วา, ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว อวสิสฺสึสุ. เสยฺยถาปิ นาม สปฺปิสฺส วา เตลสฺส วา ฌายมานสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายติ, น มสิ; เอวเมว ภควโต สรีรสฺส ฌายมานสฺส ยํ อโหสิ ‘ฉวี’ติ วา ‘จมฺม’นฺติ วา ‘มํส’นฺติ วา ‘นฺหารู’ติ วา ‘ลสิกา’ติ วา ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ; สรีราเนว อวสิสฺสึสุ. เตสญฺจ ปญฺจนฺนํ ทุสฺสยุคสตานํ เทฺวว ทุสฺสานิ น ฑยฺหึสุ, ยญฺจ สพฺพอพฺภนฺตริมํ, ยญฺจ พาหิรํ. ทฑฺเฒ จ โข ปน ภควโต สรีเร, อนฺตลิกฺขา อุทกธารา ปาตุภวิตฺวา ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสิ. อุทกสาลโตปิ อพฺภุนฺนมิตฺวา ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสิ. โกสินารกาปิ มลฺลา สพฺพคนฺโธทเกน ภควโต จิตกํ นิพฺพาเปสุํ. อถ โข โกสินารกา มลฺลา ภควโต สรีรานิ สตฺตาหํ สนฺธาคาเร สตฺติปญฺชรํ กริตฺวา ธนุปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา นจฺเจหิ คีเตหิ วาทิเตหิ มาเลหิ คนฺเธหิ สกฺกรึสุ ครุํ กรึสุ มาเนสุ ปูเชสุ.

สรีรธาตุวิภาชนํ

[๒๓๖] อสฺโสสิ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสิ “ภควาปิ ขตฺติโย, อหมฺปิ ขตฺติโย, อหมฺปิ อรหามิ ภควโต สรีรานํ ภาคํ, อหมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี”ติ.

อสฺโสสุํ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข เวสาลิกา ลิจฺฉวี โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุํ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ.

อสฺโสสุํ โข กปิลวตฺถุวาสี สกฺยา “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข กปิลวตฺถุวาสี สกฺยา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุ “ภควา

อมฺหากํ ญาติเสฏฺโฐ, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ.

อสฺโสสุ์ โข อลฺลกปฺปกา พุลโย “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข อลฺลกปฺปกา พุลโย โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุ์ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม, ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ

อสฺโสสุ์ โข รามคามกา โกฬิยา “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข รามคามกา โกฬิยา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุ์ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ.

อสฺโสสิ โข เวฏฺฐทีปโก พฺราหฺมโณ “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข เวฏฺฐทีปโก พฺราหฺมโณ โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสิ “ภควาปิ ขตฺติโย, อหํ ปิสฺมิ พฺราหฺมโณ, อหมฺปิ อรหามิ ภควโต สรีรานํ ภาคํ, อหมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี”ติ.

อสฺโสสุ์ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา “ภควา กิร กุสินารายํ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา โกสินารกานํ มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสุ์ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานํ ภาคํ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานํ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ.

เอวํ วุตฺเต, โกสินารกา มลฺลา เต สนฺเธ คเณ เอตทโวจุ์ “ภควา อมฺหากํ คามกฺเขตฺเต ปรินิพฺพุโต, น มยํ ทสฺสาม ภควโต สรีรานํ ภาค”นฺติ.

[๒๓๗] เอวํ วุตฺเต, โทโณ พฺราหฺมโณ เต สนฺเธ คเณ เอตทโวจ

“สุณนฺตุ โภนฺโต มม เอกวาจํ
อมฺหาก. พุทฺโธ อหุ ขนฺติวาโท,
น หิ สาธุ, ยํ อุตฺตมปุคฺคลสฺส
สรีรภาเค สิยา สมฺปหาโร.

สพฺเพว โภนฺโต สหิตา สมคฺคา
สมฺโมทมานา กโรมฏฺฐ ภาเค,
วิตฺถาริกา โหนฺตุ ทิสาสุ ถูปา
พหู ชนา จกฺขุมโต ปสนฺนา”ติ.

[๒๓๘] “เตน หิ พฺราหฺมณ ตฺวญฺเญว ภควโต สรีรานิ อฏฺฐธา สมํ สวิภตฺตํ วิภชาหี”ติ. “เอวํ โภ, เอวํ โภ”ติ โข โทโณ พฺราหฺมโณ เตสํ สนฺธานํ

คณานำ ปฏิสฺสุตฺวา ภควโต สรีรานิ อฏฺฐธา สมำ สุวิภตฺตำ วิภชิตฺวา เต สำเฆ คเณ เอตทโวจ “อิมำ เม โภนฺโต ตุมฺพำ ททนฺตุ, อหมฺปิ ตุมฺพสฺส ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามี”ติ. อทำสุ โข เต โทณสฺส พฺราหฺมณสฺส ตุมฺพำ.

อสฺโสสุำ โข ปิปฺปลิวนิยา โมริยา “ภควา กิร กุสินารายำ ปรินิพฺพุโต”ติ. อถ โข ปิปฺปลิวนิยา โมริยา โกสินารกานำ มลฺลานำ ทูตำ ปาเหสุำ “ภควาปิ ขตฺติโย, มยมฺปิ ขตฺติยา, มยมฺปิ อรหาม ภควโต สรีรานำ ภาคำ, มยมฺปิ ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ กริสฺสามา”ติ. “นตฺถิ ภควโต สรีรานำ ภาโค, วิภตฺตานิ ภควโต สรีรานิ. อิโต องฺคารำ หรถา”ติ. เต ตโต องฺคารำ หรึสุ.

ธาตุถูปปูชา

[๒๓๙] อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ราชคเห ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิ. เวสาลิกาปิ ลิจฺฉวี เวสาลิยำ ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. กปิลวตฺถุวาสีปิ สกฺยา กปิลวตฺถุสฺมึ ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. อลฺลกปฺปกาปิ พุลโย อลฺลกปฺเป ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. รามคามกาปิ โกฬิยา รามคาเม ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. เวฏฺฐทีปโกปิ พฺราหฺมโณ เวฏฺฐทีเป ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิ. ปาเวยฺยกาปิ มลฺลา ปาวายำ ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. โกสินารกาปิ มลฺลา กุสินารายำ ภควโต สรีรานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. โทโณปิ พฺราหฺมโณ ตุมฺพสฺส ถูปญฺจ มหญฺจ อกาสิ. ปิปฺปลิวนิยาปิ โมริยา ปิปฺปลิวเน องฺคารานำ ถูปญฺจ มหญฺจ อกำสุ. อิติ อฏฺฐ สรีรถูปา นวโม ตุมฺพถูโป ทสโม องฺคารถูโป. เอวเมตำ ภูตปุพฺพนฺติ.

[๒๔๐]

อฏฺฐโทณำ จกฺขุมโต สรีรำ
สตฺตโทณำ ชมฺพุทีเป มเหนฺติ,
เอกญฺจ โทณำ ปุริสวรุตฺตมสฺส
รามคาเม นาคราชา มเหติ.

เอกา หิ ทาฐา ติทิเวหิ ปูชิตา
เอกา ปน คนฺธารปุเร มหียติ
กาลิงฺครญฺโญ วิชิเต ปุเนกำ,
เอกำ ปน นาคราชา มเหติ.

ตสฺเสว เตเชน อยำ วสุนฺธรา
อายาคเสฏฺเฐหิ มหี อลงฺกตา
เอวำ อิมำ จกฺขุมโต สรีรำ
สุสกฺกตำ สกฺกตสกฺกเตหิ.

เทวินฺทนาคินฺทนรินฺทปูชิโต
มนุสฺสินฺทเสฏฺเฐหิ ตเถว ปูชิโต
ตํ วนฺทถ ปญฺชลิกา ลภิตฺวา
พุทฺโธ หเว กปฺปสเตหิ ทุลฺลโภติ.

จตฺตาลีส สมา ทนฺตา เกสา โลมา จ สพฺพโส
เทวา หรึสุ เอเกกํ จกฺกวาฬปรมฺปราติ.

มหาปรินิพฺพานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํ.

จบพระสุตตันตปิฎก

อภิธมฺมมุขกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. พุทธานันตรายิกธรรม ๔

(พุทธวังสอัฏฐกถา)

พุทฺธานํ ชีวิตสฺส น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ,
พุทฺธานํ สพฺพญฺญุตญาณสฺส น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ,
พุทฺธานํ อภิหฏานํ จตุนฺนํ ปจฺจยานํ น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ,
พุทฺธานํ อสีติยา อนุพฺยญฺชนานํ พฺยามปฺปภาย วา น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ,
อิเมสํ จตุนฺนํ น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ, ตถา เต โหตุ.

๒. อาเวณิกคุณ ๑๘

(ชินาลังการฏีกา)

อตีตเสฺส พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณ,
อนาคตเสฺส พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณ,
ปจฺจุปฺปนฺนเสฺส พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณ
อิเมหิ ตีหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต
สพฺพ กายกมฺม ญาณปุพฺพงฺคม ญาณานุปริวตฺต,
สพฺพ วจีกมฺม ญาณปุพฺพงฺคม ญาณานุปริวตฺต,
สพฺพ มโนกมฺม ญาณปุพฺพงฺคม ญาณานุปริวตฺต,
อิเมหิ ฉหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต
นตฺถิ ฉนฺทสฺส หานิ, นตฺถิ ธมฺมเทสนาย หานิ, นตฺถิ วิริยสฺส หานิ,
นตฺถิ สมาธิสฺส หานิ, นตฺถิ ปญฺญาย หานิ, นตฺถิ วิมุตฺติยา หานิ,
อิเมหิ ทฺวาทสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต
นตฺถิ ทวา, นตฺถิ รวา, นตฺถิ อปฺผุฏ, นตฺถิ เวคายิตตฺต,
นตฺถิ อพฺยาวฏมโน, นตฺถิ อปฺปฏิสงฺขานุเปกฺขา,
อิเมหิ อฏฺจารสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต นโม.
สสทฺธมฺมนุกฺกโม สมฺมาสมฺพุทฺโธ สปริวารํ สญาติคณ รกฺขตุ ตํ จิรํ สทา.
สพฺพกามทโท โหตุ, ตุยฺหเมว จิรํ สทา.

ปุริตฺถสฺมึ เม พุทฺธเสฏฺโฐ สาริปุตฺโต จ ทกฺขิเณ
วามเกปิ โมคฺคลฺลาโน ปุรโต ปิฏฺกตฺยํ.

ปจฺฉิเม ตฺวานนฺโท จตุวีสา ขีณาสวา
สมนฺตา โลกปาลา จ อินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา.

เอเตสํ อานุภาเวน, สพฺเพ ภยา อุปทฺทวา
อเนกา อนฺตรายาปิ, วินสฺสนฺตุ อเสสโต.

อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ ปรูปกฺกเมน ตถาคตํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, อนุปกฺกเมน ภิกฺขเว ตถาคตา ปรินิพฺพายนฺติ.

ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ รตฺติมาภาติ จนฺทิมา
สนฺนทฺโธ ขตฺติโย ตปติ ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ.
อถ สพฺพมโหรตฺตึ พุทฺโธ ตปติ เตชสา
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา.
นาญฺญตฺร โพชฺฌา ตปสา นาญฺญตฺร อินฺทฺริยสํวรา
นาญฺญตฺร สพฺพนิสฺสคฺคา โสตฺถึ ปสฺสามิ ปาณินํ.

อภิธมฺมปิฏกปาฬิ
ธมฺมสงฺคณี จิตฺตุปฺปาทกณฺฑ
(เล่มที่ ๓๔/๑-๑๕๙)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. จิตฺตุปฺปาทกณฺฑ
กามาวจรกุสล ปทภาชนี

[๑] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา คนฺธารมฺมณํ วา รสารมฺมณํ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ วา ธมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, ปีติ โหติ, สุขํ โหติ, จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ, สทฺธินฺทฺริยํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ โหติ, สตินฺทฺริยํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ, สมฺมาวายาโม โหติ, สมฺมาสติ โหติ, สมฺมาสมาธิ โหติ, สทฺธาพลํ โหติ, วีริยพลํ โหติ, สติพลํ โหติ, สมาธิพลํ โหติ, ปญฺญาพลํ โหติ, หิริพลํ โหติ, โอตฺตปฺปพลํ โหติ, อโลโภ โหติ, อโทโส โหติ, อโมโห โหติ, อนภิชฺฌา โหติ, อพฺยาปาโท โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, หิรี โหติ, โอตฺตปฺปํ โหติ, กายปสฺสทฺธิ โหติ, จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ, กายลหุตา โหติ, จิตฺตลหุตา โหติ, กายมุทุตา โหติ, จิตฺตมุทุตา โหติ, กายกมฺมญฺญตา โหติ, จิตฺตกมฺมญฺญตา โหต, กายปาคุญฺญตา โหติ, จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ, กายุชุกตา โหติ, จิตฺตุชุกตา โหติ, สติ โหติ, สมฺปชญฺญํ โหติ, สมโถ โหต, วิปสฺสนา โหติ, ปคฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา กุสลา.

[๒] กตโม ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ อยํ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ.

[๓] กตมา ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ, เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ, เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ.

[๔] กตมา ตสฺมึ สมเย สญฺญา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สญฺญา โหติ.

[๕] กตมา ตสฺมึ สมเย เจตนา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชา เจตนา สญฺเจตนา สญฺเจตยิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย เจตนา โหติ.

[๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโน-วิญฺญาณธาตุ, อิทํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ โหติ.

[๗] กตโม ตสฺมึ สมเย วิตกฺโก โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป. อยํ ตสฺมึ สมเย วิตกฺโก โหติ.

[๘] กตโม ตสฺมึ สมเย วิจาโร โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย จาโร วิจาโร อนุวิจาโร อุปวิจาโร จิตฺตสฺส อนุสนฺธานตา อนุเปกฺขนตา. อยํ ตสฺมึ สมเย วิจาโร โหติ.

[๙] กตมา ตสฺมึ สมเย ปีติ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปีติ ปาโมชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อยํ ตสฺมึ สมเย ปีติ โหติ.

[๑๐] กตมํ ตสฺมึ สมเย สุขํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา, อิทํ ตสฺมึ สมเย สุขํ โหติ.

[๑๑] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ.

[๑๒] กตมํ ตสฺมึ สมเย สทฺธินฺทฺริยํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยํ สทฺธาพลํ, อิทํ ตสฺมึ สมเย สทฺธินฺทฺริยํ โหติ.

[๑๓] กตมํ ตสฺมึ สมเย วีริยินฺทฺริยํ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโม, อิทํ ตสฺมึ สมเย วีริยินฺทฺริยํ โหติ.

[๑๔] กตมํ ตสฺมึ สมเย สตินฺทฺริยํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ, อิทํ ตสฺมึ สมเย สตินฺทฺริยํ โหติ.

[๑๕] กตมำ ตสฺมึ สมเย สมาธินฺทฺริยำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ, อิทำ ตสฺมึ สมเย สมาธินฺทฺริยำ โหติ.

[๑๖] กตมำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญินฺทฺริยำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺจิ, อิทำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญินฺทฺริยำ โหติ.

[๑๗] กตมำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย จิตฺตำ มโน มานสำ หทยำ ปณฺฑรำ มโน มนายตนำ มนินฺทฺริยำ วิญฺญาณำ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ, อิทำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ.

[๑๘] กตมำ ตสฺมึ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา, อิทำ ตสฺมึ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยำ โหติ.

[๑๙] กตมำ ตสฺมึ สมเย ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ ? โย เตสำ อรูปีนำ ธมฺมานำ อายุ จิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตำ ชีวิตินฺทฺริยำ, อิทำ ตสฺมึ สมเย ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ.

[๒๐] กตมา ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺจิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺจิ. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺจิ โหติ.

[๒๑] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ.

[๒๒] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาวายาโม โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ วีริยพลำ สมฺมาวายาโม. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาวายาโม โหติ.

[๒๓] กตมา ตสฺมึ สมเย สมฺมาสติ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ

ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ. อยํ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสติ โหติ.

[๒๔] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาสมาธิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ. อยํ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสมาธิ โหติ.

[๒๕] กตมํ ตสฺมึ สมเย สทฺธาพลํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยํ สทฺธาพลํ, อิทํ ตสฺมึ สมเย สทฺธาพลํ โหติ.

[๒๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย วีริยพลํ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโม, อิทํ ตสฺมึ สมเย วีริยพลํ โหติ.

[๒๗] กตมํ ตสฺมึ สมเย สติพลํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ, อิทํ ตสฺมึ สมเย สติพลํ โหติ.

[๒๘] กตมํ ตสฺมึ สมเย สมาธิพลํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ, อิทํ ตสฺมึ สมเย สมาธิพลํ โหติ.

[๒๙] กตมํ ตสฺมึ สมเย ปญฺญาพลํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, อิทํ ตสฺมึ สมเย ปญฺญาพลํ โหติ.

[๓๐] กตมํ ตสฺมึ สมเย หิริพลํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย หิรียติ หิริยิตพฺเพน หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อิทํ ตสฺมึ สมเย หิริพลํ โหติ.

[๓๑] กตมํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปพลํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพน โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา , อิทํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปพลํ โหติ.

[๓๒] กตโม ตสฺมึ สมเย อโลโภ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโลโภ อลุพฺภนา อลุพฺภิตตฺตํ อสาราโค อสารชฺชนา อสารชฺชิตตฺตํ อนภิชฺฌา อโลโภ กุสลมูลํ.

อยํ ตสฺมึ สมเย อโลโภ โหติ.

[๓๓] กตโม ตสฺมึ สมเย อโทโส โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโทโส อทุสฺสนา อทุสฺสิตตฺตํ อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโช อโทโส กุสลมูลํ. อยํ ตสฺมึ สมเย อโทโส โหติ ?

[๓๔] กตโม ตสฺมึ สมเย อโมโห โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ อโมโห กุสลมูลํ. อยํ ตสฺมึ สมเย อโมโห โหติ.

[๓๕] กตมา ตสฺมึ สมเย อนภิชฺฌา โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโลโภ อลุพฺภนา อลุพฺภิตตฺตํ อสาราโค อสารชฺชนา อสารชฺชิตตฺตํ อนภิชฺฌา อโลโภ กุสลมูลํ. อยํ ตสฺมึ สมเย อนภิชฺฌา โหติ.

[๓๖] กตโม ตสฺมึ สมเย อพฺยาปาโท โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโทโส อทุสฺสนา อทุสฺสิตตฺตํ อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโช อโทโส กุสลมูลํ. อยํ ตสฺมึ สมเย อพฺยาปาโท โหติ.

[๓๗] กตมา ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อยํ ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ.

[๓๘] กตมา ตสฺมึ สมเย หิรี โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย หิรียติ หิริยิตพฺเพน หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา. อยํ ตสฺมึ สมเย หิรี โหติ.

[๓๙] กตมํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพน โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อิทํ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปํ โหติ.

[๔๐] กตมา ตสฺมึ สมเย กายปสฺสทฺธิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปสฺสทฺธิ ปฏิปสฺสทฺธิ ปสฺสมฺภนา ปฏิปสฺสมฺภนา ปฏิปสฺสมฺภิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย กายปสฺสทฺธิ โหติ.

[๔๑] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปสฺสทฺธิ ปฏิปสฺสทฺธิ ปสฺสมฺภนา ปฏิปสฺสมฺภนา ปฏิปสฺสมฺภิตตฺตํ. อยํ

ตสฺมึ สมเย จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ.

[๔๒] กตมา ตสฺมึ สมเย กายลหุตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส ลหุตา ลหุปริณามตา อทนฺธนตา อวิตฺถนตา. อยํ ตสฺมึ สมเย กายลหุตา โหติ.

[๔๓] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตลหุตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ลหุตา ลหุปริณามตา อทนฺธนตา อวิตฺถนตา. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตลหุตา โหติ.

[๔๔] กตมา ตสฺมึ สมเย กายมุทุตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส มุทุตา มทฺทวตา อกกฺขฬตา อกถินตา, อยํ ตสฺมึ สมเย กายมุทุตา โหติ.

[๔๕] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตมุทุตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส มุทุตา มทฺทวตา อกกฺขฬตา อกถินตา. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตมุทุตา โหติ.

[๔๖] กตมา ตสฺมึ สมเย กายกมฺมญฺญตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส กมฺมญฺญตา กมฺมญฺญตฺตํ กมฺมญฺญภาโว. อยํ ตสฺมึ สมเย กายกมฺมญฺญตา โหติ.

[๔๗] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตกมฺมญฺญตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส กมฺมญฺญตา กมฺมญฺญตฺตํ กมฺมญฺญภาโว. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตกมฺมญฺญตา โหติ.

[๔๘] กตมา ตสฺมึ สมเย กายปาคุญฺญตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปคุณตา ปคุณตฺตํ ปคุณภาโว. อยํ ตสฺมึ สมเย กายปาคุญฺญตา โหติ.

[๔๙] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปคุณตา ปคุณตฺตํ ปคุณภาโว. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ.

[๕๐] กตมา ตสฺมึ สมเย กายุชุกตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺธสฺส สญฺญากฺขนฺธสฺส สงฺขารกฺขนฺธสฺส อุชุตา อุชุกตา อชิมฺหตา อวงฺกตา อกุฏิลตา. อยํ ตสฺมึ สมเย กายุชุกตา โหติ.

[๕๑] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตุชุกตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุชุตา อุชุกตา อชิมฺหตา อวงฺกตา อกุฏิลตา. อยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตุชุกตา โหติ.

[๕๒] กตมา ตสฺมึ สมเย สติ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ

สติพลำ สมฺมาสติ. อยำ ตสฺมึ สมเย สติ โหติ.

[๕๓] กตมำ ตสฺมึ สมเย สมฺปชญฺญำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, อิทำ ตสฺมึ สมเย สมฺปชญฺญำ โหติ.

[๕๔] กตโม ตสฺมึ สมเย สมโถ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ. อยำ ตสฺมึ สมเย สมโถ โหติ.

[๕๕] กตมา ตสฺมึ สมเย วิปสฺสนา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ , อยำ ตสฺมึ สมเย วิปสฺสนา โหติ.

[๕๖] กตโม ตสฺมึ สมเย ปคฺคาโห โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ วีริยพลำ สมฺมาวายาโม. อยำ ตสฺมึ สมเย ปคฺคาโห โหติ.

[๕๗] กตโม ตสฺมึ สมเย อวิกฺเขโป โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ. อยำ ตสฺมึ สมเย อวิกฺเขโป โหติ.

เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา กุสลา.

ปทภาชนียำ. ปฐมภาณวาโร. โกฏฺฐาสวาโร

[๕๘] ตสฺมึ โข ปน สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ, ทฺวายตนานิ โหนฺติ, เทฺว ธาตุโย โหนฺติ, ตโย อาหารา โหนฺติ, อฏฺฐินฺทฺริยานิ โหนฺติ, ปญฺจงฺคิกำ ฌานำ โหติ , ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ, สตฺต พลานิ โหนฺติ, ตโย เหตู โหนฺติ, เอโก ผสฺโส โหติ, เอกา เวทนา โหติ, เอกา สญฺญา โหติ, เอกา เจตนา โหติ, เอกำ จิตฺตำ โหติ, เอโก เวทนากฺขนฺโธ โหติ, เอโก สญฺญากฺขนฺโธ โหติ, เอโก สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ, เอโก วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ, เอกำ มนายตนำ โหติ, เอกำ

มนินฺทฺริยํ โหติ, เอกา มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ, เอกํ ธมฺมายตนํ โหติ, เอกา ธมฺมธาตุ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา, อิเม ธมฺมา กุสลา.

[๕๙] กตเม ตสฺมึ สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

[๖๐] กตโม ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺโธ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺโธ โหติ.

[๖๑] กตโม ตสฺมึ สมเย สญฺญากฺขนฺโธ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สญฺญากฺขนฺโธ โหติ.

[๖๒] กตโม ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ? ผสฺโส เจตนา วิตกฺโก วิจาโร ปีติ จิตฺตสฺเสกคฺคตา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อโลโภ อโทโส อโมโห อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐิ หิรี โอตฺตปฺปํ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา สติ สมฺปชญฺญํ สมโถ วิปสฺสนา ปคฺคาโห อวิกฺเขโป เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา ฐเปตฺวา เวทนากฺขนฺธํ ฐเปตฺวา สญฺญากฺขนฺธํ ฐเปตฺวา วิญฺญาณกฺขนฺธํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ.

[๖๓] กตโม ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ. อิเม ตสฺมึ สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ.

[๖๔] กตมานิ ตสฺมึ สมเย ทฺวายตนานิ โหนฺติ ? มนายตนํ ธมฺมายตนํ.

[๖๕] กตมํ ตสฺมึ สมเย มนายตนํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อิทํ ตสฺมึ สมเย มนายตนํ โหติ.

[๖๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย ธมฺมายตนํ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ ตสฺมึ สมเย ธมฺมายตนํ โหติ.

อิมานิ ตสฺมึ สมเย ทฺวายตนานิ โหนฺติ.

[๖๗] กตมา ตสฺมึ สมเย เทฺว ธาตุโย โหนฺติ ? มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ.

[๖๘] กตมา ตสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ ตสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ.

[๖๙] กตมา ตสฺมึ สมเย ธมฺมธาตุ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อยํ ตสฺมึ สมเย ธมฺมธาตุ โหติ. อิมา ตสฺมึ สมเย เทฺว ธาตุโย โหนฺติ.

[๗๐] กตเม ตสฺมึ สมเย ตโย อาหารา โหนฺติ ? ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร วิญฺญาณาหาโร.

[๗๑] กตโม ตสฺมึ สมเย ผสฺสาหาโร โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย ผสฺสาหาโร โหติ.

[๗๒] กตโม ตสฺมึ สมเย มโนสญฺเจตนาหาโร โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา เจตยิตตฺตํ อยํ ตสฺมึ สมเย มโนสญฺเจตนาหาโร โหติ.

[๗๓] กตโม ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณาหาโร โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ อยํ ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณาหาโร โหติ. อิเม ตสฺมึ สมเย ตโย อาหารา โหนฺติ.

[๗๔] กตมานิ ตสฺมึ สมเย อฏฺจินฺทฺริยานิ โหนฺติ ? สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ.

[๗๕] กตมํ ตสฺมึ สมเย สทฺธินฺทฺริยํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยํ สทฺธาพลํ. อิทํ ตสฺมึ สมเย สทฺธินฺทฺริยํ โหติ.

[๗๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย วีริยินฺทฺริยํ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโม. อิทํ ตสฺมึ สมเย วีริยินฺทฺริยํ โหติ.

[๗๗] กตมํ ตสฺมึ สมเย สตินฺทฺริยํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ. อิทํ ตสฺมึ สมเย สตินฺทฺริยํ โหติ.

[๗๘] กตมํ ตสฺมึ สมเย สมาธินฺทฺริยํ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ. อิทํ ตสฺมึ สมเย สมาธินฺทฺริยํ โหติ.

[๗๙] กตมำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญินฺทฺริยำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญินฺทฺริยำ โหติ.

[๘๐] กตมำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย จิตฺตำ มโน มานสำ หทยำ ปณฺฑรำ มโน มนายตนำ มนินฺทฺริยำ วิญฺญาณำ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อิทำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ.

[๘๑] กตมำ ตสฺมึ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อิทำ ตสฺมึ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยำ โหติ.

[๘๒] กตมำ ตสฺมึ สมเย ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ ? โย เตสำ อรูปีนำ ธมฺมานำ อายุ จิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตำ ชีวิตินฺทฺริยำ. อิทำ ตสฺมึ สมเย ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ

อิมานิ ตสฺมึ สมเย อฏฺฐินฺทฺริยานิ โหนฺติ.

[๘๓] กตมำ ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกำ ฌานำ โหติ ? วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขำ จิตฺตสฺเสกคฺคตา.

[๘๔] กตโม ตสฺมึ สมเย วิตกฺโก โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป. อยำ ตสฺมึ สมเย วิตกฺโก โหติ.

[๘๕] กตโม ตสฺมึ สมเย วิจาโร โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย จาโร วิจาโร อนุวิจาโร อุปวิจาโร จิตฺตสฺส อนุสนฺธานตา อนุเปกฺขนตา. อยำ ตสฺมึ สมเย วิจาโร โหติ.

[๘๖] กตมา ตสฺมึ สมเย ปีติ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปีติ ปาโมชฺชำ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยำ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อยำ ตสฺมึ สมเย ปีติ โหติ.

[๘๗] กตมำ ตสฺมึ สมเย สุขำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย เจตสิกำ สาตำ เจตสิกำ สุขำ เจโตสมฺผสฺสชำ สาตำ สุขำ เวทยิตำ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อิทำ ตสฺมึ สมเย สุขำ โหติ.

[๘๘] กตมา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ

สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ. อยำ ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ.

อิทำ ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิกำ ฌานำ โหติ.

[๘๙] กตโม ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ ? สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๙๐] กตมา ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ.

[๙๑] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ.

[๙๒] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาวายาโม โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ วีริยพลำ สมฺมาวายาโม. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาวายาโม โหติ.

[๙๓] กตมา ตสฺมึ สมเย สมฺมาสติ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยำ สติพลำ สมฺมาสติ. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสติ โหติ.

[๙๔] กตโม ตสฺมึ สมเย สมฺมาสมาธิ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ. อยำ ตสฺมึ สมเย สมฺมาสมาธิ โหติ.

อยำ ตสฺมึ สมเย ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ.

[๙๕] กตมานิ ตสฺมึ สมเย สตฺต พลานิ โหนฺติ ? สทฺธาพลำ วีริยพลำ สติพลำ สมาธิพลำ ปญฺญาพลำ หิริพลำ โอตฺตปฺปพลำ.

[๙๖] กตมำ ตสฺมึ สมเย สทฺธาพลำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยำ สทฺธาพลำ. อิทำ ตสฺมึ สมเย สทฺธาพลำ โหติ.

[๙๗] กตมำ ตสฺมึ สมเย วีริยพลำ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ

วีริยพลำ สมฺมาวายาโม. อิทำ ตสฺมึ สมเย วีริยพลำ โหติ.

[๙๘] กตมำ ตสฺมึ สมเย สติพลำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยำ สติพลำ สมฺมาสติ. อิทำ ตสฺมึ สมเย สติพลำ โหติ.

[๙๙] กตมำ ตสฺมึ สมเย สมาธิพลำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย จิตฺตสฺส จิติ สณฺจิติ อวฏฺจิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธิ. อิทำ ตสฺมึ สมเย สมาธิพลำ โหติ.

[๑๐๐] กตมำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญาพลำ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจำ โกสลฺลำ เนปุญฺญำ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญำ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยำ ปญฺญาพลำ ปญฺญาสตฺถำ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนำ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺจิ. อิทำ ตสฺมึ สมเย ปญฺญาพลำ โหติ.

[๑๐๑] กตมำ ตสฺมึ สมเย หิริพลำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย หิรียติ หิริยิตพฺเพน หิรียติ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ สมาปตฺติยา. อิทำ ตสฺมึ สมเย หิริพลำ โหติ.

[๑๐๒] กตมำ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปพลำ โหติ ? ยำ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิตพฺเพน โอตฺตปฺปติ ปาปกานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ สมาปตฺติยา. อิทำ ตสฺมึ สมเย โอตฺตปฺปพลำ โหติ. อิมานิ ตสฺมึ สมเย สตฺต พลานิ โหนฺติ.

[๑๐๓] กตเม ตสฺมึ สมเย ตโย เหตู โหนฺติ ? อโลโภ อโทโส อโมโห.

[๑๐๔] กตโม ตสฺมึ สมเย อโลโภ โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโลโภ อลุพฺภนา อลุพฺภิตตฺตำ อสาราโค อสารชฺชนา อสารชฺชิตตฺตำ อนภิชฺฌา อโลโภ กุสลมูลำ อยำ ตสฺมึ สมเย อโลโภ โหติ.

[๑๐๕] กตโม ตสฺมึ สมเย อโทโส โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย อโทโส อทุสฺสนา อทุสฺสิตตฺตำ อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโช อโทโส กุสลมูลำ อยำ ตสฺมึ สมเย อโทโส โหติ.

[๑๐๖] กตโม ตสฺมึ สมเย อโมโห โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺจิ อยำ ตสฺมึ สมเย อโมโห โหติ. อิเม ตสฺมึ สมเย ตโย เหตู โหนฺติ.

[๑๐๗] กตโม ตสฺมึ สมเย เอโก ผสฺโส โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ผุสนา สำผุสนา สำผุสิตตฺตำ. อยำ ตสฺมึ สมเย เอโก ผสฺโส โหติ.

[๑๐๘] กตมา ตสฺมึ สมเย เอกา เวทนา โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย เอกา เวทนา โหติ.

[๑๐๙] กตมา ตสฺมึ สมเย เอกา สญฺญา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ อยํ ตสฺมึ สมเย เอกา สญฺญา โหติ.

[๑๑๐] กตมา ตสฺมึ สมเย เอกา เจตนา โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สญฺเจตนา เจตยิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอกา เจตนา โหติ.

[๑๑๑] กตมํ ตสฺมึ สมเย เอกํ จิตฺตํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อิทํ ตสฺมึ สมเย เอกํ จิตฺตํ โหติ.

[๑๑๒] กตโม ตสฺมึ สมเย เอโก เวทนากฺขนฺโธ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย เอโก เวทนากฺขนฺโธ โหติ.

[๑๑๓] กตโม ตสฺมึ สมเย เอโก สญฺญากฺขนฺโธ โหติ ? ยา ตสฺมึ สมเย สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอโก สญฺญากฺขนฺโธ โหติ.

[๑๑๔] กตโม ตสฺมึ สมเย เอโก สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ? ผสฺโส เจตนา วิตกฺโก วิจาโร ปีติ จิตฺตสฺเสกคฺคตา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อโลโภ อโทโส อโมโห อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐิ หิรี โอตฺตปฺปํ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา สติ สมฺปชญฺญํ สมโถ วิปสฺสนา ปคฺคาโห อวิกฺเขโป เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา จเปตฺวา เวทนากฺขนฺธํ จเปตฺวา สญฺญากฺขนฺธํ จเปตฺวา วิญฺญาณกฺขนฺธํ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอโก สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ.

[๑๑๕] กตโม ตสฺมึ สมเย เอโก วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอโก วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ.

[๑๑๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย เอกํ มนายตนํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ

ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อิทํ ตสฺมึ สมเย เอกํ มนายตนํ โหติ.

[๑๑๗] กตมํ ตสฺมึ สมเย เอกํ มนินฺทฺริยํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อิทํ ตสฺมึ สมเย เอกํ มนินฺทฺริยํ โหติ.

[๑๑๘] กตมา ตสฺมึ สมเย เอกา มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอกา มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ.

[๑๑๙] กตมํ ตสฺมึ สมเย เอกํ ธมฺมายตนํ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทํ ตสฺมึ สมเย เอกํ ธมฺมายตนํ โหติ.

[๑๒๐] กตมา ตสฺมึ สมเย เอกา ธมฺมธาตุ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อยํ ตสฺมึ สมเย เอกา ธมฺมธาตุ โหติ.

เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา.

โกฏฺฐาสวาโร. สุญฺญตวาโร.

[๑๒๑] ตสฺมึ โข ปน สมเย ธมฺมา โหนฺติ, ขนฺธา โหนฺติ, อายตนานิ โหนฺติ, ธาตุโย โหนฺติ, อาหารา โหนฺติ, อินฺทฺริยานิ โหนฺติ, ฌานํ โหติ, มคฺโค โหติ, พลานิ โหนฺติ, เหตู โหนฺติ , ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, เวทนากฺขนฺโธ โหติ, สญฺญากฺขนฺโธ โหติ, สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ, วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ, มนายตนํ โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ, ธมฺมายตนํ โหติ, ธมฺมธาตุ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา.

[๑๒๒] กตเม ตสฺมึ สมเย ธมฺมา โหนฺติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. อิเม ตสฺมึ สมเย ธมฺมา โหนฺติ.

[๑๒๓] กตเม ตสฺมึ สมเย ขนฺธา โหนฺติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. อิเม ตสฺมึ สมเย ขนฺธา โหนฺติ.

[๑๒๔] กตมานิ ตสฺมึ สมเย อายตนานิ โหนฺติ ? มนายตนํ ธมฺมายตนํ. อิมานิ ตสฺมึ สมเย อายตนานิ โหนฺติ.

[๑๒๕] กตมา ตสฺมึ สมเย ธาตุโย โหนฺติ ? มโนวิญฺญาณธาตุ ธมฺมธาตุ. อิมา ตสฺมึ สมเย ธาตุโย โหนฺติ.

[๑๒๖] กตเม ตสฺมึ สมเย อาหารา โหนฺติ ? ผสฺสาหาโร มโนสญฺเจตนาหาโร

วิญฺญาณาหาโร. อิเม ตสฺมึ สมเย อาหารา โหนฺติ.

[๑๒๗] กตมานิ ตสฺมึ สมเย อินฺทฺริยานิ โหนฺติ ? สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อิมานิ ตสฺมึ สมเย อินฺทฺริยานิ โหนฺติ.

[๑๒๘] กตมํ ตสฺมึ สมเย ฌานํ โหติ ? วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺเสกคฺคตา. อิทํ ตสฺมึ สมเย ฌานํ โหติ.

[๑๒๙] กตโม ตสฺมึ สมเย มคฺโค โหติ ? สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อยํ ตสฺมึ สมเย มคฺโค โหติ.

[๑๓๐] กตมานิ ตสฺมึ สมเย พลานิ โหนฺติ ? สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ. อิมานิ ตสฺมึ สมเย พลานิ โหนฺติ.

[๑๓๑] กตเม ตสฺมึ สมเย เหตู โหนฺติ ? อโลโภ อโทโส อโมโห. อิเม ตสฺมึ สมเย เหตู โหนฺติ.

[๑๓๒] กตโม ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ.

[๑๓๓] กตมา ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ.

[๑๓๔] กตมา ตสฺมึ สมเย สญฺญา โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย สญฺญา โหติ.

[๑๓๕] กตมา ตสฺมึ สมเย เจตนา โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย เจตนา โหติ ?

[๑๓๖] กตมํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ โหติ ... อิทํ ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ โหติ.

[๑๓๗] กตโม ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺโธ โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย เวทนากฺขนฺโธ โหติ.

[๑๓๘] กตโม ตสฺมึ สมเย สญฺญากฺขนฺโธ โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย สญฺญากฺขนฺโธ โหติ.

[๑๓๙] กตโม ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ.

[๑๔๐] กตโม ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ ... อยํ ตสฺมึ สมเย วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ.

[๑๔๑] กตมํ ตสฺมึ สมเย มนายตนํ โหติ ... อิทํ ตสฺมึ สมเย มนายตนํ โหติ.

[๑๔๒] กตมำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ ... อิทำ ตสฺมึ สมเย มนินฺทฺริยำ โหติ.

[๑๔๓] กตมา ตสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ ... อยำ ตสฺมึ สมเย มโนวิญฺญาณธาตุ โหติ.

[๑๔๔] กตมำ ตสฺมึ สมเย ธมฺมายตนำ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อิทำ ตสฺมึ สมเย ธมฺมายตนำ โหติ.

[๑๔๕] กตมา ตสฺมึ สมเย ธมฺมธาตุ โหติ ? เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ. อยำ ตสฺมึ สมเย ธมฺมธาตุ โหติ.

เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา.

สุญฺญตวาโร.

ปฐมำ จิตฺตำ.

[๑๔๖] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรำ กุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ โสมนสฺสสหคตำ ญาณสมฺปยุตฺตำ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณำ วา ... ธมฺมารมฺมณำ วา. ยำ ยำ วา ปนารพฺภ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ... อวิกฺเขโป โหติ ... อิเม ธมฺมา กุสลา.

ทุติยำ จิตฺตำ.

[๑๔๗] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรำ กุสลำ จิตฺตำ อุปฺปนฺนำ โหติ โสมนสฺสสหคตำ ญาณวิปฺปยุตฺตำ รูปารมฺมณำ วา สทฺทารมฺมณำ วา คนฺธารมฺมณำ วา รสารมฺมณำ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณำ วา ธมฺมารมฺมณำ วา, ยำ ยำ วา ปนารพฺภ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตำ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, ปีติ โหติ, สุขำ โหติ, จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ, สทฺธินฺทฺริยำ โหติ, วีริยินฺทฺริยำ โหติ, สตินฺทฺริยำ โหติ, สมาธินฺทฺริยำ โหติ, มนินฺทฺริยำ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยำ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยำ โหติ, สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ, สมฺมาวายาโม โหติ, สมฺมาสติ โหติ, สมฺมาสมาธิ โหติ, สทฺธาพลำ โหติ, วีริยพลำ โหติ, สติพลำ โหติ, สมาธิพลำ โหติ, หิริพลำ โหติ, โอตฺตปฺปพลำ โหติ, อโลโภ โหติ, อโทโส โหติ, อนภิชฺฌา โหติ, อพฺยาปาโท โหติ, หิรี โหติ, โอตฺตปฺปำ โหติ, กายปสฺสทฺธิ โหติ, จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ, กายลหุตา โหติ, จิตฺตลหุตา โหติ, กายมุทุตา โหติ, จิตฺตมุทุตา โหติ, กายกมฺมญฺญตา โหติ, จิตฺตกมฺมญฺญตา โหติ, กายปาคุญฺญตา โหติ, จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ, กายุชุกตา โหติ, จิตฺตุชุกตา โหติ, สติ โหติ, สมโถ โหติ, ปคฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ

ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ฯเปฯ.

ตสฺมึ โข ปน สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ, ทฺวายตนานิ โหนฺติ, เทฺว ธาตุโย โหนฺติ, ตโย อาหารา โหนฺติ, สตฺตินฺทฺริยานิ โหนฺติ, ปญฺจงฺคิกํ ฌานํ โหติ, จตุรงฺคิโก มคฺโค โหติ, ฉ พลานิ โหนฺติ, เทฺว เหตู โหนฺติ, เอโก ผสฺโส โหติ, ฯเปฯ เอกํ ธมฺมายตนํ โหติ, เอกา ธมฺมธาตุ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ...

[๑๔๘] กตโม ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ? ผสฺโส เจตนา วิตกฺโก วิจาโร ปีติ จิตฺตสฺเสกคฺคตา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อโลโภ อโทโส อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท หิรี โอตฺตปฺปํ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา สติ สมโถ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป. เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา จเปตฺวา เวทนากฺขนฺธํ จเปตฺวา สญฺญากฺขนฺธํ จเปตฺวา วิญฺญาณกฺขนฺธํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ, ฯเปฯ อิเม ธมฺมา กุสลา.

ตติยํ จิตฺตํ.

[๑๔๙] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ... ธมฺมารมฺมณํ วา. ยํ ยํ วา ปนารพฺภ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ. ฯเปฯ อวิกฺเขโป โหติ, ... อิเม ธมฺมา กุสลา.

จตุตฺถํ จิตฺตํ.

[๑๕๐] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา คนฺธารมฺมณํ วา รสารมฺมณํ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ วา ธมฺมารมฺมณํ วา. ยํ ยํ วา ปนารพฺภ. ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ, สทฺธินฺทฺริยํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ โหติ, สตินฺทฺริยํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ, สมฺมาวายาโม โหติ, สมฺมาสติ โหติ, สมฺมาสมาธิ โหติ, สทฺธาพลํ โหติ, วีริยพลํ โหติ, สติพลํ โหติ, สมาธิพลํ โหติ, ปญฺญาพลํ โหต,

หิริพลํ โหติ, โอตฺตปฺปพลํ โหติ, อโลโภ โหติ, อโทโส โหติ, อโมโห โหติ, อนภิชฺฌา โหติ, อพฺยาปาโท โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, หิรี โหติ, โอตฺตปฺปํ โหติ, กายปสฺสทฺธิ โหติ, จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ, กายลหุตา โหติ, จิตฺตลหุตา โหติ, กายมุทุตา โหติ, จิตฺตมุทุตา โหติ, กายกมฺมญฺญตา โหติ, จิตฺตกมฺมญฺญตา โหติ, กายปาคุญฺญตา โหติ, จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ, กายุชุกตา โหติ, จิตฺตุชุกตา โหติ, สติ โหติ, สมฺปชญฺญํ โหติ, สมโถ โหติ, วิปสฺสนา โหติ, ปคฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา.

[๑๕๑] กตโม ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ? โย ตสฺมึ สมเย ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมผุสิตตฺตํ อยํ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ.

[๑๕๒] กตมา ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ-สมฺผสฺสชํ เจตสิกํ, เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย เวทนา โหติ ...

[๑๕๓] กตมา ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ, เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อยํ ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขา โหติ ...

[๑๕๔] กตมํ ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ ? ยํ ตสฺมึ สมเย เจตสิกํ, เนว สาตํ นาสาตํ เจโตสมฺผสฺสชํ อทุกฺขมสุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺผสฺสชา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิทํ ตสฺมึ สมเย อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ. ฯเปฯ เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ...

ตสฺมึ โข ปน สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ, ทฺวายตนานิ โหนฺติ, เทฺว ธาตุโย โหนฺติ, ตโย อาหารา โหนฺติ, อฏฺฐินฺทฺริยานิ โหนฺต, จตุรงฺคิกํ ฌานํ โหติ, ปญฺจงฺคิโก มคฺโค โหติ, สตฺต พลานิ โหนฺติ, ตโย เหตู โหนฺติ, เอโก ผสฺโส โหติ. ฯเปฯ เอกํ ธมฺมายตนํ โหต, เอกา ธมฺมธาตุ โหติ, เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ...

[๑๕๕] กตโม ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ? ผสฺโส เจตนา วิตกฺโก วิจาโร จิตฺตสฺเสกคฺคตา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อโลโภ อโทโส อโมโห อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐิ หิรี โอตฺตปฺปํ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา สติ

สมฺปชญฺญํ สมโถ วิปสฺสนา ปคฺคาโห อวิกฺเขโป. เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา จเปตฺวา เวทนากฺขนฺธํ จเปตฺวา สญฺญากฺขนฺธํ จเปตฺวา วิญฺญาณกฺขนฺธํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ. ... อิเม ธมฺมา กุสลา.

ปญฺจมํ จิตฺตํ.

[๑๕๖] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ... ธมฺมารมฺมณํ วา. ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหต. ... อวิกฺเขโป โหติ ... อิเม ธมฺมา กุสลา.

ฉฏฺฐํ จิตฺตํ.

[๑๕๗] กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา คนฺธารมฺมณํ วา รสารมฺมณํ วา โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ วา ธมฺมารมฺมณํ วา. ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ, เวทนา โหติ, สญฺญา โหติ, เจตนา โหติ, จิตฺตํ โหติ, วิตกฺโก โหติ, วิจาโร โหติ, อุเปกฺขา โหติ, จิตฺตสฺเสกคฺคตา โหติ, สทฺธินฺทฺริยํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ โหติ, สตินฺทฺริยํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ โหติ, มนินฺทฺริยํ โหติ, อุเปกฺขินฺทฺริยํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ โหติ, สมฺมาสงฺกปฺโป โหติ, สมฺมาวายาโม โหติ, สมฺมาสติ โหติ, สมฺมาสมาธิ โหติ, สทฺธาพลํ โหติ, วีริยพลํ โหติ, สติพลํ โหติ, สมาธิพลํ โหติ, หิริพลํ โหติ, โอตฺตปฺปพลํ โหติ, อโลโภ โหติ, อโทโส โหติ, อนภิชฺฌา โหติ, อพฺยาปาโท โหต, หิรี โหติ, โอตฺตปฺปํ โหติ, กายปสฺสทฺธิ โหติ, จิตฺตปสฺสทฺธิ โหติ, กายลหุตา โหติ, จิตฺตลหุตา โหติ, กายมุทุตา โหติ, จิตฺตมุทุตา โหติ, กายกมฺมญฺญตา โหติ, จิตฺตกมฺมญฺญตา โหติ, กายปาคุญฺญตา โหติ, จิตฺตปาคุญฺญตา โหติ, กายุชุกตา โหติ, จิตฺตุชุกตา โหติ, สติ โหติ, สมโถ โหติ, ปคฺคาโห โหติ, อวิกฺเขโป โหติ. เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ...

ตสฺมึ โข ปน สมเย จตฺตาโร ขนฺธา โหนฺติ, ทฺวายตนานิ โหนฺติ, เทฺว ธาตุโย โหนฺติ, ตโย อาหารา โหนฺติ, สตฺตินฺทฺริยานิ โหนฺติ, จตฺรงฺคิกํ ฌานํ โหติ, จตฺรงฺคิโก มคฺโค โหติ, ฉ พลานิ โหนฺติ, เทฺว เหตู โหนฺต, เอโก ผสฺโส โหติ. ... เอกํ ธมฺมายตนํ โหติ, เอกา ธมฺมธาตุ โหติ. เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา. อิเม ธมฺมา กุสลา ...

[๑๕๘] **กตโม ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ? ผสฺโส เจตนา วิตกฺโก วิจาโร จิตฺตสฺเสกคฺคตา สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อโลโภ อโทโส อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท หิรี โอตฺตปฺปํ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา สติ สมโถ ปคฺคาโห อวิกฺเขโป. เย วา ปน ตสฺมึ สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา อรูปิโน ธมฺมา จเปตฺวา เวทนากฺขนฺธํ จเปตฺวา สญฺญากฺขนฺธํ จเปตฺวา วิญฺญาณกฺขนฺธํ. อยํ ตสฺมึ สมเย สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ. ... อิเม ธมฺมา กุสลา.**

สตฺตมํ จิตฺตํ.

[๑๕๙] **กตเม ธมฺมา กุสลา ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาเรน รูปารมฺมณํ วา ... ธมฺมารมฺมณํ วา. ยํ ยํ วา ปนารพฺภ, ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ ... อวิกฺเขโป โหติ. ... อิเม ธมฺมา กุสลา.**

อฏฺฐมํ จิตฺตํ.

อฏฺฐ กามาวจรมหากุสลจิตฺตานิ.

ทุติยภาณวาโร.

อภิธมฺมปิฏกปาฬิ
ปฏฺฐาน ปจฺจยุทฺเทส ปจฺจยนิทฺเทส
(เล่มที่ ๓๔/๑-๒๔)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

มหาปฏฺฐานุทฺเทส

เหตุปจฺจโย, อารมฺมณปจฺจโย, อธิปติปจฺจโย, อนนฺตรปจฺจโย, สมนนฺตรปจฺจโย, สหชาตปจฺจโย, อญฺญมญฺญปจฺจโย, นิสฺสยปจฺจโย, อุปนิสฺสยปจฺจโย, ปุเรชาตปจฺจโย, ปจฺฉาชาตปจฺจโย, อาเสวนปจฺจโย, กมฺมปจฺจโย, วิปากปจฺจโย, อาหารปจฺจโย, อินฺทฺริยปจฺจโย, ฌานปจฺจโย, มคฺคปจฺจโย, สมฺปยุตฺตปจฺจโย, วิปฺปยุตฺตปจฺจโย, อตฺถิปจฺจโย, นตฺถิปจฺจโย, วิคตปจฺจโย, อวิคตปจฺจโย.

มหาปฏฺฐานนิทฺเทส

[๑] **เหตุปจฺจโยติ :-** เหตุ เหตุสมฺปยุตฺตกานำ ธมฺมานำ ตำสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานำ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒] **อารมฺมณปจฺจโยติ :-** รูปายตนำ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, สทฺทายตนำ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, คนฺธายตนำ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, รสายตนำ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, โผฏฺฐพฺพายตนำ กายวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, รูปายตนำ สทฺทายตนำ คนฺธายตนำ รสายตนำ โผฏฺฐพฺพายตนำ มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย, สพฺเพ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย. ยำ ยำ ธมฺมำ อารพฺภ เย เย ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา, เต เต ธมฺมา เตสำ เตสำ ธมฺมานำ อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๓] **อธิปติปจฺจโยติ :-** ฉนฺทาธิปติ ฉนฺทสมฺปยุตฺตกานำ ธมฺมานำ ตำสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานำ อธิปติปจฺจเยน ปจฺจโย, วีริยาธิปติ วีริยสมฺปยุตฺตกานำ ธมฺมานำ ตำ

สมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ อธิปติปจฺจเยน ปจฺจโย, จิตฺตาธิปติ จิตฺตสมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ ตสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ อธิปติปจฺจเยน ปจฺจโย, วีมํสาธิปติ วีมํสสมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ ตสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ อธิปติปจฺจเยน ปจฺจโย, ยํ ยํ ธมฺมํ ครุ กตฺวา เย เย ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา, เต เต ธมฺมา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ อธิปติปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๔] **อนนฺตรปจฺจโยติ :-** จกฺขุวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมามโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, กายวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย,

ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, เยสํ เยสํ ธมฺมานํ อนนฺตรา เย เย ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา เต เต ธมฺมา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๕] **สมนนฺตรปจฺจโยติ :-** จกฺขุวิญฺญาณธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตสมฺปยุตฺตกา จ

ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตวิญฺญาณธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานวิญฺญาณธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, กายวิญฺญาณธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนธาตุ ตำสมฺปยุตฺตกา จ ธมฺมา มโนวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย,

ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ กุสลานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ อพฺยากตานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ อพฺยากตานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ อพฺยากตานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ กุสลานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานำ ปจฺฉิมานำ อกุสลานำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย, เยสำ เยสำ ธมฺมานำ สมนนฺตรา เย เย ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา, เต เต ธมฺมา เตสำ เตสำ ธมฺมานำ สมนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๖] **สหชาตปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ธมฺมา อรูปิโน อญฺญมญฺญำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, โอกฺกนฺติกฺขเณ นามรูปำ อญฺญมญฺญำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา จิตฺตสมุฏฺฐานานำ รูปานำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, มหาภูตา อุปาทารูปานำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, รูปิโน ธมฺมา อรูปีนำ ธมฺมานำ กญฺจิ กาลำ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, กญฺจิ กาลำ นสหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๗] **อญฺญมญฺญปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญปจฺจเยน ปจฺจโย, จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญปจฺจเยน ปจฺจโย, โอกฺกนฺติกฺขเณ นามรูปำ อญฺญมญฺญปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๘] **นิสฺสยปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, โอกฺกนฺติกฺขเณ นามรูปํ อญฺญมญฺญํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา จิตฺตสมุฏฺฐานานํ รูปานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, มหาภูตา อุปาทารูปานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย.

จกฺขายตนํ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตายตนํ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานายตนํ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหายตนํ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, กายายตนํ กายวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ยํ รูปํ นิสฺสาย มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ วตฺตนฺติ, ตํ รูปํ มโนธาตุยา จ มโนวิญฺญาณธาตุยา จ ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ นิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๙] **อุปนิสฺสยปจฺจโยติ :-** ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ เกสญฺจิ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ เกสญฺจิ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อพฺยากตานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุคฺคโลปิ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย, เสนาสนมฺปิ อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๐] **ปุเรชาตปจฺจโยติ :-** จกฺขายตนํ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตายตนํ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานายตนํ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหายตนํ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, กายายตนํ กายวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนํ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, สทฺทายตนํ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, คนฺธายตนํ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ

ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, รสายตนํ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, โผฏฺฐพฺพายตนํ กายวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนํ สทฺทายตนํ คนฺธายตนํ รสายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ มโนธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, ยํ รูปิ นิสฺสาย มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ วตฺตนฺติ, ตํ รูปิ มโนธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, มโนวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ กญฺจิ กาลํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย, กญฺจิ กาลํ นปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๑] **ปจฺฉาชาตปจฺจโยติ :-** ปจฺฉาชาตา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปุเรชาตสฺส อิมสฺส กายสฺส ปจฺฉาชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๒] **อาเสวนปจฺจโยติ :-** ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อาเสวนปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา อกุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อาเสวนปจฺจเยน ปจฺจโย, ปุริมา ปุริมา กิริยาพฺยากตา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กิริยาพฺยากตานํ ธมฺมานํ อาเสวนปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๓] **กมฺมปจฺจโยติ :-** กุสลากุสลํ กมฺมํ วิปากานํ ขนฺธานํ กฏตฺตา จ รูปานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย, เจตนาสมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ ตํสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๔] **วิปากปจฺจโยติ :-** วิปากา จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญํ วิปากปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๕] **อาหารปจฺจโยติ :-** กพฬีงฺกาโร อาหาโร อิมสฺส กายสฺส อาหารปจฺจเยน ปจฺจโย, อรูปิโน อาหารา สมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ ตํสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ อาหารปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๖] **อินฺทฺริยปจฺจโยติ :-** จกฺขุนฺทฺริยํ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตินฺทฺริยํ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานินฺทฺริยํ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหินฺทฺริยํ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย, กายินฺทฺริยํ กายวิญฺญาณธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย. รูปชีวิตินฺทฺริยํ กฏตฺตารูปานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย, อรูปิโน อินฺทฺริยา สมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ ตํสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานํ อินฺทฺริยปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๗] **ฌานปจฺจโยติ :-** ฌานงฺคานิ ฌานสมฺปยุตฺตกานำ ธมฺมานำ ตำสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานำ ฌานปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๘] **มคฺคปจฺจโยติ :-** มคฺคงฺคานิ มคฺคสมฺปยุตฺตกานำ ธมฺมานำ ตำสมุฏฺฐานานญฺจ รูปานำ มคฺคปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๑๙] **สมฺปยุตฺตปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญำ สมฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒๐] **วิปฺปยุตฺตปจฺจโยติ :-** รูปิโน ธมฺมา อรูปีนำ ธมฺมานำ วิปฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย, อรูปิโน ธมฺมา รูปีนำ ธมฺมานำ วิปฺปยุตฺตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒๑] **อตฺถิปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, โอกฺกนฺติกฺขเณ นามรูปำ อญฺญมญฺญำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา จิตฺตสมุฏฺฐานานำ รูปานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, มหาภูตา อุปาทารูปานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย.

จกฺขายตนำ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตายตนำ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานายตนำ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหายตนำ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, กายายตนำ กายวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนำ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, สทฺทายตนำ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, คนฺธายตนำ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, รสายตนำ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, โผฏฺฐพฺพายตนำ กายวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนำ สทฺทายตนำ คนฺธายตนำ รสายตนำ โผฏฺฐพฺพายตนำ มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย, ยำ รูปำ นิสฺสาย มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ วตฺตนฺติ, ตำ รูปำ มโนธาตุยา จ มโนวิญฺญาณธาตุยา จ ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒๒] **นตฺถิปจฺจโยติ :-** สมนนฺตรนิรุทฺธา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปฏฺปฺปนฺนานำ จิตฺตเจตสิกานำ ธมฺมานำ นตฺถิปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒๓] **วิคตปจฺจโยติ :-** สมนนฺตรวิคตา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปฏุปฺปนฺนานำ จิตฺตเจตสิกานำ ธมฺมานำ วิคตปจฺจเยน ปจฺจโย.

[๒๔] **อวิคตปจฺจโยติ :-** จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน อญฺญมญฺญำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, โอกฺกนฺติกฺขเณ นามรูปำ อญฺญมญฺญำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา จิตฺตสมุฏฺฐานานำ รูปานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, มหาภูตา อุปาทารูปานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย,

จกฺขายตนำ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, โสตายตนำ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, ฆานายตนำ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, ชิวฺหายตนำ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, กายายตนำ กายวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนำ จกฺขุวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, สทฺทายตนำ โสตวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, คนฺธายตนำ ฆานวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, รสายตนำ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, โผฏฺฐพฺพายตนำ กายวิญฺญาณธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตนำ สทฺทายตนำ คนฺธายตนำ รสายตนำ โผฏฺฐพฺพายตนำ มโนธาตุยา ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย, ยำ รูปำ นิสฺสาย มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ วตฺตนฺติ ตำ รูปำ มโนธาตุยา จ มโนวิญฺญาณธาตุยา จ ตำสมฺปยุตฺตกานญฺจ ธมฺมานำ อวิคตปจฺจเยน ปจฺจโย.

ปจฺจยวิภงฺควาโร นิฏฺฐิโต.

แปลมหาปัฏฐาน ๒๔ ปัจจัย

(ยอดพระอภิธรรม)

๑. เหตุปจฺจโย
ธรรมที่มีเหตุ ๖ คือ, ความโลภ ความโกรธ ความหลง, และความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒. อารมฺมณปจฺจโย
ธรรมที่มีอารมณ์ ๖ คือ, รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรม, เป็นปัจจัยให้เกิด

๓. อธิปติปจฺจโย
ธรรมที่มีอธิบดี ๔ คือ, ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความพากเพียร, จิตตะ ความเอาใจใส่, และ วิมังสา ความพิจารณาเห็นตามความเป็นจริง, เป็นปัจจัยให้เกิด

๔. อนนฺตรปจฺจโย
ธรรมที่มีนามขันธ์, ที่ดับไปไม่มีระหว่างคั่น, เป็นปัจจัยให้เกิด

๕. สมนนฺตรปจฺจโย
ธรรมที่มีนามขันธ์, ที่ดับไปไม่มีระหว่างคั่นตามลำดับ, เป็นปัจจัยให้เกิด

๖. สหชาตปจฺจโย
ธรรมที่อาศัยธรรมที่เกิดร่วมกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๗. อญฺญมญฺญปจฺจโย
ธรรมที่อาศัยกันและกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๘. นิสฺสยปจฺจโย
ธรรมที่มีรูปธรรมที่เกิดก่อน ๒ ประเภท, เป็นปัจจัยให้เกิด

๙. อุปนิสฺสยปจฺจโย
ธรรมที่เข้าไปอาศัยธรรมที่เกิดร่วมกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๐. ปุเรชาตปจฺจโย
ธรรมที่มีธรรมอันเกิดก่อน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๑. ปจฺฉาชาตปจฺจโย
ธรรมที่มีธรรมอันเกิดภายหลัง, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๒. อาเสวนปจฺจโย
ธรรมที่มีการเสพอารมณ์ต่อเนื่องกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๓. **กมฺมปจฺจโย**
ธรรมที่มีกรรมอันบุคคลทำแล้ว, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๔. **วิปากปจฺจโย**
ธรรมที่มีผลของกรรมที่บุคคลทำแล้ว, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๕. **อาหารปจฺจโย**
ธรรมที่มีอาหาร ๔ คือ, กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว, ผัสสาหาร อาหารคือสัมผัส, มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือความตั้งใจ, วิญญาณาหาร อาหารคือความรู้, เป็นปัจจัยให้เกิด,

๑๖. **อินฺทฺริยปจฺจโย**
ธรรมที่มีความเป็นใหญ่ในทวาร ๖, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๗. **ฌานปจฺจโย**
ธรรมที่มีองค์ฌานเครื่องระงับกิเลส, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๘. **มคฺคปจฺจโย**
ธรรมที่มีอริยมรรคองค์ ๘, เป็นปัจจัยให้เกิด

๑๙. **สมฺปยุตฺตปจฺจโย**
ธรรมที่มีจิตและเจตสิกรู้อารมณ์เดียวกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒๐. **วิปฺปยุตฺตปจฺจโย**
ธรรมที่มีรูปและนามแยกกัน, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒๑. **อตฺถิปจฺจโย**
ธรรมที่มีรูปและนามอันยังไม่ดับ, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒๒. **นตฺถิปจฺจโย**
ธรรมที่มีเจตสิกที่ดับแล้ว, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒๓. **วิคตปจฺจโย**
ธรรมที่ปราศจากจิตและเจตสิก, เป็นปัจจัยให้เกิด

๒๔. **อวิคตปจฺจโย**
ธรรมที่ยังไม่ปราศจากจิตและเจตสิก, เป็นปัจจัยให้เกิด

จบ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก